

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА
НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ БАНКІВСЬКИЙ КОЛЕДЖ

ГРОШІ, БАНКИ та КРЕДИТ:

у схемах і коментарях

За редакцією Б.Л. Луціва

РЕКОМЕНДОВАНО МІНІСТЕРСТВОМ ОСВІТИ УКРАЇНИ
ЯК **НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК** ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Тернопіль – 2000

Видавництво «*К а р т – б л а н ш*»

ББК 65.26
УДК 336

Гроші, банки та кредит: у схемах і коментарях:

Навчальний посібник /За ред. Б.Л. Луціва. –2-ге видання, пероб.
–Тернопіль: Карт-бланш, 2000. – 225 с.

ISBN 966-583-206-6

У навчальному посібнику висвітлюється суть, функції та роль грошей, закономірності їх обігу та механізм використання в ринкових умовах господарювання. Розкриваються суть і функції кредиту, структура банківської системи, основи міжнародних кредитно-розрахункових відносин.

Особливістю навчального посібника є те, що всі теми розкриті у вигляді схем, таблиць, графіків і рисунків, з коментарями і поясненнями до них, що сприяє кращому засвоєнню викладеного матеріалу.

Призначається для студентів ВУЗів України всіх рівнів акредитації, банківських шкіл, слухачів системи закладів післядипломної освіти та перелігтовки кадрів, широкого загалу практичних працівників банків і установ фінансово-кредитної сфери.

Навчальний посібник підготували викладачі кафедри грошового обігу і кредиту Тернопільської академії народного господарства, викладачі Львівського банківського інституту. Авторський колектив у складі:

<i>к.е.н., доц. Луців Б.Л. – керівник авторського колективу, науковий редактор;</i>	
<i>к.е.н., доц. Смовженко Т.С.;</i>	<i>к.е.н., доц. Сп'як Г.І.;</i>
<i>к.е.н., проф. Івасів Б.С.;</i>	<i>ст. викладач Карп'як В.О.;</i>
<i>к.е.н., доц. Гуцал І.С.;</i>	<i>ст. викладач Шкодзінська Н.З.;</i>
<i>к.е.н., доц. Кульчицька Р.Б.;</i>	<i>ст. викладач Чайківський Я.І.</i>

Рецензенти:

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів ТАНГ Юрій С. І.;
к.е.н., доцент ТАНГ Ткачук В. О.;
керуючий Тернопільською обласною дирекцією АКБ "Укрсоцбанк" Івашків Р. Г.

Рекомендовано Вченою радою Тернопільської академії народного господарства як навчальний посібник для студентів економічних факультетів і спеціальностей.

Цей посібник є результатом роботи навчально-виробничого комплексу "Львівський економічний ліцей – Львівський банківський інститут – Тернопільська академія народного господарства – Інститут регіональних досліджень НАН України – Львівське обласне управління НБУ".

ISBN 966-583-206-6

© Кафедра грошового обігу і кредиту ТАНГ, 1999, 2000
© Видавництво "Карт-бланш", оригінал-макет, 2000

З м і с т

Тема 1. Суть і функції грошей	5
1.1. Предмет і завдання курсу "Гроші, банки та кредит"	6
1.2. Раціоналістична та еволюційна концепція походження грошей	7
1.3. Гроші як загальний еквівалент і абсолютно ліквідний актив	9
1.4. Форми грошей, причини та механізм їх еволюції	12
1.5. Специфічний характер вартості грошей	22
1.6. Функція міри вартості	25
1.7. Функція засобу обігу	27
1.8. Функція засобу платежу	29
1.9. Функція засобу нагромадження	30
1.10. Світові гроші	31
1.11. Роль грошей у ринковій економіці	33
Тема 2. Кількісна теорія грошей і сучасний монетаризм	39
2.1. Класична кількісна теорія грошей	40
2.2. Неокласичний варіант розвитку кількісної теорії грошей	43
2.3. Вклад Дж. М. Кейнса в розвиток кількісної теорії грошей	46
2.4. Сучасний монетаризм як альтернативний напрямок кількісної теорії	53
2.5. Зближення позицій монетаристів та неокейнсіанців у їх рекомендаціях щодо грошової політики в сучасних умовах	58
2.6. Грошово-кредитна політика України в перехідний період у світлі сучасних монетаристських теорій	60
Тема 3. Грошовий оборот і грошові потоки	66
3.1. Поняття грошового обороту як процесу руху грошей	67
3.2. Грошові потоки	70
3.3. Структура грошового обороту	73
3.4. Маса грошей, що обслуговує грошовий оборот. Швидкість обігу грошей	74
3.5. Закон кількості грошей, необхідних для обігу	77
3.6. Механізм поповнення маси грошей в обороті	78
3.7. Сучасні засоби платежу, які обслуговують грошовий оборот	82
Тема 4. Грошовий ринок	89
4.1. Суть і структура грошового ринку	90
4.2. Мотиви та чинники, що визначають параметри попиту на гроші	98
4.3. Механізм формування пропозиції грошей	100
4.4. Рівновага на грошовому ринку та процент	104

Тема 5. Грошові системи	113
5.1. Суть грошової системи, її призначення та місце в економічній системі країни. Елементи грошової системи	114
5.2. Основні типи грошових систем, їх еволюція. Системи металевого й кредитного обігу	115
5.3. Державне регулювання грошової сфери як головне призначення грошової системи	120
5.4. Грошово-кредитна політика центрального банку: суть, типи, стратегічні цілі, проміжні та тактичні завдання. Інструменти грошово-кредитного регулювання	122
5.5. Фіскально-бюджетна й грошово-кредитна політика в системі державного регулювання ринкової економіки. "Сеньйораж" і монетизація бюджетного дефіциту	126
5.6. Інфляція: суть, форми вияву, причини та наслідки	128
5.7. Грошові реформи: поняття, цілі та види грошових реформ	132
Тема 6. Кредит у ринковій економіці	139
6.1. Необхідність кредиту	140
6.2. Суть кредиту	141
6.3. Теорії кредиту	144
6.4. Форми та види кредиту	146
6.5. Процент за кредит	148
6.6. Функції та роль кредиту	150
Тема 7. Кредитні системи	157
7.1. Поняття кредитної системи	158
7.2. Банківська система: принципи побудови, цілі, механізм функціонування	161
7.3. Становлення та розвиток банківської системи України	164
7.4. Центральні банки, їх походження, призначення та функції	167
7.5. Комерційні банки, їх види та правові основи організації	168
7.6. Спеціалізовані фінансово-кредитні установи, їх класифікація	173
7.7. Міжбанківські об'єднання	177
7.8. Стійкість банківської системи та механізм її забезпечення	182
7.9. Контроль за діяльністю комерційних банків	185
Тема 8. Валютні відносини і валютні системи	192
8.1. Поняття валюти	193
8.2. Валютний курс та конвертованість валют	195
8.3. Валютний ринок	198
8.4. Валютне регулювання	201
8.5. Валютні системи	206
Список використаної літератури	221
Термінологічний показник	223

Тема 1.

Суть і функції грошей

A

Після вивчення цієї теми ви зможете:

- Пояснити як виникли гроші.
- Пояснити суть грошей як особливого товару.
- Пояснити функції грошей.
- Зрозуміти роль грошей у ринковій економіці.

1.1. Предмет і завдання курсу “Гроші, банки та кредит”

Важливе місце у підготовці висококваліфікованих бакалаврів та спеціалістів з економіки відводиться навчальному курсу **«Гроші, банки та кредит»**. Тому наукове розуміння проблем грошей, грошового обігу, кредитних відносин, банківської справи є необхідним компонентом становлення професійних економічних знань студентів.

Підвищення ролі грошей та кредиту у народному господарстві України, в свою чергу, обумовлюється розвитком ринкових відносин. Усе це визначає місце цього курсу в загальноекономічній підготовці бакалаврів і спеціалістів з економіки та підприємництва, закладає основу для вивчення наступних фахових предметів з банківської справи.

Предметом курсу «Гроші, банки та кредит» є детальна характеристика базових категорій теорії грошей і кредиту, банківської справи. Така деталізація загально-теоретичних питань необхідна для переходу до характеристики конкретних проблем розвитку грошово-кредитної системи в сучасних умовах.

Цей курс органічно поєднаний із такими економічними курсами, як економічна теорія, теорія фінансів, макроекономіка, прогнозування та державне регулювання економіки, інвестування, міжнародні валютно-кредитні та фінансові відносини.

Завдання цього курсу – дати майбутнім фахівцям з економіки знання щодо сутності та механізму функціонування таких категорій, як гроші, кредит, грошовий ринок, процент; сформувані в них теоретичну та методологічну базу, необхідну для наступного оволодіння практикою використання грошово-кредитних інструментів, а також уміння оцінювати й аналізувати грошово-кредитну політику, що проводиться в країні.

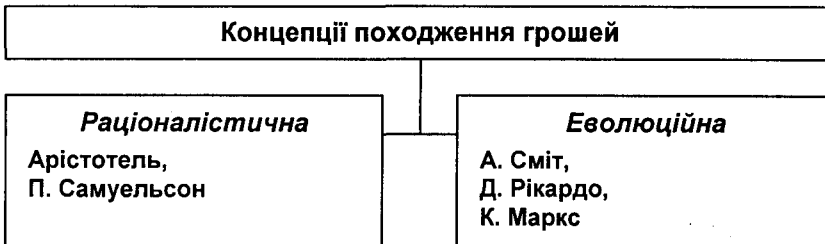
1.2. Раціоналістична та еволюційна концепція походження грошей

Гроші – складна економічна категорія. Їх особливість – у системному багатофункціональному характері.

Наведемо такі характерні ознаки грошей:

- Гроші – це
- *“товар товарів”, бо кожний товар у процесі реалізації “висвічує” свою вартість у грошах;*
  - *специфічний товар, що виконує роль загального еквіваленту;*
  - *“головна і діюча особа” в ринковій економіці;*
  - *“мова ринку”.*

В економічній теорії традиційно виділяються дві основні *концепції* походження грошей:

Раціоналістична – гроші виникли як результат певної раціональної угоди між людьми через необхідність виділення спеціального інструменту для обслуговування сфери товарного обігу.

Еволюційна – гроші виділяються із загальної товарної маси, оскільки вони найбільш придатні для виконання функціональної ролі грошового товару. Той чи інший товар стає грішми лише в межах певної особливої суспільної форми

товарного виробництва й обігу. Ця концепція підкреслює об'єктивний характер виникнення грошей.

Об'єктивний характер появи грошей засвідчив тривалий процес розвитку форм грошей від простих товарів (худоба, сіль тощо) до найпростіших сигналів у комп'ютерних системах.

З розвитком форм грошей змінювався механізм визначення носіїв грошових функцій та роль держави у цьому механізмі.

<p>На перших порах</p>	<p>Ринок:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) виявляв потребу в грошах; 2) висував певні вимоги до грошового товару; 3) стихійно висував на цю роль один із найбільш ходових і здатних до її виконання товарів. 	<p>Втручання з боку держави було мінімальним</p>
<p>Закріплення ролі грошей за золотом</p>	<p>Держава:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) бере на себе зобов'язання надавати грошам точно визначену форму (монета); 2) встановлює контроль за їх створенням (карбування, фіксація проби металу, вмісту металу в грошовій одиниці); 3) запроваджує контроль за повноцінністю грошей (боротьба з фальшуванням монет). 	<p>Втручання держави помітно посилилось</p>
<p>Епоха паперових грошей</p>	<p>Держава:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) визначає не тільки форму грошей, а й їх вартість, регулюючи масу грошей в обігу; 2) надає паперовим грошам силу законного платіжного засобу та приймає їх при платежі; 3) реалізує систему заходів щодо підтримання маси грошей на рівні потреб обігу за умови збереження сталості цін. 	<p>Значно посилилась роль держави та міждержавних утворень</p>

Наведене вище не значить, що держава – творець грошей, що її роль у цьому процесі визначальна, а самі гроші – виключно продукт, створений державою.

Аргументами об'єктивності появи грошей є:

- 1) саме ринок спричиняє об'єктивну потребу в грошах, з якою держава повинна рахуватися;

- 2) ринок висуває жорсткі вимоги до носія грошових функцій, і держава повинна вибрати носія, який здатний найповніше задовольнити ці вимоги;
- 3) кількість грошей в обігу визначається об'єктивними закономірностями, які повинні враховуватися державою в її регулятивних діях.

Гроші – не декретуються державою, а спричинюються власне ринковою економікою.

Роль держави – не визначальна, а коригувальна в їх створенні.

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягають основні відмінності між раціоналістичною та еволюційною концепціями походження грошей?
2. Як ринок впливав на розвиток форм грошей?
3. На якому етапі розвитку грошей відчутна роль держави?
4. Як ви розумієте коригувальну роль держави?
5. Наведіть основні аргументи, які свідчать, що ринок – основний творець грошей?

1.3. Гроші як загальний еквівалент і абсолютно ліквідний актив

Гроші – це загальний еквівалент для всіх інших товарів, тобто вони служать засобом вираження вартості товарів.

Гроші – специфічний товар.

Суттєві риси специфічного товару – грошей

Гроші не здатні прямо задовольняти будь-які фізичні чи духовні потреби людини, а тільки опосередковано – через відчуження їх на купівлю звичайних товарів та послуг

Маючи здатність обмінюватися на будь-які цінності, гроші перетворюються в абстрактного носія вартості, в абсолютну ліквідність як абстрактну цінність чи багатство

Грошам на відміну від інших товарів притаманна *абсолютна ліквідність*.

Ліквідність визначається як:

- 1) можливість використання певного активу в ролі засобу платежу;
- 2) здатність даного активу зберігати свою номінальну вартість незмінною.

Абсолютна ліквідність – здатність активу негайно обмінюватися на будь-які блага.

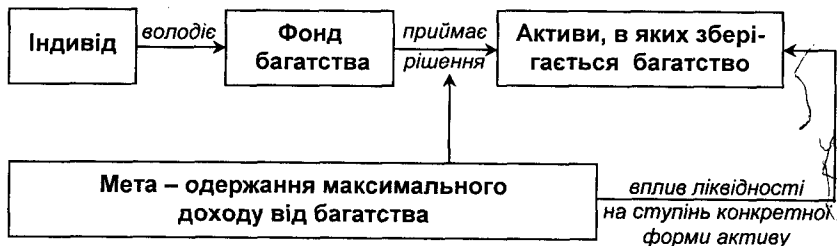
Функціональні форми грошей – похідні від грошових функцій, їх логічне продовження. Гроші – найвищий ступінь у розвитку економічних відносин. Маючи істотні відмінності від попередніх структур, функціональні форми грошей певною мірою зберігають і спадковість.

Важливим показником, який характеризує відмінність грошей від інших активів, є їх ліквідність. Ліквідність є ступенем зрілості окремих функціональних форм грошей.

Портфельний підхід до визначення суті грошей є методом аналізу використання грошей.

Сенс портфельного підходу при визначенні структури особистого багатства полягає в оцінці його окремих елементів з позицій ступеня їх ліквідності.

Портфельний підхід до суті грошей

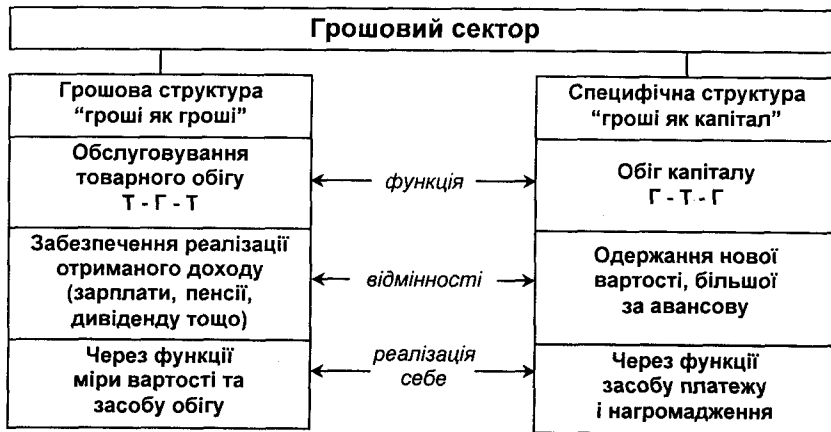

Людина в умовах ринкової економіки має можливість зберігати своє багатство у таких формах: а) гроші; б) цінні папери; в) капітал у матеріально-фізичній формі.

Ліквідність будь-якого виду майна (активу) безпосередньо пов'язана з витратами його обміну на інші види майна.

Майно, витрати обміну якого дорівнюють нулю, є абсолютно ліквідним.

Грошовий сектор економіки роздвоюється на дві самостійні і органічно пов'язані ланки.

Матеріалізацією "грошей як капіталу" є **кредитні гроші**.

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. Як ви розумієте суть грошей?
2. Якими рисами можна охарактеризувати специфічність товару – гроші?
3. У чому полягає ліквідність грошей?
4. Охарактеризуйте портфельний підхід до визначення суті грошей.
5. У чому основні відмінності двох понять – “гроші як гроші” та “гроші як капітал”?
6. Через які функції реалізують себе “гроші як гроші” та “гроші як капітал”?

1.4. Форми грошей, причини та механізм їх еволюції

Появі грошей передувала *епоха натурального* або *бартерного* обміну.

Вихідними ознаками грошей є:

- а) загальне (суспільне) визнання;
- б) служать засобом збереження вартості;
- в) використання як посередника обміну товарів і послуг.

Для теоретичного осмислення історичного процесу виникнення грошей дамо класичний за змістом аналіз розвитку форм вартості.

Проста форма вартості	
$T_1 - T_2$ $T_3 - T_4$	$T_3 - T_4$ $T_x - T_y$
<div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">еластивості</div>	
Пов'язана з безпосереднім (бартерним) обміном товарів різних споживчих вартостей.	

Повна або розгорнута форма вартості		<div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">еластивості</div>
		Властива більш високому ступеню розвитку розподілу праці. Обмін регулярний.

Загальна форма вартості		<div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">еластивості</div>
		Один товар, що систематично обмінюється на інші, стає загальним еквівалентом. До нього прирівнюється решта товарів.

Грошова форма вартості		<div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">еластивості</div>
		Товар T1 в загальній формі володіє ознаками, що притаманні грошовій одиниці.

Епоха товарних грошей

Причини появи	Форми грошей
1. Локальність ринків 2. Функціональна відокремленість призводила до множинності товарів, що претендували на роль грошей	Продукт спеціалізації певного ринку (худоба, тютюн, риба, різні види металів тощо) Металеві монети

Повноцінні монети – реальний ваговий вміст відповідає їх номінальній вартості.

Вважалося, що емісія монет, номінальна вартість яких менша за їх металевий вміст, є ошуканством населення. Грошова одиниця служить масштабом цін за власним ваговим виміром.

З другої половини XIX ст. становище змінюється:

- номінальна вартість монет починає віддалятися від їх реальної (вагової) вартості;
- в обігу з'являються розмінні монети, номінальна вартість яких значно перевищувала їх вагову вартість;
- емісія таких монет стає прибутковою справою.

Прибуток, отриманий від різниці між номінальною вартістю випущених в обіг грошей та витратами на їх емісію, отримав назву **сеньйораж**.

Приклади такої грошової емісії (срібні монети)

Англія	Франція	Німеччина
Пенні	Лівр	Марка
1300 р. – 22 г срібла	1309 р. – 2 ліври	1326 р. – 2 марки (234 г срібла)
1364 р. – 12 г срібла	1720 р. – 98 ліврів	1378 р. – 4 марки (234 г срібла)
		1506 р. – 12 марок (234 г срібла)

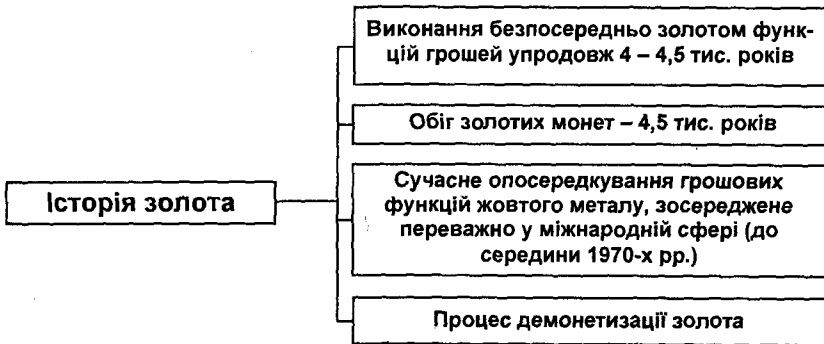
Для багатьох країн із функціонуванням товарних грошей було характерним використання системи біметалевого обігу – одноразової (паралельної) емісії золотих і срібних монет.

Роль загального еквіваленту закріпилась за благородними металами – **золотом та сріблом**. Це відбулося завдяки таким фізичним властивостям благородних металів:

- якісна однорідність;
- довільний поділ;
- портативність (у невеликій кількості металу міститься велика кількість праці);
- добре зберігаються.

Демонетизація срібла – втрата ним грошових функцій, завершилася наприкінці XIX ст., коли в ролі грошового товару монополюно затвердилось золото.

З 30-х років XX ст. кредитні гроші перестали обмінюватися на золоті та срібні гроші. Відбувається процес **демонетизації золота**.

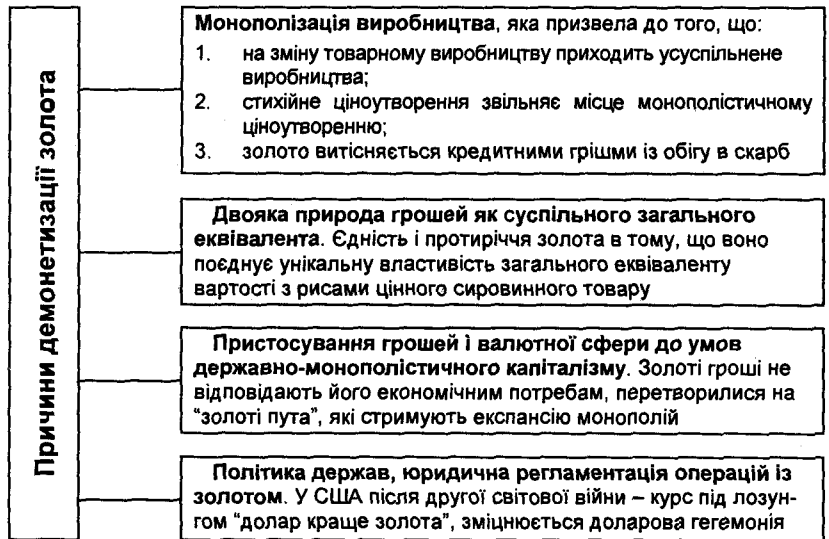

Епоха паперових грошей

Вперше паперові гроші з'явилися:

- в Китаї – у VIII ст.
- у Франції – емісія в 1783 р.
- в Англії – наприкінці XVIII ст.
- у Північній Америці – наприкінці XVII ст.

Поява паперових грошей, розмінних на золото і срібло, які запроваджувалися в обіг силою держави і спиралися на її авторитет – була природним історично-прогресивним процесом розвитку грошей. Гроші спрощували грошовий обіг, надавали йому більшої гнучкості.

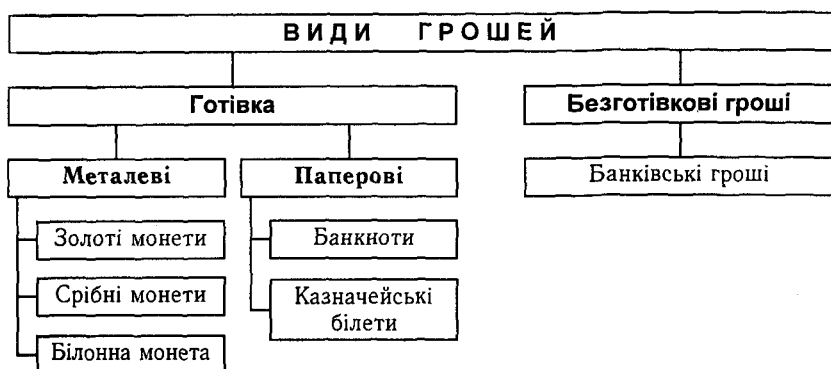
Повний відхід від конвертованості (обміну) паперових грошей у золото відбувся в більшості країн Заходу з початком економічної кризи 1929-33 рр., залишившись у сфері міжнародних валютних відносин.

Із середини 1970-х рр. практика конвертованості паперових грошей у золото зовсім припинилась і на рівні міжнародних валютних відносин.

Епоха паперових грошей – епоха грошей, що розвиваються на кредитних засадах. Це епоха і банківських грошей, що функціонують значною мірою на безготівкових засадах, гро-

шей, які поступово трансформуються в електронні системи і знаки.

Готівка – представлена у вигляді грошових знаків (банкнот, купюр, монет) і використовується як засіб обігу та платежу.

Безготівкові гроші – це гроші, рух яких здійснюється шляхом перерахунків у кредитних установах з урахуванням взаємних вимог.

Спершу **металеві гроші** виступали у формі злитків срібла та золота.

Монета (лат. - moneta) – грошовий знак, випущений державою та виготовлений з металу (золото, срібло, нікель тощо). Монета, вважається повноцінною, якщо лігатура (домішок до металу) не перевищує 10 відсотків.

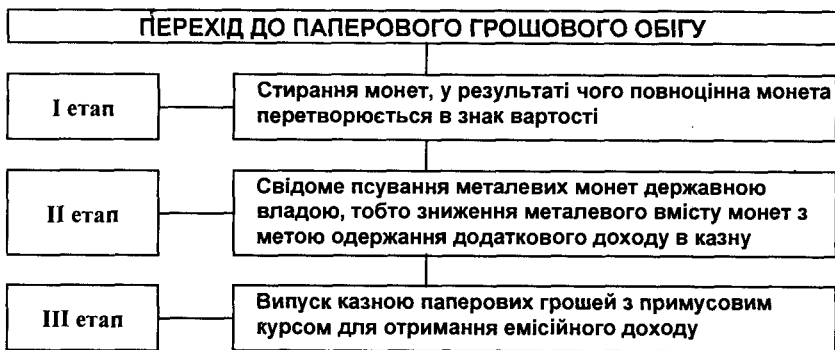
Історично монетарство походить з античної Греції. Найбільш поширеним воно було в Римі, де був перший у світі монетний двір при храмі Юнони Монети.

Нині карбують лише неповноцінну монету, названу **білонною** чи розмінною монетою або популярно – **більйоном**.

Паперові гроші – спершу виступали знаками дійсних золотих або срібних грошей, випущених державою в обіг.

Отже, паперові гроші – це знаки вартості, які заміщають в обігу повноцінні гроші. Сучасні готівкові гроші мають відносну вартість. Відносна вартість грошей пов'язана з характеристикою їх економічної корисності.

Емітенти паперових грошей – державне казначейство або центральний банк.

Відмінності золотих і паперових грошей

ЗОЛОТІ ГРОШІ	ПАПЕРОВІ ГРОШІ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Повноцінні ▪ Мають суттєву внутрішню вартість ▪ Виникають у результаті історичного розвитку товарного обігу ▪ Є мірою вартості всіх інших товарів 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Представники золота ▪ Випускаються державним казначейством або центральним банком і перебувають в обігу з примусовими курсами ▪ Є заміниками повноцінних грошей ▪ Служать засобом фіксації вартісних пропозицій.

Кредитні гроші – це узагальнена (збірна) назва різних видів грошей, що виникають як заміщення майнових боргових зобов'язань приватних осіб і держави. Кредитні гроші виникли внаслідок розвитку кредитних відносин.

Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Векселі бувають *прості* і *переказні*.

Простий вексель – випикується боржником на ім'я кредитора із зобов'язанням виплатити йому в зазначений термін вказану суму.

Переказний вексель – випикується кредитором як наказ боржнику виплатити у зазначений термін йому чи вказаній ним третій особі певну суму грошей.

Характерні риси векселя:

Абстрактність – на векселі не вказаний конкретний вид угоди;

Беззаперечність – обов'язкова оплата боргу, аж до примусових заходів;

Оборотність – передача векселя як платіжного засобу іншим особам з передавальним написом на його звороті (індосамент), що створює можливість взаємного заліку вексельних зобов'язань.

Банкнота – банківський білет, грошовий знак, що випускається в обіг центральним емісійним банком. Забезпечений усіма активами банку та масою товарів, що належать державі.

Ознаки класичної банкноти:

- випуск її емісійним банком замість комерційних векселів;
- обов'язковий обмін на золото за першою вимогою власників;
- подвійне забезпечення: золоте і товарне.

Чек – письмовий наказ власника поточного рахунку банку про виплату певній особі вказаної в ньому суми грошей.

Економічна природа чека – він є засобом для отримання готівки в банку, засобом обігу та платежу, інструментом безготівкових розрахунків.

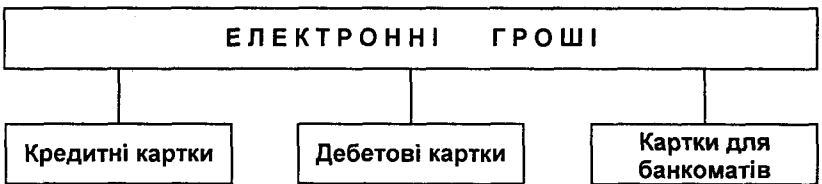
Відмінності паперових і кредитних грошей:

ПАПЕРОВІ	КРЕДИТНІ
Виникають з функції грошей як засобу обігу Випускають державою або центральним банком Наділені примусовим курсом, обов'язкові до прийому	Виникають з функції грошей як засобу платежу Випускаються банком Не мають примусового курсу

Електронні гроші – умовна назва фінансових коштів, які використовує їх власник на основі електронної системи банківських послуг.

Приводяться в рух не за допомогою паперових носіїв (банківських білетів, чеків, векселів), а завдяки запровадженню в сфері розрахункових операцій комп'ютерів і сучасних систем зв'язку.

До електронних грошей відносять кредитні картки, дебетові картки, картки для банкоматів.

Кредитні картки – виникли на основі електронних грошей. Сприяють скороченню платежів готівкою, обслуговують роздрібну торгівлю та сферу послуг, служать засобом розрахунків, є інструментом кредиту.

ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Зручний і безпечний спосіб оплати, прийнятий в усьому світі 2. Використовуються різні види валют 3. Для одержання готівки в банкоматах 4. Надійна система безпеки і контролю 5. Мінімальні втрати, пов'язані з шахрайством 6. Щомісячні звіти 7. Вільний кредит на певний період 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Для роботи потрібно мати систему управління 2. Вони повинні належати до визначених систем (Visa, Mastercard...), для того щоб їх приймали в усьому світі 3. Система контролю розрахована на добре розвинену телекомунікаційну інфраструктуру

Дебетові картки – платіжні інструменти, які випускаються фінансовими установами, і надають клієнту можливість проводити трансакції за власним банківським рахунком, користуватися іншими послугами.

ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Низька вартість послуг 2. Спосіб отримання готівки 3. Надійність забезпечується персональним ідентифікаційним номером 4. Поновлення рахунку в реальному часі 5. Використання різних валют 6. Розміщення готівки 7. Можуть використовуватись замість карток для банкоматів 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Важко встановити всеохоплюючу мережу касових терміналів (POS) 2. Потребують розвинутої телекомунікаційної інфраструктури 3. Висока вартість вмикання особливостей захисту карток Chip і Smart Card

Картки для банкоматів. Банкомати встановлюються у фінансових установах, супермаркетах, магазинах, аеропортах, гаражах й офісах. Банкомати багатофункціональні – видача готівки і депозитів, перекази за рахунками, авансування готівки, прямий доступ до рахунків за кредитними картками, оплата рахунків, запити про фінансове становище і про стан балансу.

ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
<ol style="list-style-type: none"> 1. Спосіб отримання готівки 2. Надійність забезпечується персональним ідентифікаційним номером 3. Поновлення рахунку в реальному часі 4. Використання різних валют 5. Відсутній кредитний ризик 6. Можуть використовуватися в інших країнах 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Встановлення і утримання банкоматів потребують значних коштів 2. Відсутнє переміщення готівки 3. Потребують розвинутої телекомунікаційної інфраструктури 4. Наявність угоди з іншими банками в країні і на міжнародному рівні для забезпечення вільного використання карток

Система електронних платежів, яка запроваджена Національним банком України, – особливо важлива для України. У вересні 1995 р. 17-ма банками в Україні створено акціонерне товариство закритого типу “Укркарт”. Мета – створення Національної системи розрахунків за товари і послуги за допомогою пластикових карток, а також створення необхідної інфраструктури для обслуговування карток міжнародних систем (VISA, EUROPEX, MASTERCARD, AMERICAN EXPRESS).

Роль держави в утвердженні кредитних зобов'язань як грошей:

- надання державою паперовим знакам і монетам статусу законних платіжних засобів;
- створення державної системи страхування банківських депозитів, що підвищує довіру до банків та до депозитів як банківських грошей;
- створення системи гарантій за векселями і чеками.

1.5. Специфічний характер вартості грошей

Гроші – це товар, що має власну внутрішню вартість на етапі зародження і становлення ринкових відносин.

Завдяки цьому гроші можуть:

- виконувати у світі товарів роль загального вартісного еквівалента;
- будучи у формі паперових грошей, розмінних на золото, – розглядатися як знаки вартості монетарного товару;
- розмінні паперові гроші, які не мають власної внутрішньої вартості, представляти в обіг вартість офіційно визначеної на основі зафіксованого державою масштабу цін вагової частки золота.

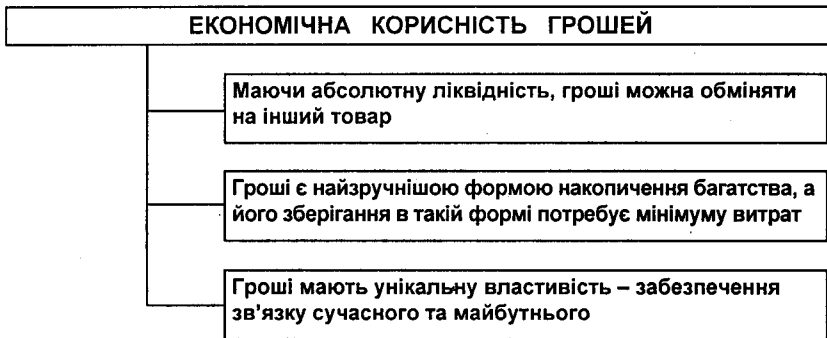
Сучасні готівкові гроші (банкноти або чекові депозити) мають відносну вартість.

Завдяки цьому:

- гроші функціонують в обігу законний платіжний засіб тому, що вони є грошми, декларованими державою;
- їх вартість формується під впливом ринкових сил, стихійно.

Сучасна монетарна теорія виходить з того, що відносна вартість грошей пов'язана з характеристикою їх **економічної корисності**.

Корисність грошей визначається опосередковано через корисність інших товарів та економічних послуг, які можна отримати на ці гроші.

Корисність грошей пов'язана з **рідкістю**, тобто постійним попитом на них.

Відносна вартість грошей не є константою – вона змінюється в часовому просторі.

Відносна вартість певної суми грошей на момент t_1 (MV^{t_1}) і на момент t_2 (MV^{t_2}) не є однаковою:

$$MV^{t_1} \neq MV^{t_2}$$

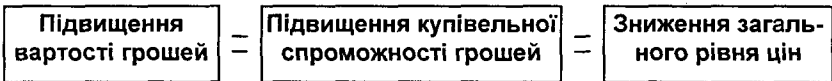
$$MV^{t_1} \geq MV^{t_2} > MV^{t_1}, \text{ де}$$

- M – маса грошей;
- t_n – період часу;
- V – швидкість обігу грошей.

Вартість грошей – визначається їх купівельною спроможністю, а **ціною** тієї чи іншої грошової одиниці є її валютний курс.

Відносна вартість грошей у функції засобу обігу визначається опосередковано як їхня **купівельна спроможність**. Їх цінність порівнюється з вартістю товарів і послуг, які можна на них купити.

Динаміка вартості грошей визначається динамікою цін. Ці величини знаходяться в обернено пропорційній залежності.

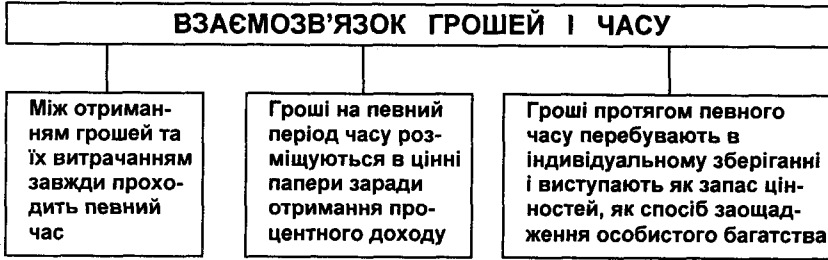
Вартість грошей може визначатися одним із показників:

- на основі індексу роздрібних цін;
- на основі індексу оптових цін;
- через дефлятор валового національного продукту (тобто порівняння номінальної та реальної величини ВВП).

Відносна вартість грошей у функції нагромадження, що використовуються у формі фінансових активів (облігацій, акцій, інших цінних паперів), визначається нормою відсотка, який є платою за зберігання грошей саме в одній із цих форм.

Норма відсотка – показник вартості банківських грошей.

Функція – конкретний вияв суті економічного явища.

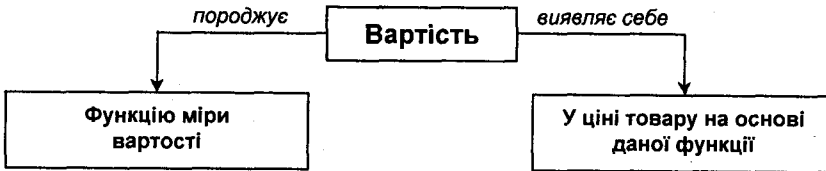
Функція виражає процес, що динамічно розвивається, вдосконалюється.

Серед економістів склався далеко неоднозначний підхід до визначення функцій грошей.

1.6. Функція міри вартості

Функція міри вартості – логічно вихідна і є центральною у системі грошових відносин.

Вона постачає товарній масі необхідний матеріал для виразу її вартості.

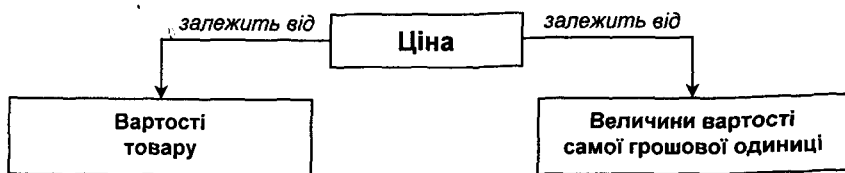

Поза цією функцією вартість існує лише потенційно.

Існує нерозривна єдність понять “вартість товару” та “міра вартості”.

Міра вартості – це грошова одиниця, що використовується для вимірювання та порівняння вартостей товарів та послуг.

На основі *міри вартості* встановлюється **ціна**, що є грошовим виразом вартості товару.

Ціни на товари змінюються прямо пропорційно до вартості власне товарів і обернено пропорційно до вартості грошей.

Гроші реалізують свою функцію міри вартості через взаємодію з масштабом цін.

Масштаб цін – суто технічна функція. Це – рахункова функція грошей, що відображає вартість товарної маси в грошових одиницях.

З масштабом цін пов'язані девальвація і ревальвація грошових одиниць.

Девальвація – це офіційне зниження, а **ревальвація** – збільшення курсу грошової одиниці щодо валют інших країн.

Сучасні кредитні гроші по-особливому виконують функцію міри вартості.

Сучасні кредитні гроші – це гроші для “рахунку”, які виражають вартість сукупної товарної маси, що знаходиться в обігу в певний конкретний момент часу на ринку.

Між сукупною товарною масою і окремими товарами встановлюється цінове співвідношення.

Саме це співвідношення і визначає рівень цін.

Етапи еволюційного розвитку масштабу цін

ЕТАПИ	ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ
1. Початковий період карбування монет	Масштаб цін збігався з їх ваговим вмістом
2. Подальший розвиток грошових відносин	Масштаб цін почав відокремлюватися від безпосереднього вагового вмісту (зношування, псування монет, зменшення вагового вмісту державою, перехід від менш цінних до більш цінних металів тощо)
3. Поява паперових грошей, розмінних на золото	Масштаб цін зберігає своє функціональне призначення
4. Повне припинення конвертації паперових грошей у монетарний товар – золото	Необхідність офіційної фіксації державою масштабу цін відпала

1.7. Функція засобу обігу

Процес товарного обігу виражається формулою:

$$T - G - T_1,$$

тобто продаж здійснюється заради купівлі.

У цьому процесі гроші відіграють роль посередника між продавцем та покупцем.

Переваги товарного обігу, опосередкованого грошми, полягають у тому, що він не вимагає:

- взаємної відповідності потреб двох власників, які обмінюються товарами;
- збіг за часом актів продажу та купівлі;
- збіг актів купівлі-продажу в просторі.

Основою функціонування грошей як засобу обігу є рух товарів.

Роль грошей тут тимчасова. Виконавши свою функцію гроші переходять від одного суб'єкта до іншого.

Цей висновок можна представити за допомогою формули:

$$M = P_i \times q_i, \text{ де}$$

P_i – ціна i -го товару,

q_i – кількість i -го товару.

Кількість грошей мала б дорівнювати цій величині за умови, що кожна грошова одиниця використовувалася лише один раз. Однак, кожна грошова одиниця використовується в процесі обігу не лише один раз.

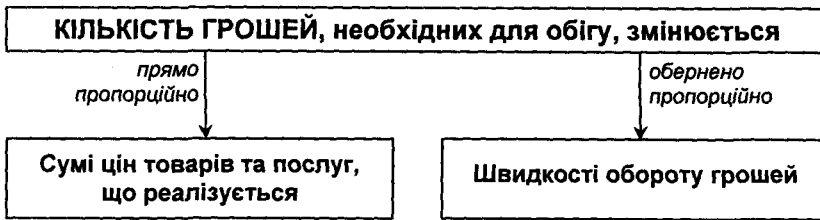
Звідси – суму цін товарів необхідно поділити на величину V .

V – середнє число
оборотів кожної купюри

=

$$\frac{V_1 + V_2 + V_3 + \dots + V_n}{n}$$

$$M = \frac{\sum P_i \cdot q_i}{V}$$

1.8. Функція засобу платежу

Ця функція відображає особливості кредитного господарства, тобто реалії купівлі-продажу товарів у кредит з відстрочкою оплати.

У цьому випадку засобом обігу виступають не саме гроші, а виражені у грошах зобов'язання.

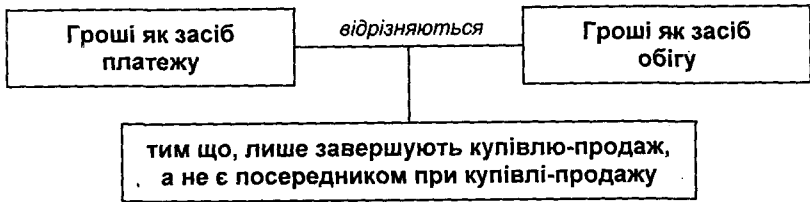

де З – боргове зобов'язання.

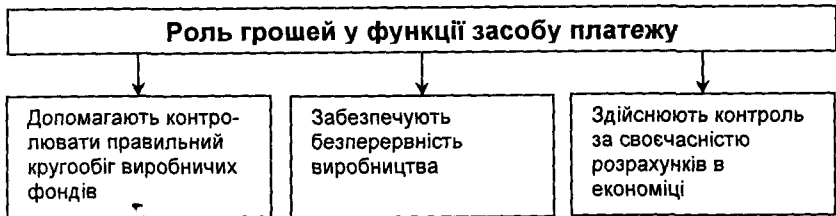
Гроші у цій функції – засіб погашення боргу.

На використанні функції засобу платежу базуються такі грошові платежі:

- платежі за безготівковими розрахунками підприємств, установ, організацій за товари та послуги;
- оплата праці;
- податки;
- видача та погашення банківських позик;
- розрахунки, пов'язані зі страховими, адміністративно-судовими зобов'язаннями та ін.

Цю функцію можуть виконувати лише **реальні гроші**. Для ефективного виконання цієї функції вони повинні бути **стійкими**.

1.9. Функція засобу нагромадження

Функція засобу нагромадження обслуговує нагромадження вартості, що знаходиться в розпорядженні суб'єктів економіки у процесі відтворення.

Процес нагромадження – процес об'єктивний.

ПРОЦЕС НАГРОМАДЖЕННЯ		
СУБ'ЄКТИ ЕКОНОМІКИ		
	ЮРИДИЧНІ ОСОБИ	ФІЗИЧНІ ОСОБИ
ПРИЧИНИ	Внутрішні закономірності обігу капіталу	Перевищення поточних доходів над поточними витратами
ФОРМИ	1. Частка прибутку 2. Кошти амортизаційного фонду 3. Інші цільові фонди	Заощадження (відкладається споживання на пізніше)

Для виконання цієї функції гроші повинні бути реальними.

Нагромадження грошей – необхідна умова безперервного розвитку товарного виробництва.

Формування нагромаджень та збережень призводить до певних втрат для їх власників (не отримують доходів від своїх грошей).

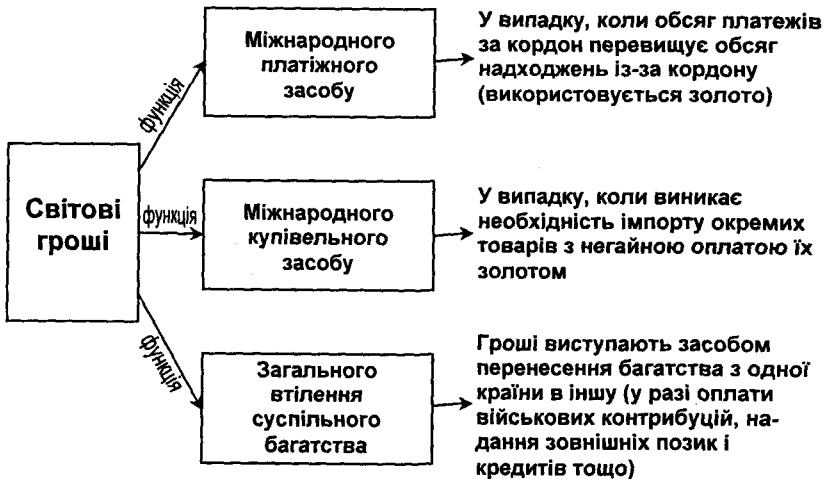
Такі втрати називають зумовленими витратами зберігання грошей.

Зумовлені витрати зберігання – це сума доходу, який власник грошей не одержує тому, що зберігає їх у ліквідній формі, а не вкладає у фінансові активи.

1.10. Світові гроші

Розвиток міжнародних політичних і економічних відносин обумовлює функціонування грошей на світовому ринку.

У такому разі за виразом К. Маркса “гроші скидають з себе національні мундири”.

Якщо в середині окремої країни можуть обертатися не тільки повноцінні гроші, а й неповноцінні, то на світовому ринку знаки вартості, які є обов'язковими до прийому в даній державі, за виключенням грошових одиниць провідних держав світу, втрачають свою силу.

Світові гроші спочатку виступали у вигляді злитків благородних металів.

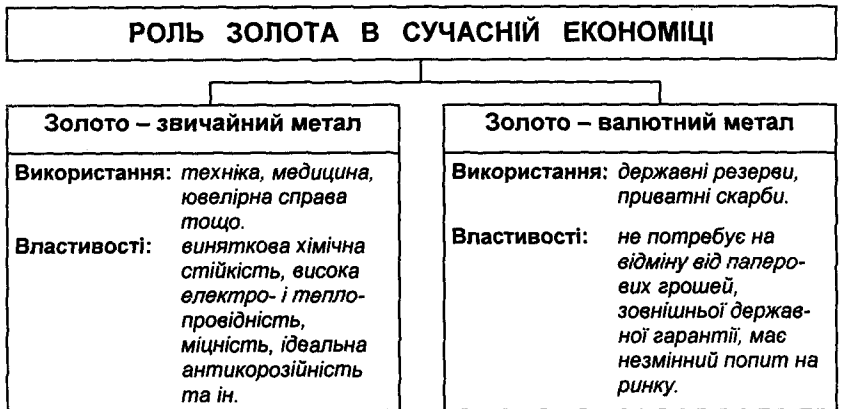
Сучасний розвиток ринкових відносин у світі призвів до виникнення різноманітних міжнародних засобів розрахунків:

- національні валюти економічно найсильніших країн світу – долар США, німецька марка, англійський фунт стерлінгів, японська ієна та ін., тобто ВКВ;
- міжнародні грошові одиниці СПЗ, євро, які використовуються міжнародними валютно-фінансовими організаціями.

Золото залишається досить надійним резервним активом центральних банків провідних країн світу.

Не зменшуються масштаби приватної **тезаврації** (нагромадження приватними особами золота як скарбу).

Золото сьогодні – досить високоліквідний актив.

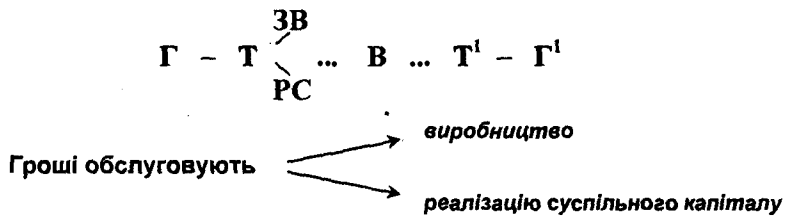
1.11. Роль грошей у ринковій економіці

Роль грошей у ринковій економіці полягає у тому, що вони перетворюються в капітал або самозростаючу вартість.

Гроші стають капіталом у відтворенні індивідуального капіталу.

Це стає можливим тому, що:

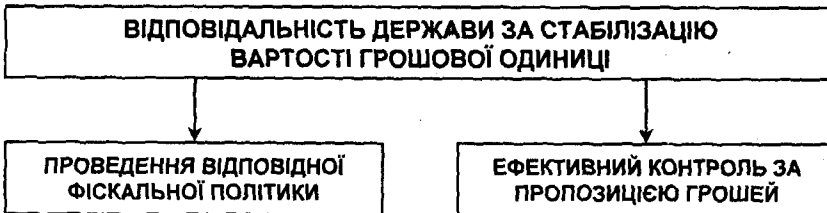
1. їх функціонування включено в кругообірот промислового капіталу;
2. вони є вихідним пунктом у результаті кругообіроту капіталу.

З 80-х років посилюється роль грошей як інструменту регулювання економіки. Відповідно до монетарної концепції проводиться грошово-кредитна політика.

Гроші в економіці розвинутих країн – це боргові зобов'язання держави і комерційних банків.

Боргові зобов'язання успішно виконують функції грошей доти, доки їх вартість (купівельна спроможність) відносно стабільна.

3. Зам. 2302

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягають основні відмінності грошового обміну товарів над бартером?
2. Назвіть основні вихідні ознаки грошей.
3. Дайте характеристику властивостям форм вартості.
4. Назвіть основні причини демонетизації золота.
5. Які види грошей ви знаєте?
6. Що таке вексель, банкнота, чек?
7. Що таке електронні гроші? Які їх переваги та недоліки?
8. Яка відмінність між паперовими та кредитними грошима?
9. Яка відмінність між золотими та паперовими грошима?
10. Назвіть основні функції грошей. У чому особливості їх прояву в сучасних умовах?

В

Нові категорії та поняття

Рационалістична та еволюційна концепції походження грошей.

Ліквідність грошей.

Портфельний підхід до визначення суті грошей.

Суть грошей.

Гроші як гроші.

Гроші як капітал.

Функціональні форми грошей.

Демонетизація золота.

Монета.

Кредитні гроші – вексель, банкнота, чек.

Електронні гроші.

Кредитні картки.

Дебетові картки.

Характер вартості грошей – внутрішня, відносна вартість грошей.

Економічна корисність грошей.

Функції грошей:

- *міра вартості,*
- *масштаб цін,*
- *засіб обігу,*
- *засіб платежу,*
- *засіб нагромадження,*
- *світові гроші.*

Тести для самоконтролю до теми 1

1. Яке з наведених нижче визначень найбільш точно виражає суть грошей:
  - а) це все те, що використовується як гроші;
  - б) це все те, що виконує функції грошей;
  - в) це законні платіжні засоби;
  - г) це загальний еквівалент.
2. На чому базується вартість повноцінних і неповноцінних грошей? Зазначте правильні відповіді:
  - а) на купівельній спроможності;
  - б) на вартості тієї кількості товарів і послуг, які можна придбати в середньому за грошову одиницю;
  - в) на вартості матеріалу, з якого вони виготовлені (золото, срібло тощо).
3. Чи всі засоби платежу, що використовуються в обігу, можна назвати законними платіжними засобами?
  - а) всі;
  - б) не всі;
  - в) тільки грошові знаки, які емітуються від імені держави.
4. У якій функції гроші обслуговують процес ціноутворення?
  - а) у функції засобу платежу;
  - б) у функції засобу нагромадження;
  - в) у функції міри вартості.
5. У якій функції гроші найбільше потерпають від інфляції?
  - а) у функції засобу обігу;
  - б) у функції міри вартості;
  - в) у функції засобу нагромадження;
  - г) у функції засобу платежу.
6. Охарактеризуйте сучасну економічну роль золота і дорогоцінних металів. Який взаємозв'язок сучасних грошей і золота?

ЦЕ ЦІКАВО

Гроші, власне кажучи, не є одним із об'єктів. Вони лише інструмент, про який люди домовилися, щоб сприяти обмінові одного товару на інший. Гроші не є жодним із коліс торгівлі, вони – мастило, яке робить рух коліс торгівлі легшим і плавнішим.

Д. Юм.

Виявляється, що існувало багато різновидів дерев'яних грошей – не лише паперових, а й з картону та бамбука. Останній здавна замінював гроші.

Засобом платежу була і звичайна солома. Наприклад, в Англії до кінця XVII століття розраховувалися маленькими рогожками з рисової соломи.

Або ось “мінеронська валюта” – каміння завбільшки з млинівські жорна. І не в якомусь кам'яному віці! Світовий друк обійшли фотографії цих “монет” величиною на зріст людини, які зроблені поряд з туристами на острові Яп, що належить до групи Каролінських островів. Такий “гріш” при оборудках (угодах) не треба було навіть рухати з місця, просто на кожному ставити позначку “Належить такій-то особі”. Для розрахунків на острові досить зручно, а от у дорогу не візьмеш...

Проте камінь від каменя відрізняється. Наприклад, у Китаї довгий час, майже до минулого століття, грошима служили шматки білого та зеленого нефриту, а народи стародавньої Африки розраховувалися мініатюрними сокирами з цього гарного мінералу.

Найбільшого розповсюдження серед твердих грошей після металу отримали каурі. Цю блискучу барвисту мушлю добували в тропічних морях не лише для прикрас. Вона здавна служила грошима для багатьох народів Африки, Азії

та островів Тихого океану, а в деяких районах Індії та Індонезії, Китаю та Африки – навіть на початку нашого століття.

Інша “монета” з моря – перлина. Вона і сьогодні бере участь у великих платежах. Океан постачав гроші у вигляді коралів мешканцям Багамських, Антільських островів та Мадагаскару. Інший цінний матеріал для прикрас – янтар – також використовувався як валюта.

Коли людина навчилася виробляти скло (це відбулося в Стародавньому Єгипті приблизно за чотири тисячоліття до нашої ери), з нього почали відливати “монети”. Наприклад, у мешканців Нової Гвінеї навіть у нашому столітті роль монет виконувало намисто зі скла. І в Європі в XV столітті Східна Словаччина спеціально карбувала скляні монети. Правда, недовго.

Хто вважає, що гроші друкували тільки на папері, глибоко помиляється. Праобраз кредиток – купюри, які були намальовані або надруковані на шкірі. Одним з перших матеріалів, на яких писали боргові розписки на Русі, була березова кора – береста. Шовкові асигнації перебували в обігу і в Китаї, і в Середній Азії навіть у нашому столітті. Шовк і в натуральній формі служив засобом платежу.

До речі, товари витісняли валюту досить часто. Так, в Африці, коли на початку цього століття в район Табору завезли 150 тисяч залізних сапок, – ціни перевели в сапки. Та що там Африка! На півдні Англії, в селах Шотландії, платили залізними цвяхами.

Західний Судан, Тібет для сплати використовували штани, плащі та чоботи. До речі, якщо ці товари набували функції грошей стихійно, то відомі і зовсім інші випадки. Так, в Середній Америці Гудзонівська компанія перенесла на чотири типи ковдр різної вартості функції грошей. Напевно, вона

врахувала, що тут серед індіанців авторитетом користувалися вашпу – шкіряні пояси з нашитими на них каури. Навіть переселенці з Європи ними розраховувалися. Такому поясу, який став атрибутом ковбоя, дали офіційний курс – 40 доларів за штуку.

В історії багато надзвичайних ситуацій, коли не замислювалися над тим, за яким товаром закріпити роль грошей. Призначені за таких умов замінювачі валюти отримали в істориків назву “гроші надзвичайних обставин”.

Фабричнов С.А. та ін.
Гроші, банки і банківські операції:
Навч. посібник. –Воронеж: видав.
“Інфра”, 1995. –С.127.

Тема 2.

Кількісна теорія грошей і сучасний монетаризм

Після вивчення цієї теми ви зможете:

- Зрозуміти еволюцію поглядів на суть грошей та їх роль у процесі розвитку людства;
- З'ясувати, які причини сприяли виникненню нових теорій грошей;
- Пояснити відмінності суті класичної кількісної теорії, її неокласичного варіанту, значення дослідження Дж. Кейнса, монетаристів і неокейнсіанців;
- Розкрити позитивні моменти кожного з напрямів та їх слабкі місця;
- Охарактеризувати значення необхідності державного регулювання грошово-кредитної системи та його можливі межі.

2.1. Класична кількісна теорія грошей

Перші спроби пояснити суть грошей та їх роль у суспільстві виникли ще в античному світі. Саме з аналізу грошових відносин починає свій розвиток економічна наука. Зміни економічних та політичних умов розвитку суспільства спричинили і появу різних теорій грошових відносин. І досі не сформульовано цілісно визначену теорію грошей. Та в процесі розвитку економічної думки виникали такі її напрями: *металістична, номіналістична та кількісна.*

Металістична теорія ототожнює грошовий обіг з товарним обміном і стверджує, що золото і срібло вже за своєю природою є грошми. Вважає гроші простим засобом обміну, а резервній функції металевих грошей надає фундаментального значення. Свого часу ця теорія відіграла позитивну роль у боротьбі з псуванням монет.

Суть **номіналістичної теорії** полягає в запереченні товарної природи грошей і визначенні їх як умовних знаків, що позбавлені внутрішньої вартості. За цією теорією гроші виникають як продукт погодженості між людьми з метою полегшення обміну або як наслідок законодавчих актів уряду, а вартість грошей не залежить від їх монетарного змісту і визначається лише найменуванням. Представники цієї теорії заперечують функцію грошей як міри вартості, ототожнюючи її з масштабом цін, й абсолютизують гроші як засіб обігу.

Кількісна теорія грошей виникла в XVI-XVIII ст. як реакція на концепцію меркантилістів про залежність кількості золота в країні з рівнем її багатства. Методологічні принципи цієї теорії протягом трьох сторіч досліджують у системі наукових концепцій про суть грошових відносин. Тому розвитку саме цієї теорії ми приділимо основну увагу.

Після відкриття Америки в Європу потрапила велика кількість золота та срібла. І в XVI-XVII ст. різко підвищилися ціни на товари. Першим спробував пояснити "революцію цін" французький економіст Ж. Боден, пов'язавши рівень цін з припливом благородних металів. У XVIII ст. кількісну теорію грошей розвивали англійські вчені Д. Юм, Дж. Мілль та французький – Ш. Монтеск'є. До основних постулатів цієї теорії слід віднести твердження про те, що:

- купівельна сила грошей, як і ціни товарів, встановлюється на ринку;
- в обігу перебувають усі гроші;
- купівельна спроможність грошей обернено пропорційна їх кількості, а рівень цін прямо пропорційний кількості грошей.

Кількісна теорія виникла в умовах обігу металевих грошей, але наявність повноцінних грошей не передбачала необмежену їх кількість в обігу, а тільки ту, яка необхідна для обігу.

Ця теорія ігнорувала роль функції грошей як засобу нагромадження в регулюванні грошової маси.

Основні методологічні принципи кількісної теорії сформулював Д. Юм у трактаті "Про гроші" (1752 р.). У трактуванні суті грошей він і його сучасники були близькі до поглядів номіналістів. Заслуга кількісної теорії полягає у визначенні співвідношення між наявною грошовою масою та номінальною величиною ринку товарів і послуг.

Кількісна теорія Д. Юма підготувала методологічну основу для характеристики принципів формування вартості грошей. Юм вважав, що поняття вартості грошей є суто умовним, бо відсутня їх вартісна основа. І тільки в процесі обміну вони її отримують. Такий характер вартості грошей називається представницьким або фіктивним, а кількість їх визначається за формулою:

Кількість грошей,
що обслуговує
товарний обіг

$$= \frac{\sum \text{цін товарів}}{\text{число оборотів грошової одиниці}}$$

Ідеї Юма продовжували розвивати представники класичного та неокласичного напрямків кількісної теорії.

Заслуга класиків буржуазної політичної економії полягає в тому, що вони виявили чітке розуміння походження грошей з товарів і підкреслити зв'язок теорії грошей з трудовою теорією вартості. А. Сміт називав працю дійсною, а гроші номінальною мірою вартості. Д. Рікардо запропонував створити грошову систему, яка б максимально відповідала потребам розвитку економіки.

Основні ідеї такої грошової системи:

- 1) стійкий грошовий обіг – умова зростання економіки;
- 2) така стійкість можлива в грошовій системі, що базується на золоті;
- 3) золото в обігу може бути частково або повністю замінене на паперові гроші, розмінні за твердим паритетом на золото.

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. Які відмінності металістичної та номіналістичної теорії грошей?
2. Чим характеризуються умови, за яких виникла класична кількісна теорія грошей?
3. Які основні постулати класичної кількісної теорії?
4. Які функції грошей визнають представники металістичної, номіналістичної та кількісної теорії?
5. Якими були причини виникнення кількісної теорії?

2.2. Неокласичний варіант розвитку кількісної теорії грошей

Неокласичний варіант кількісної теорії знайшов своє обґрунтування в працях американського економіста, статистика і математика І. Фішера, який заперечував трудову вартість і виходив з категорії "купівельна сила грошей". Вона, на його думку, залежить від таких факторів:

- M – кількість готівкових грошей в обігу;
- V – швидкість обігу грошей;
- P – середньозважений рівень цін;
- Q – кількість товарів;
- M' – сума банківських депозитів;
- V' – швидкість депозитно-чекового обігу.

Вважаючи, що сума грошей, сплачених за товари, дорівнює кількості товарів, помножених на загальний рівень товарних цін, Фішер наводить "рівняння обміну":

$$MV = PQ, \text{ а звідси } P = \frac{MV}{Q},$$

$$\text{а з урахуванням банківських депозитів } P = \frac{MV + M'V'}{Q}.$$

Фішер формулює кількісну теорію грошей так: "... з того простого факту, що гроші, витрачені на блага, повинні дорівнювати кількості цих благ, помноженій на їх ціни, виходить, що рівень цін повинен підвищуватися або падати в залежності від зміни кількості грошей, якщо в той же час не відбуватимуться зміни у швидкості їх обігу або в кількості благ, що обмінюється".

Вказані вище формули обґрунтовують кількісну теорію грошей з математичною точністю, але з позицій політекономії не можна замінювати суму цін товарів на добуток цін на їх кількість. Крім того величини V та Q не можна вважати сталими протягом тривалих періодів.

У "транзакційному варіанті" Фішера гроші виступають тільки як засіб обігу і платежу.

Представниками "кембріджської версії" кількісної теорії були А. Маршалл, А. Пігу і Д. Робертсон. Найбільш повно ця версія висвітлена в працях А. Пігу. Він визнає виконання грошми не лише функцій засобу обігу і платежу, а й засобу нагромадження, надаючи їй особливого значення. На перший план висувається попит на гроші, який розглядається поза обігом у вигляді касових залишків в окремих осіб і підприємств. Пігу акцентує увагу на індивідуальних капіталах і поведінці їх власників, тобто "мотивації", що змушує окремих суб'єктів утримувати в себе певний запас грошей. До "касових залишків" належать готівкові гроші і залишки на поточних рахунках. Тому Пігу визначає кількість грошей як суму касової готівки населення і підприємств, що може бути визначена формулою:

$$M = k \cdot P \cdot T \quad \text{або} \quad P = \frac{M}{kT}, \text{ де}$$

- M – грошова маса;
- P – рівень цін;
- T – товарна маса;
- k – частка річних доходів осіб і фірм, яку вони бажають утримувати в грошовій формі.

Ця формула близька до “рівняння обміну” І. Фішера тому, що $K = \frac{1}{V}$. Через це обидві версії кількісної теорії грошей мають однакові недоліки й слабкі сторони.

Основні аспекти концепції Фішера і “кембриджської версії” можна узагальнити в табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Кількісна теорія

Концепція Фішера	Кембриджський варіант
У рівнянні Фішера розглядається динаміка грошових потоків на макроекономічному рівні	Економісти кембриджської школи зосереджують увагу на мотивах нагромадження грошей конкретними суб'єктами ринкової економіки (індивідуальними учасниками виробництва – мікроекономічний рівень)
Методологічна основа рівняння обміну – гроші як засіб обігу	Гроші не тільки засіб обігу, а й збереження та нагромадження
Акцент на об'єктивні засади обігу грошей	Враховується психологічна реакція суб'єктів господарювання щодо використання готівки
У концепції Фішера йдеться лише про пропозицію грошей (M_s)	Центральна проблема кембриджського варіанта – проблема попиту на гроші (M_d)

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. Які фактори впливають на “купівельну силу грошей” за І. Фішером?
2. У чому проявляються слабкі місця математичних підходів І. Фішера?
3. Хто з представників “кембриджської версії” кількісної теорії вніс в її розвиток найбільший доробок?

4. На чому акцентується увага представників "кембриджської версії"?
5. У чому схожі математичні формули І. Фішера та представників "кембриджської версії"?

2.3. Внесок Дж. М. Кейнса в розвиток кількісної теорії грошей

У 30-х роках ХХ ст. різко загострилися економічні та соціальні труднощі, які спричинили найбільш руйнівну економічну кризу і тривалу депресію. У цих умовах наочно проявилися дефекти традиційної економічної теорії, її неспроможність виявити причини існуючих труднощів і запропонувати заходи для їх ліквідації. Потрібно було знайти нові підходи, які б пояснювали причини масового безробіття, падіння виробництва, наявності невикористаних потужностей.

Цей вакуум спробував заповнити Кейнс у своїх працях "Трактат про гроші", "Загальна теорія зайнятості, процента та грошей" та "Загальна теорія зайнятості". Всупереч уявленню про внутрішню збалансованість ринкової економіки Дж. Кейнс у працях теоретично довів, що механізм ринкової конкуренції за нових умов економічного розвитку не в змозі самотужки, без втручання держави, забезпечити ефективне використання головних факторів виробництва й відповідну рівновагу процесу розширеного відтворення.

Дж. Кейнс намагався відійти від традиційного та неокласичного трактування грошей як другорядного технічного інструменту і як противагу висунув положення про те, що гроші в процесі відтворення виконують самостійну роль. Гроші є джерелом підприємницької енергії і в структурі економічних зв'язків виступають у ролі посередницької ланки

між поточною і майбутньою господарською діяльністю, витратами виробництва і його кінцевими результатами.

“Значущість грошей, - писав Кейнс, - саме й впливає з того, що вони є передусім хитромудрим засобом поєднання сучасного і майбутнього.”

Виходячи з цього, Кейнс робить висновок, що гроші активно впливають на мотиви поведінки суб'єктів економіки та їх господарські рішення.

У традиціях “кембриджської школи” Дж. Кейнс важливе місце відводить аналізу мотивів нагромадження грошей. У Кейнса їх три:

- трансакційний;
- обачності;
- спекулятивний.

Трансакційний мотив – мотив зберігання грошей, що впливає із зручності їх використання як засобу платежу (люди зберігають деяку частину своїх активів у формі грошей для використання їх як засобів платежу).

Мотив обачності – мотив зберігання грошей як можливість розпоряджатися певною частиною своїх ресурсів у формі готівки в майбутньому (наприклад, виникла потреба в грошах на ремонт автомобіля, виникає непередбачувана можливість придбати багато корисних речей за досить помірну ціну при розпродажу тощо).

Трансакційний мотив і мотив обачності відображають традиційну роль грошей як засобу обігу і платежу. Ці два мотиви переважно “об'єднуються” під загальною рубрикою трансакційного попиту, який залежить від суми товаро-обмінних угод чи доходу і, як правило, пропорційний доходу.

Головна новизна у вченні Кейнса – виділення третього елемента попиту на гроші: попит на спекулятивні залишки.

Спекулятивний мотив – мотив зберігання грошей, який виникає із бажання уникнути втрат капіталу при зберіганні активів у формі облігацій у період очікуваного підвищення норми позикового процента.

Дж. Кейнс вважав, що господарські індивіди триматимуть частину портфеля своїх активів у ліквідній формі, коли очікуватимуть збільшення рівня ризику від володіння активами в іншій формі.

Кейнс допускає, що індивіди можуть тримати своє багатство у двох видах активів – *гроші* (готівка чи рахунки до запитання) або *довгострокові облігації*.

Яка перевага облігацій перед готівковими грошми? Облігації приносять процент. З другого боку, вірогідність того, що процентна ставка на ринку цінних паперів може змінитися, несе із собою ризик того, що зміниться також ринкова ціна облігацій.

Зниження норми позикового процента означає підвищення курсу облігацій. Це забезпечує власнику облігації дохід – приріст капіталу. І навпаки, збільшення норми позикового процента означає зниження курсу облігацій; це призводить до втрат капіталу власників облігацій.

Попит на спекулятивні залишки Кейнс пов'язував із динамікою (зміною) цін фінансових активів чи облігацій.

“Істинну важливість, - за словами Кейнса, - гроші набувають лише в теорії процента”. Чим важче передбачити динаміку процента, тим більші запаси грошей накопичує суб'єкт господарювання і тим швидше скорочується його попит на продукцію поточного виробництва. Тим самим Кейнс поставив перед індивідом проблему вибору в розподілі свого доходу. Як фактор, що регулює попит на спекулятивні залишки грошей, а також і весь попит, виступає норма процента:

$$Md = Md_T + Md_S, \text{ де}$$

- Md – загальний попит на активи;
 Md_T – трансакційний попит;
 Md_S – спекулятивний попит.

$$Md_T = k(y) - \text{функція доходу.}$$

Збільшення доходу (y) збільшує попит на гроші для трансакційних операцій Md_T .

$$Md_S = k(r) - \text{функція процента, де}$$

- y – сукупний дохід;
 r – норма процента.

Зниження норми процента (r) збільшує попит Md_S .

У зміненому вигляді загальний попит на активи можна представити рівнянням:

$$Md = k(y) + k(r) \text{ або } Md = f(y) + f(r).$$

Кейнс розглядав попит на гроші як функцію двох змінних величин. При інших рівних умовах збільшення номінального доходу викликає збільшення попиту на гроші, зумовленого існування трансакційного мотиву і мотиву обачності. Відповідно, при інших рівних умовах, зниження норми позикового процента збільшує попит на гроші, зумовлений існуванням спекулятивного мотиву (тобто готівкових грошей, що використовують для купівлі облігацій).

Учасник господарського обороту, з одного боку, намагається досягти максимального прибутку і з цією метою інвестує тимчасово вільні грошові кошти в різноманітні види фінансових активів, а з іншого – намагається створити

ліквідний резерв, необхідний для господарського маневру при змінах кон'юнктури.

Врахування двох протилежних факторів наближає господарського агента до “точки рівноваги” і визначає співвідношення грошей та облігацій у його балансі. Отже, Дж. Кейнс перебудував теорію грошей, запровадивши у неї термін “норми процента”. Він перетворив гроші в один із найважливіших факторів формування інвестиційного попиту і змістив на другий план традиційний зв'язок грошей і цін (класична кількісна теорія).

Дж. Кейнс на базі тези “гроші мають значення” розробив теоретичну концепцію “керованих грошей”, які держава широко використовує для регулювання і стимулювання ефективного платоспроможного попиту, а відтак – для підтримки інвестиційного процесу.

Зрозуміло, Кейнс став фактично засновником одного з істотних напрямів теорії грошей – теорії державної грошової політики.

Як у теоретичному, так і в практичному плані особливу значимість має положення Дж. Кейнса про принципи здійснення політики “дешевих грошей” та пільгового кредиту.

Кейнс поставив під сумнів ефективність такого чинника стабілізації ринкового механізму як система штучного ціноутворення на основні товари, включаючи робочу силу і процентні ставки на ринку капіталів.

Він виступив проти спонтанних змін цін, що завдають значної шкоди економічній кон'юктурі і розробив концепцію регульованого ціноутворення та підконтрольної інфляції. Кейнс здійснив спробу довести не лише необхідність, а й можливість впливу держави на динаміку цін. Такий вплив він вважав головною функцією державної політики.

Необхідно зазначити, що Кейнс написав свою найвідомішу роботу в роки панування депресії, а не інфляції. У цій книзі досліджувалися канали, через які фіскальна і грошово-кредитна політика уряду впливають на стан економіки.

Виходячи із своїх теоретичних припущень, Кейнс зробив висновок про те, що в умовах депресії методи монетаристського підходу до регулювання і стимулювання економіки зазнали краху.

Зміна податкової системи і структури державних витрат видалися Кейнсу більш ефективними методами стабілізації економіки.

Англійський економіст виступив прибічником “слабкої” валюти і здійснення офіційної економічної політики “знецінення власних грошей” (через це його почали називати “природженим інфляціоністом”).

Одна з центральних позицій теорій Кейнса – це твердження “що недостатність грошового попиту є однією з головних причин розвитку кризових процесів, спаду виробництва і зростання безробіття...”. Тому, стимулювання грошового попиту через політику дешевих грошей і відповідного використання норми відсотка мало теоретичне і практичне підґрунтя.

Конкретні пропозиції Кейнса лягли в основу офіційних програм економічної політики, а в деяких країнах були прийняті закони, що зобов'язували урядові структури слідувати за станом господарської кон'юнктури і вживати дієві закони для забезпечення рівня виробництва і зайнятості населення. У цьому й полягає практичне і теоретичне значення політики “дешевих грошей”, пільгового кредиту та підконтрольної інфляції. В останній він бачив засіб стимулювання платоспроможного попиту, економічної активності і

спосіб послаблення позицій економічно пасивного прошарку ратнє, змушуючи його скорочувати збереження.

60-ті роки стали періодом визнання і панування кейнсіанських поглядів. Відносна стабільність, зростання ВВП, відсутність криз пояснювалися ефективним впровадженням у практику господарювання кейнсіанських доктрин.

Але дальший розвиток подій спростував ці твердження. У 70-х роках різко погіршилася економічна ситуація і були спростовані надії на масивні вливання коштів з державного бюджету. Система заходів практично себе вичерпала і почала чинити негативний вплив на економіку країни. Як наслідок попереднього використання методів державного регулювання стало загострення інфляційного процесу.

У той період теорія Кейнса вже не була супутником економічного зростання, а переросла в загрозовий фактор соціальних та економічних протиріч і сприяла виявленню хибних поглядів теорії грошей Дж. Кейнса. Саме вона довела можливість боротьби з циклічністю, заснованої на політиці управління попитом на певних етапах розвитку економіки.

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. Які економічні та політичні умови сприяли появі кейнсіанської версії кількісної теорії грошей?
2. Які основні положення доктрини Дж. Кейнса?
3. Причини перемоги цієї доктрини.
4. У чому неминучість інфляційних наслідків реалізації некейнсіанських концепцій?
5. Що сприяло послабленню впливу поглядів Кейнса на грошово-кредитну політику?

2.4. Сучасний монетаризм як альтернативний напрямок кількісної теорії

З кінця 70-х – початку 80-х років на економічну політику провідних країн світу має вплив такий напрям економічної думки як **сучасний монетаризм**. Ідеї монетаризму зародилися ще в 20-х роках ХХ ст., але як цілісна система неокласицизму сформувався в 60-ті роки. Якщо кейнсіанство ставило за мету пошуки боротьби з безробіттям, то ця теорія виникла як спроба подолання наслідків інфляції.

Мата монетаристів – модернізація кількісної теорії, що перебувала в занепаді. Перебудовуючи її структуру, були вжиті спроби надати гнучкості цій теорії. Серед прихильників – професор Чиказького університету М. Фрідмен. 1956 року була опублікована його робота “Дослідження в галузі кількісної теорії грошей, а 1963-го вийшла в світ “Історія грошей Сполучених Штатів 1868-1960”, яку написали А. Шварц і М. Фрідмен. Між 1854 і 1985 рр. Економіка США пройшла через 30 ділових циклів. Монетаристи зосередили основну увагу на аналізі ролі грошей і грошового обігу в ділових циклах.

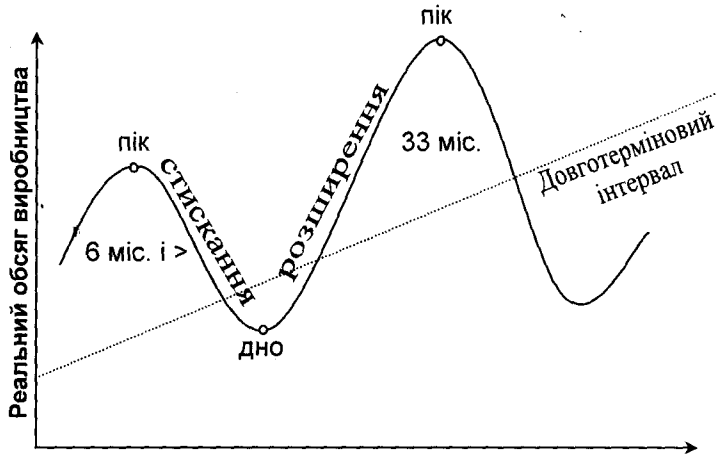
Типовий діловий цикл (рис. 2.1) у своєму розвитку проходить чотири фази:

Фаза стискання – супроводжується падінням реального обсягу виробництва. Стискання, яке триває понад шість місяців, називають **спадом**.

Дно – точка ділового циклу, в якій реальний обсяг виробництва досягає мінімального рівня.

Розширення – фаза циклу, протягом якої реальний обсяг виробництва підвищується стосовно дна циклу.

Пік (вища точка) – точка ділового циклу, в якій реальний обсяг виробництва досягає максимального рівня.

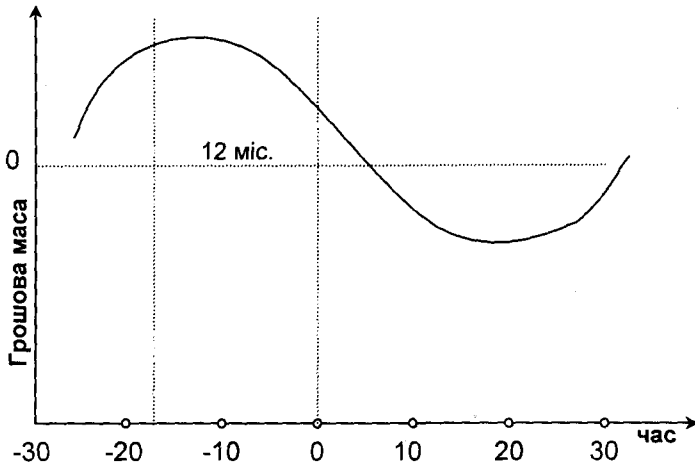

Рис. 2.1. Діловий цикл

Досліджуючи поведінку грошей у діловому циклі, М. Фрідмен і А. Шварц зауважили закономірність, згідно з якою темпи збільшення грошової маси, що перебувають в обігу, ідуть по циклічній схемі, випереджуючи загальні тенденції розвитку ділового циклу.

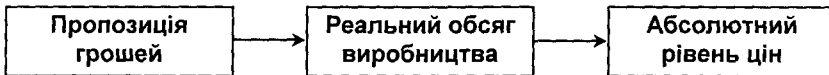
Кількість грошей, яка знаходиться в обігу, досягає свого піку і починає падати до вищої точки ділового циклу; таким же чином кількість грошей, що перебуває в обігу, досягає нижчої точки і починає збільшуватись до того моменту, коли діловий цикл досягає дна.

Фрідмен і Шварц показали, що існує взаємозв'язок між зміною темпів зростання грошової маси і точками екстремумів у діловому циклі.

Рис. 2.2. Ріст грошової маси, що знаходиться в обігу

У період з 1908 до 1961 рр. пропозиція грошей почала зменшуватися приблизно за 12 місяців до настання піку циклів. Пропозиція грошей починає зростати до моменту досягнення дна ділового циклу. А це, відповідно, впливає на реальний обсяг виробництва, в свою чергу, з деякою затримкою реальний обсяг виробництва впливає на темпи зміни абсолютного рівня цін.

Зміна темпів збільшення грошової маси, що перебуває в обігу, впливає на реальний обсяг виробництва швидше, ніж на абсолютний рівень цін. Ця зміна може впливати на швидкість обороту грошей. Швидкість обороту грошей у процесі ділового циклу змінюється – то прискорюється, то уповільнюється.

Усі ці висновки лягли в основу одного з основних напрямів сучасної теорії грошей і грошового обігу – школи монетаризму.

Представники монетаризму відводять грошам роль основного фактора, від якого залежить стан економіки. Вони вважають, що капіталізму притаманна внутрішня стійкість, а тому немає необхідності, щоб держава активно включалась у процес відтворення (тобто виробництва). Таке втручання, вважають вони, не лише не сприяє стійкості економіки, а навпаки, є основною причиною порушення стабільності.

Економічне зростання країни повинно бути рівномірним, а для цього необхідно, щоб кількість грошей в обігу зростала рівномірно, в певній пропорції до зростання виробництва. стверджують монетаристи.

У зв'язку з цим, представник чиказької школи монетаризму Р. Т. Селден зазначає, що “монетаризм слід розуміти як поєднання двох основних принципів: 1) гроші мають значення, іншими словами, зміни в кредитно-грошовій сфері спричиняють вирішальний вплив на загальну господарську кон'юнктуру; 2) центральні банки спроможні контролювати кількість грошей в обігу”.

Звідси пропозиція: кількість грошей, що перебуває в обігу, повинна збільшуватися рівномірно – на 3-5 % за рік. Причому в останніх роботах вони пропонують підтримувати постійне збільшення грошової маси в обігу на 1-2 % вище темпів підвищення продуктивності праці.

Монетаристи є прихильниками здійснення активної політики “стабільних грошей” (мова йде про жорстке регулювання кредитно-грошової емісії й відповідно – грошової маси в обігу, про визнання контролю над інфляцією як провідної ланки економічної політики центрального банку і системи державного регулювання).

Водночас слід врахувати слабкі сторони монетаризму.

Монетаризм повністю ігнорує сферу виробничого відтворення – основну структуру, де безпосередньо утворюється і додаткова вартість.

Для монетаристів сфера виробництва – ніби “чорний ящик”, внутрішні процеси якого регулюються автоматично ринковими механізмами, і для економічної теорії, відповідно, інтересу не представляє. Дослідника економіки, на їхню думку, мають цікавити лише елементи “входження” і “виходу” з економічної структури, тобто лише ресурси, що виступають у грошовій формі.

Теорія Фрідмена є різновидом теорії попиту і пропозиції, застосованої до грошей. Він вважав, що пропозиція грошей визначається кількістю грошей, що створюється державою або банківською системою, а зміни попиту на гроші проходять повільно, на відміну від грошової пропозиції, яка змінюється часто і незалежно від змін попиту. Отже, попит на гроші приймається за величину, близьку до постійної, а визначальним стає надлишок пропозиції грошей.

Між монетаризмом і кейнсіанством існують спільні позиції, які відводять грошам важливе місце в економічній структурі суспільства. Поряд з цим можна виділити ряд відмінностей між цими теоріями. Кейнс визначає внутрішню нестабільність господарської системи, а монетаристи методологічно базуються на внутрішній структурній збалансованості і здатності до саморегуляції ринкової економіки, а з іншого боку – на відносній автономності грошової системи, яка може виступати зовнішнім генератором дестабілізаційних процесів розвитку.

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. Чому популярність монетаристів зменшилася?
2. Які течії монетаристської теорії грошей ви знаєте?
3. Чому відбувається зближення позицій монетаристів та неокейнсіанців?
4. У чому проявляється хибність їх поглядів?

2.6. Грошово-кредитна політика України в перехідний період у світлі сучасних монетаристських теорій

Перехідний період в історії нашої країни характеризується зміною форм власності, методів господарювання, організації фінансів, виникненням нового типу відносин у всіх сферах економіки. Він передбачає і появу нового типу грошово-кредитної політики. Вона ж, у свою чергу, відображає всі недоліки і досягнення "українського шляху" переходу до ринку.

Перші роки незалежності України характеризувалися підтримкою державного сектора заходами бюджетної та грошово-кредитної політики, яка призвела до інфляції. Непослідовність і суперечливість економічної політики призвели до того, що фактичний розвиток подій в економіці в 1991-1995 р. вийшов з-під державного контролю і погіршувався. Грошово-кредитна політика НБУ характеризувалася низькою ефективністю. Замість необхідної на той час політики стримування грошової маси, обмеження кредитної емісії, підвищення облікової ставки та інших заходів грошово-кредитної рестрикції, НБУ проводив експансійну грошово-кредитну політику. Банківські кредити до того періоду були дешевими і привабливими для господарників, а кредитна

діяльність комерційних банків ставала не вигідною і зосереджувалася на короткострокових спекулятивних операціях; мав місце відплив капіталів з України.

Потрібний був певний період часу, щоб переконатися в неспроможності владних структур виправити становище шляхом грошово-кредитної експансії і переконати всіх у безперспективності "українського шляху" переходу до ринку, що базувався на інфляційній монетарній політиці. Встановлення позитивної процентної ставки було першим успіхом антиінфляційної політики НБУ. Змінювалася і політика рефінансування, почав формуватися механізм кредитних аукціонів.

Але той період характеризується виникненням суперечності між антиінфляційним спрямуванням економічної політики на макрорівні та інфляційним характером господарювання на мікроекономічному рівні, внаслідок чого посилилася натуралізація зв'язків, продовжувалася платіжна криза та зміцнення тіньової економіки, скорочувалися обсяги виробництва в легальному секторі.

Змінити ситуацію можна було б шляхом прискорення реструктуризації та інтенсифікації виробництва, які в свою чергу, були можливі за умов зміни правової та фінансової ситуації в країні. У зв'язку з цим великі надії покладалися на грошову реформу, яка була проведена в 1996 р. Їй передували антиінфляційні заходи НБУ, що створили сприятливі умови для впровадження нової грошової одиниці.

На макрорівні грошова реформа ставила перед собою такі завдання:

- введення нової грошової одиниці;
- деномінація з врахуванням зручності для громадян у обміні на іноземні валюти, збереження пропорцій до долара;
- досягнення фінансової стабільності.

Якщо перші два завдання вирішилися в день проведення реформи, то останнє потребувало більших зусиль і вирішення проблем української економіки в цілому.

Два роки після реформи показали, що грошово-кредитна політика нашої країни в перехідний період не завжди спрямовувалася на ринкові перетворення та врахування положень сучасних монетаристських теорій. Усе це завдало шкоди народному господарству, грошовій системі. Інфляційний процес набирає темпів.

Рекомендації щодо стабілізації економіки через грошово-кредитну політику можуть мати дієвий результат у добре налагодженій виробничій, фінансовій та банківській сферах при забезпеченні правової та державної політики.

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте стан економічної політики держави та грошово-кредитної політики НБУ за 1991-1995 рр.
2. Які завдання ставила грошова реформа?
3. Які умови потрібні для впровадження рекомендацій сучасних монетаристських теорій?
4. Чому поновився інфляційний процес на Україні?

В

Нові категорії та поняття

Металістична теорія грошей.

Номіналістична теорія.

Класична кількісна теорія.

Трансакційний варіант кількісної теорії І. Фішера.

"Кембриджська версія" кількісної теорії.

Сучасний монетаризм.

Неокейнсіанський напрям теорії грошей.

Тести для самоконтролю до теми 2

1. Якій теорії грошей притаманні такі положення:
  - а) оголошення грошей абстрактними рахунковими одиницями;
  - б) ототожнення грошового обігу з товарним обміном;
  - в) ціни змінюються пропорційно зміні кількості грошей.
2. Якій теорії грошей притаманні такі положення:
  - а) твердження, що золото і срібло вже за своєю природою є грошми;
  - б) стійкість грошової системи повинна бути заснована на золоті;
  - в) рівень цін залежить від кількості грошей.
3. Якій теорії грошей притаманні такі положення:
  - а) аргументування функціональних проявів грошей;
  - б) вартість грошей є умовною, що означає входження грошей у структуру обігу без вартості й отримання її грошми лише в процесі обміну;
  - в) визнання виконання грошми в процесі відтворення самостійної ролі.
4. Якій теорії грошей притаманні такі положення:
  - а) причини криз, інфляції, безробіття – в помилках у грошовій політиці;
  - б) контроль над інфляцією – провідна ланка економічної політики;
  - в) необхідність державної грошової політики.
5. Із перерахованих ознак, зазначте ті, що характеризують кількісну теорію Д. Юма:
  - а) у функціонуванні грошово-кредитних відносин закладена система саморегуляції;
  - б) подвоєння кількості грошей призводить до подвоєння абсолютного рівня цін;
  - в) ціни залежать від кількості грошей;

- г) гроші виконують функцію міри вартості, засобу обігу, засобу платежу і засобу нагромадження.
6. Серед перерахованих ознак зазначте ті, що характеризують погляди Дж. Кейнса на теорію грошей:
- а) подвоєння кількості грошей призводить до подвоєння абсолютного рівня цін;
  - б) гроші – один з важливих факторів формування інвестиційного попиту;
  - в) вартість грошей не залежить від їх матеріального змісту і визначається лише найменуванням;
  - г) природа грошей має тісний зв'язок з теорією трудової вартості.

7. Хто автор формули:

$$\text{а) } MV = \sum PQ; \quad \text{б) } M = kPT;$$

$$\text{в) } MV + M'V' = PT$$

Що означають умовні позначення?

ЦЕ ЦІКАВО

Великий теоретик

Мабуть, Джон Мейранд Кейнс – найвідоміший економіст двадцятого століття. Його батько – Джон Невілл Кейнс – був одним із видатних економістів Британії. Молодий Джон М. Кейнс навчався в Кембріджі, спілкувався з найбільшими знаменитостями в галузі теорії грошей. Згодом його визнали в британських суспільних, політичних та фінансових колах. Вдало граючи на біржі, він значно покращив своє матеріальне становище. Частина грошей витратив на організацію власного коледжу, фонди якого знаходилися у його розпорядженні.

Кейнса цікавило не тільки збагачення, а й теоретичні питання грошей і грошового обігу. У своїй праці “Економічні

наслідки миру”, що побачила світ наприкінці першої світової війни, Джон М. Кейнс визначив важливе значення стабільності валюти в економічній системі. Зокрема він писав: “Ульянов-Ленін стверджував, що найкращий спосіб знищити капіталістичну систему – це ослабити і розкласти її валюту через інфляцію. ...Ленін мав цілковиту рацію. Немає більш тонкого і правильного способу зруйнувати існуючі основи суспільства.”

Необхідно зазначити, що Кейнс написав свою найвідомішу роботу “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” у роки депресії, а не інфляції. У цій книзі досліджувалися канали, за якими фіскальна (термін традиційний для Кейнсіанської школи) і грошово-кредитна політика уряду впливає на стан економіки.

Після другої світової війни послідовники Кейнса спробували зменшити роль монетаристської теорії більшою мірою, ніж це робив Кейнс. Але основна теза кейнсіанської школи – “гроші не мають значення” – втратила свою популярність у період інфляції 70-х років.

Загальні ідеї, висловлені Дж. Кейнсом у роботі “Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей”, актуальні й сьогодні. Як стверджував Мілтон Фрідмен: “З одного боку, всі ми сьогодні кейнсіанці, з іншого – ніхто з нас не є кейнсіанцем. Усі ми користуємося мовою і термінологічним апаратом Джона Кейнса, але ніхто з нас не поділяє його початкових висновків і переконань.”

Долан Э.Дж. и др.
Деньги, банковское дело и
денежно-кредитная политика
/ Пер. с англ. В. Лукашевича и др.;
Под общ. ред. В. Лукашевича,
М. Ярцева. –СПб., 1994. –С.265.

Тема 3.

Грошовий оборот і грошові потоки

Після вивчення цієї теми ви зможете:

- Пояснити, що таке грошовий оборот і які його основні суб'єкти;
- Описати загальну схему грошового обороту;
- Охарактеризувати основні види грошових потоків;
- Пояснити, як відбувається балансування потоку національного доходу та потоку національного продукту через внутрішній та зовнішній грошові ринки;
- Виділити основні сектори грошового обороту;
- Пояснити зміст та розрахувати масу грошей, що обслуговує грошовий оборот, та швидкість обігу грошей;
- Розкрити суть та вимоги закону кількості грошей, необхідних для обороту;
- Показати, як внаслідок первинної емісії центрального банку та вторинної емісії комерційних банків поповнюється маса грошей в обороті;
- Охарактеризувати зміст сучасних засобів платежу, які обслуговують грошовий оборот.

3.1. Поняття грошового обороту як процесу руху грошей

В умовах товарно-грошових відносин в процесі купівлі-продажу товарів, надання послуг, задоволення різного роду зобов'язань у грошовій формі, а також при розподілі та перерозподілі грошових коштів виникають розрахунки і платежі.

Сукупність усіх грошових платежів утворює **ГРОШОВИЙ ОБОРОТ**.

На **мікроекономічному** рівні грошовий оборот обслуговує кругооборот індивідуального капіталу. При цьому гроші виступають однією з функціональних форм капіталу, є його складовою частиною і елементом багатства, яким володіє власник цього індивідуального капіталу.

На **макроекономічному** рівні грошовий оборот обслуговує кругообіг усього сукупного капіталу суспільства на всіх стадіях суспільного відтворення: у виробництві, розподілі, обміні і споживанні. Тому його називають ще сукупним грошовим оборотом.

У сукупному грошовому обороті гроші функціонують виключно як гроші і не є функціональною формою капіталу.

Суб'єктами грошового обороту є всі юридичні та фізичні особи, які беруть участь у створенні, розподілі, обміні та споживанні валового національного продукту. Їх можна об'єднати в такі групи:

- **ФІРМИ** – суб'єкти, що забезпечують створення і реалізацію ВВП;
- **ДОМАШНІ ГОСПОДАРСТВА** – суб'єкти, які забезпечують виробництво ВВП основними факторами (робочою силою, засобами виробництва тощо) і є кінцевими його споживачами;
- **ДЕРЖАВНІ СТРУКТУРИ** – суб'єкти, які забезпечують розподіл та перерозподіл вартості створеного національного доходу та національного продукту, здійснюючи вплив на реалізацію та споживання останнього;

- **ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ** – суб'єкти грошового ринку, що спрямовують потік грошових коштів від їх власників до позичальників.

Грошовим оборотом взаємопов'язуються такі основні ринки, через які здійснюється більшість грошових відносин між економічними суб'єктами:

- **РИНОК ПРОДУКТІВ**, на якому реалізується створений фірмами національний продукт;
- **РИНОК РЕСУРСІВ**, на якому фірми купують необхідні для виробництва ресурси (робочу силу, капітал, інформацію та природні ресурси);
- **ФІНАНСОВИЙ РИНОК**, де реалізуються вільні грошові кошти;
- **СВІТОВИЙ РИНОК**, через який здійснюється зв'язок внутрішньої економічної системи із "зовнішнім" світом.

Усі розрахунки і платежі, які становлять грошовий оборот, можна згрупувати в кілька великих потоків залежно від їх призначення у відтворювальному процесі. Це дає можливість схематизувати весь грошовий оборот у вигляді кількох взаємопов'язаних потоків руху грошей, які здійснюються циклічно, за колом (рис. 3.1.).

У наведеній схемі для зручності показано лише грошові потоки і не показано зворотні потоки товарів і послуг. Крім того, допускається, що всі ресурси, необхідні фірмам для підтримання їх діяльності, як і самі фірми, повністю перебувають у приватній власності сімейних господарств.

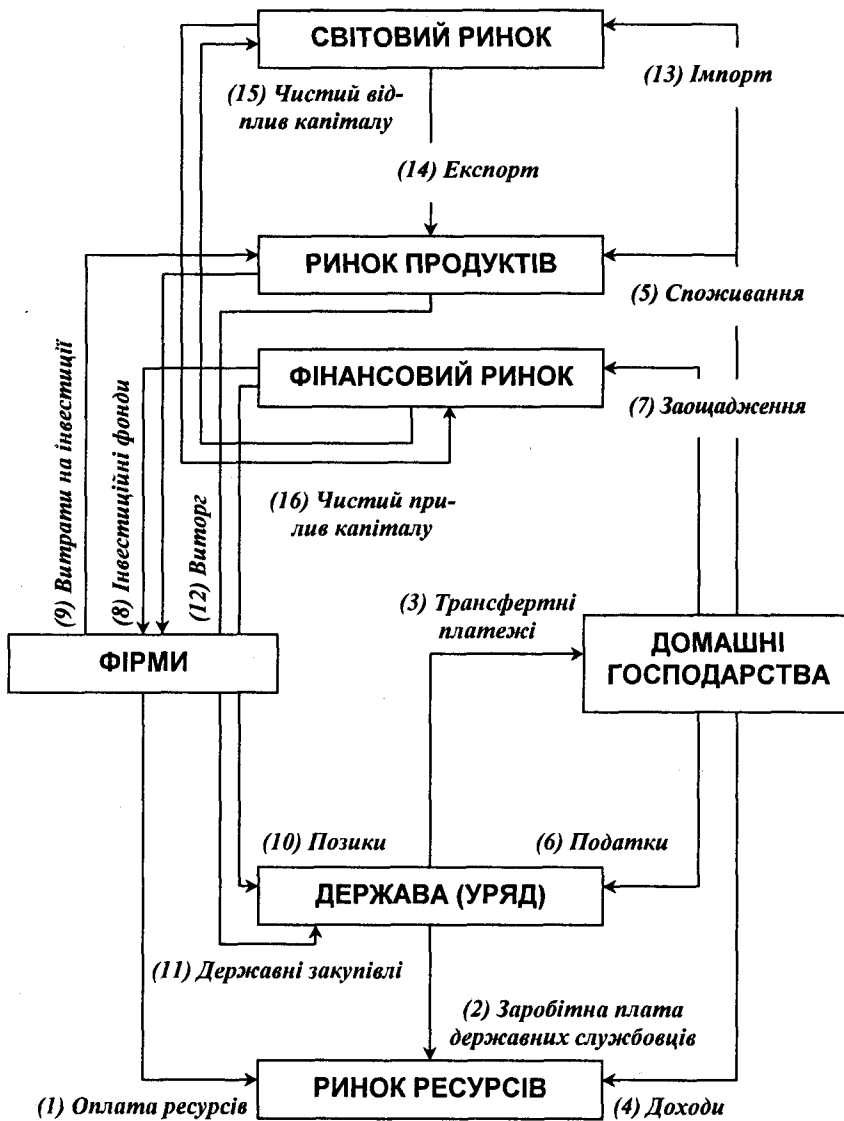

Рис. 3.1. Схема грошового обороту

3.2. Грошові потоки

ГРОШОВИЙ ПОТІК – сукупність платежів, які обслуговують окремий етап (чи його частину) процесу розширеного відтворення.

У наведеній схемі сукупного грошового обороту виділено такі окремі грошові потоки:

- 1) сукупність витрат фірм на придбання необхідних виробничих ресурсів (робоча сила, земля, споруди тощо);
- 2) оплата урядовими органами праці державних службовців;
- 3) трансфертні платежі – всі виплати, які здійснює держава домашнім господарствам;
- 4) доходи домашніх господарств (заробітна плата, проценти, дивіденди тощо), які становлять національний дохід.

Далі національний дохід поділяється на три частини, кожна з яких породжує окремий грошовий потік. Переважна його частина витрачається домашніми господарствами на споживання, у зв'язку з чим оплачуються купівля продуктів на внутрішньому ринку продуктів (потік 5) і на світовому ринку (потік 13). Певна частина доходу домашні господарства сплачують уряду у вигляді податків, що створює потік 6.

Не витрачена на споживання та сплату податків частина доходу – це заощадження домашніх господарств, які надходять на фінансовий ринок (потік 7).

Заощадження населення у цій моделі виступають єдиним джерелом надходження коштів на фінансовий ринок, а тому є єдиним джерелом інвестування розширення виробництва в секторі "фірми". У зв'язку з цим формується грошовий потік 8, в якому враховані кредити, одержані фірмами у фінансових посередників та доходи від емісії цінних паперів.

Мобілізовані на фінансовому ринку кошти фірми інвестують на розширення виробництва, внаслідок чого формується новий грошовий потік 9.

До послуг фінансового ринку, крім фірм, звертається також уряд, коли йому недостатньо податкових надходжень для покриття державних видатків. Мобілізація урядом коштів на фінансовому ринку зумовлює появу грошового потоку 10, а витрачання цих коштів – потоку 11.

Якби домашні господарства всі купівлі здійснювали на внутрішньому ринку продуктів, то грошових коштів, що надійдуть на цей ринок за вказаними трьома потоками (5, 9, 11), було б достатньо, щоб реалізувати весь обсяг національного продукту, запропонованого фірмами на цьому ринку. В такому разі, одержаний фірмами виторг утворив останній грошовий потік (12), який би "замкнув" кругообіг грошових коштів. Обсяг цього потоку визначається обсягом реалізованого ВВП і дорівнює обсягу НД, відображеного в потоці 4.

Балансування потоків 12 і 4 має вирішальне значення для нормального функціонування грошового обороту й усієї економічної системи, для забезпечення сталості грошей і кон'юнктури ринку.

Оскільки економіка України відкрита і її зв'язки зі світовим ринком інтенсивно розвиваються, у схемі показані потоки, які зв'язують внутрішній оборот зі світовим ринком:

- 13 – оплата продуктів, що надходять в країну за імпортом;
- 14 – надходження в країну грошей зі світового ринку в оплату експорту;
- 15 – чистий відлив капіталу з внутрішнього ринку на світовий;
- 16 – чистий приплив капіталу зі світового ринку на внутрішній.

Якщо імпорт перевищує експорт, то через потік 13 відпливає на світовий ринок грошей більше, ніж надходить через потік 14.

Потік 12 (національний продукт) виявиться меншим потоку 4 (національного доходу) на величину чистого імпорту (перевищення обсягу імпорту над експортом за певний період). Виникнуть ускладнення з реалізацією створеного в країні національного продукту.

Збалансування потоків, що обслуговують ринок продуктів, за умов чистого імпорту забезпечується через залучення грошових коштів у внутрішній оборот зі світового грошового ринку шляхом одержання позик у зарубіжних банках чи продажу на іноземних ринках національних фінансових активів (акцій, облігацій, векселів тощо).

Збалансування грошових потоків за умов чистого експорту здійснюється шляхом розміщення одержаних коштів на іноземних ринках через механізм фінансових операцій. Тоді посилюється відлив капіталу з внутрішнього фінансового ринку і відновлюється його збалансованість.

Отже, через механізм урівноваження чистого імпорту впливом капіталу і чистого експорту відливом капіталу досягається збалансованість грошових потоків, які пов'язують національну економіку з іноземними ринками, та збалансованість усього грошового обороту країни.

Загальна збалансованість грошового обороту вимагає вирівнювання перш за все національного доходу і національного продукту. Для цього повинні балансуватися і всі пов'язуючі їх між собою грошові потоки. За напрямками руху грошей відносно національного доходу ці потоки розділяють на дві групи:

- потоки втрат (чисті податки, заощадження, оплата чистого імпорту);
- потоки ін'єкцій (інвестиції, державні закупівлі, надходження від чистого експорту).

На суму втрат зменшується, а на суму ін'єкцій збільшується внутрішній грошовий оборот і можливості реалізації національного продукту.

Для збалансування національного доходу і національного продукту потоки втрат і потоки ін'єкцій повинні вирівнюватися.

3.3. Структура грошового обороту

Відмінності в характері економічних відносин між суб'єктами грошового обороту дають підстави структурувати його на три сектори:

- грошового обігу;
- фінансовий;
- кредитний.

Сектор **ГРОШОВОГО ОБІГУ** характеризується еквівалентним, але безповоротним (одностороннім) рухом грошей від споживача до виробника. При цьому гроші у своєму русі постійно віддаляються від вихідного пункту.

ФІНАНСОВИЙ сектор охоплює фінансові відносини, які зумовлюють безповоротний і нееквівалентний характер створення та використання грошових коштів.

Кредитним економічним відносинам відповідає **КРЕДИТНИЙ** сектор, в якому перерозподіл грошей між господарськими суб'єктами здійснюється на нееквівалентній, але поворотній платній основі.

Залежно від форми грошей, в якій відбувається грошовий оборот, він поділяється на **БЕЗГОТІВКОВИЙ** і **ГОТІВКОВИЙ**.

ГОТІВКОВИЙ ОБОРОТ	БЕЗГОТІВКОВИЙ ОБОРОТ
Здійснюється через оплату придбаного і боргових зобов'язань законними платіжними засобами – банківськими білетами та розмінною монетою Обслуговує переважно відносини, пов'язані зі сферою особистого споживання	Здійснюється шляхом оплати придбаного і погашення боргів шляхом перерахуванням грошових сум на рахунки, відкриті учасникам грошового обороту в банках, без використання грошей у готівковій формі Обслуговує в основному підприємства та організації

Рис.3.2. Відмінності готівкового та безготівкового обороту

Безготівковий грошовий оборот має переваги порівняно з обігом готівки: економляться кошти, прискорюється оборот грошей. Рух грошей по рахунках створює можливість контролювати його. Визначаючи законодавчо права та обов'язки банків щодо здійснення такого контролю, держава може впливати на весь безготівковий грошовий оборот, а отже – на процес суспільного відтворення в цілому. У цьому головна перевага безготівкового обороту над готівковим, тому з розвитком ринкових відносин в Україні буде розширюватися сфера безготівкового обороту і звужуватися готівкова.

3.4. Маса грошей, що обслуговує грошовий оборот. Швидкість обігу грошей

Грошова маса – це сукупність залишків грошей у всіх формах, які знаходяться у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний момент.

Для визначення обсягу та структури грошової маси в банківській практиці застосовується відповідний набір грошових агрегатів.

Грошовий агрегат – це визначена законодавством відповідно до ступеня ліквідності специфічна група ліквідних активів.

Грошові агрегати формуються на основі таких принципів:

- 1) грошова маса включає не лише готівкові гроші, а й депозитні;
- 2) уся грошова маса поділяється на ту, що є в обігу, і ту, яка нагромаджується, виконує функцію збереження вартості;
- 3) сукупна грошова маса включає також банківські внески, депозити та цінні папери з фіксованим доходом.

Грошові агрегати будуються шляхом приєднання до попередніх величин нових грошових компонентів у послідовності, що характеризує зменшення їх ліквідності.

Агрегат М1 – це грошова маса у вузькому розумінні. Він включає найбільш ліквідні форми грошей – готівкові гроші та банківські внески до запитання (трансакційні депозити).

Агрегат М2 включає грошові форми агрегату М1, а також строкові та ощадні внески в комерційних банках.

Агрегат М3 включає грошові форми агрегату М2, депозитні сертифікати, ощадні внески в спеціалізованих кредитних установах та деякі інші види фінансових активів.

В окремих країнах, наприклад в США, банківська статистика виділяє ще й **агрегат L**, який складається з М3, а також банківських акцептів, комерційних паперів, державних цінних паперів та деяких інших форм фінансових активів. Вважається, що цей агрегат повністю охоплює і характеризує грошову масу в країні.

З 1993 року НБУ визначає структуру грошової маси відповідно до агрегатного методу. Національний банк визначає такі агрегати:

М0 = готівка (гроші поза банками);

М1 = М0 + депозити до запитання;

М2 = М1 + строкові депозити та інші кошти (наприклад, валютні заощадження);

М3 = М2 + кошти клієнтів за трастовими операціями банків.

Крім грошових агрегатів, НБУ визначає показник, що називається грошовою базою.

Грошова база – це гроші, які не беруть участі в кредитному обороті та грошовому обігу, але створюють базу для їх розширення. Вона включає агрегат М0, готівку в касах банків та резерви комерційних банків на їх рахунках у НБУ.

На величину грошової маси, крім загальнооекономічних, впливають такі фактори:

- зобов'язання комерційних банків за кредитами, що отримані від центрального банку;

- сальдо іноземних активів в умовах їх конвертації в національну валюту;
- купівля-продаж емісійними установами на ринку цінних паперів облігацій державної позики;
- нерезервні зобов'язання банківських установ (капітал і прибуток від емісійної діяльності тощо).

Швидкість обігу грошей – це показник того, наскільки швидко відбувається перехід грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого в обслуговуванні економічних операцій за певний період. Він показує, скільки разів у середньому за рік (за період) певна грошова одиниця витрачається на купівлю товарів і послуг.

Швидкість обігу грошей виражається рівнянням:

$$V = \frac{QP}{M}, \text{ де}$$

- V – швидкість обігу грошей;
- Q – фізичний обсяг товарів і послуг, що реалізовується;
- P – рівень цін товарів і послуг;
- M – маса грошей, що перебуває в обігу.

Статистично показник швидкості обігу грошей виражається або числом оборотів одноіменної грошової одиниці за певний час, або тривалістю одного обороту.

На швидкість обігу грошей впливають такі фактори:

- обсяг, структура та ефективність суспільного виробництва;
- величина і швидкість товарних потоків на стадії обміну;
- рівень розвитку ринкових зв'язків між суб'єктами процесу відтворення;
- збалансованість попиту і пропозиції на ринку;
- рівень розвитку маркетингу;
- рівень інфляції;
- рівень розвитку економічної інфраструктури: транспорту, торгівлі, банківської справи, ринку цінних паперів тощо.

Швидкість обігу грошей обернено пропорційна пропозиції грошової маси. Це означає, що у випадку зменшення кількості грошей, що обслуговує певну величину ВВП, швидкість обігу кожної грошової одиниці зростатиме. Недостатність грошової маси, необхідної для обслуговування обігу товарів і послуг, компенсується прискоренням швидкості обігу грошей. Таке прискорення здійснюється автоматично методом саморегулювання.

3.5. Закон кількості грошей, необхідних для обігу

Закон грошового обігу полягає в тому, що протягом даного періоду часу для обігу необхідна лише певна, об'єктивно зумовлена маса купівельних і платіжних засобів.

Зміст цього закону можна виразити рівнянням:

$$K_{\phi} = K_n, \text{ де}$$

K_{ϕ} – фактична маса грошей в обігу;

K_n – об'єктивно необхідна для обігу маса грошей.

Виходячи з відомого рівняння І.Фішера, кількість грошей, необхідна для забезпечення обігу товарів і послуг, прямо пропорційна номінальному обсягові виробництва (ВВП) та обернено пропорційна швидкості обігу грошової одиниці:

$$M_d = \frac{PY}{V}, \text{ де}$$

P – абсолютний рівень цін;

Y – реальний обсяг виробництва;

V – швидкість обігу грошей.

У країнах з розвинутою ринковою економікою врахування вимог закону K_n здійснюється на основі визначення стану

грошового обігу, тобто фактичної міри збалансованості $Kф$ і Kn та розробки і впровадження в життя відповідної кредитної та бюджетної політики.

Збалансованість $Kф$ і Kn є важливою умовою забезпечення сталості грошей. Через механізм виведення з рівноваги $Kф$ і Kn на сталість грошей впливають фактори їх кількості та швидкості обігу. Вони безпосередньо впливають на величину $Kф$, постійно збільшуючи її щодо Kn . Це пояснюється, з одного боку, прагненням емітентів одержати додаткові грошові ресурси за рахунок нового випуску грошових знаків, а з іншого – прискоренням обігу грошей внаслідок удосконалення організації й автоматизації грошового обігу.

3.6. Механізм поповнення маси грошей в обороті

Випуск в обіг грошових знаків у всіх формах називається **емісією**. Розрізняють *первинну* емісію грошей, яку здійснюють центральні банки, і *вторинну* емісію депозитних грошей комерційних банків.

Центральним банкам належить виняткове право здійснення банкнотної емісії. Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” НБУ є емісійним центром і йому належить монопольне право на випуск грошей в обіг.

Банкнотна емісія має кредитний характер. Це означає, що кожному впровадженню в обіг певної суми банкнотних знаків на рахунку в центральному банку має відповідати певна кредитна позиція – чи то кредит уряду, чи комерційному банку, чи зарубіжні активи.

Іншим каналом поповнення маси грошей в обороті є система обслуговування бюджетного боргу. Вона ґрунтується на

на випуску в обіг нових грошей, а на розміщенні на відкритому ринку державних боргових зобов'язань.

Продаючи цінні папери, держава позичає гроші у суб'єктів фінансового ринку й оформляє ці позики як державний борг країни. Купуючи державні зобов'язання, центральний банк створює "базу" для наступної депозитної емісії комерційних банків, що безпосередньо призводить до зростання в обігу грошової маси. Якщо ж цінні папери держави розміщуються поза емісійними установами, то приріст державного боргу не впливає на пропозицію грошей. У цьому випадку відбувається лише перерозподіл кредитних ресурсів і позикового капіталу.

Центральний банк здійснює також емісію грошей у разі купівлі іноземної валюти, коли на валютному ринку значно підвищується на неї попит.

Емітентами грошової маси, безпосередніми суб'єктами емісійного процесу є також комерційні банки.

Комерційні банки утворюють депозитні гроші, надаючи своїм клієнтам кредити. Коли банки надають позику, грошова маса зростає, коли ж отримана позика повертається – зменшується.

Такий ефект емісії грошей має місце, коли комерційний банк купує на фондовому ринку державні цінні папери. У цьому разі державні зобов'язання перетворюються в платіжні засоби. Додаткова емісія грошей можлива також шляхом придбання банком іноземної валюти.

І навпаки, продаж державних цінних паперів чи продаж іноземної валюти означатиме зменшення грошової маси.

Механізм утворення грошей комерційними банками можна показати в такій послідовності. Приймаючи різні види внесків на свої поточні рахунки комерційні банки зобов'язуються повернути з виплатою певного відсотка клієнтам їх внески в певні строки. Деяку частку, наприклад, 20 % від загальної суми

депозитів, комерційні банки повинні зберігати в центральному банку як обов'язкові резерви.

Решта коштів, а це, відповідно, 80 % загальної суми залучених коштів, становитимуть кредитні ресурси банку.

Обов'язкові резерви – це частка (норма у відсотках) банківських депозитів, яка згідно вимог чинного законодавства чи у відповідності до діючих нормативних актів має зберігатися у формі касової готівки комерційних банків та їх депозитів у центральному банку.

Норми обов'язкових резервів в Україні встановлюються НБУ. Їх визначення має за мету:

- забезпечення захисту інтересів клієнтів і надійності комерційних банків;
- підтримання ліквідності банків;
- регулювання можливостей комерційних банків здійснювати емісію банківських грошей: за допомогою високої норми резерву звужувати таку емісію, низької – стимулювати.

Банк може видавати нові позики й утворювати тим самим додаткові гроші лише тоді, коли він має вільні резерви, тобто резерви, що перевищують встановлену законом мінімальну суму, яку він зобов'язаний зберігати.

Видаючи кредит, банки перетворюють пасивні гроші в активну грошову масу. Банк відкриває рахунок, з якого боржник виписує чеки для розрахунків зі своїми кредиторами. Чеки надходять в інші банки, збільшуючи їх депозитний потенціал і можливості кредитування. Виходить, що депозитні суми, надходячи в міжбанківський оборот, мають властивість до самозростання грошової маси.

Ланцюгова реакція охоплює інші банки і, таким чином, у банківській системі виникають нові й нові кредити та депозити.

Виходячи з того, що норма обов'язкового резерву становить 20 %, складемо таблицю:

Таблиця 3.1.

Процес грошово-кредитної мультиплікації (грн.)

Комерційні банки	Нові депозити	Обов'язкові резерви	Позики та інвестиції
Банк А	1000	200	800
Банк Б	800	160	640
Банк В	640	128	512
...	...	...	...
Загальний підсумок операцій банківської системи в цілому	5000	1000	4000

Як бачимо, банківська система багаторазово (у 5 разів) збільшила депозитні ресурси – з 1000 до 5000 грн. Цей процес має назву багаторазової експансії банківських депозитів.

Зв'язок між банківськими резервами та масою грошей в обігу можна визначити за допомогою грошового мультиплікатора.

ГРОШОВИЙ МУЛЬТИПЛІКАТОР – це величина множника (коефіцієнта), на яку збільшується кількість грошей в обігу в результаті операцій на монетарному ринку.

Величина грошового мультиплікатора визначається за формулою:

$$m = \frac{1}{MR} \cdot 100, \text{ де}$$

m – величина грошового мультиплікатора чи коефіцієнт експансії депозитів;

MR – норма обов'язкових резервів.

Цей коефіцієнт показує максимальну кількість нових кредитних грошей, яку може утворити кожна грошова одиниця (долар чи гривня) наднормативних резервів з даною величиною MR .

Щоб визначити максимальну суму нових грошей (ΔM), що можуть бути утворені банківською системою на основі

даної суми наднормативних резервів (E), треба помножити E на коефіцієнт експансії (m). Отримаємо формулу:

$$\Delta M = E \cdot m = E \cdot \frac{1}{MR} \cdot 100,$$

яка визначає ефект кредитного мультиплікатора в реальному грошовому вираженні.

3.7. Сучасні засоби платежу, які обслуговують грошовий оборот

Грошовий оборот обслуговують *готівкові гроші* та *гроші безготівкових розрахунків*.

Для **розрахунків готівкою** використовуються, перш за все, банкноти і розмінні монети.

Сучасні банкноти мають кредитну основу і потрапляють під дію закономірностей обігу паперових грошей. Основними каналами емісії банкнот є:

- банківське кредитування господарських суб'єктів, які забезпечують зв'язок грошового обігу з динамікою суспільного відтворення;
- банківське кредитування держави, коли банкноти емітуються на заміну державних боргових зобов'язань.

Банкноти мають лише товарне забезпечення, ефективність якого низька, оскільки кредитний механізм не забезпечує своєчасного повернення банкнот у каси банку. Порушення позичальниками умов і принципів банківського кредитування та використання банківських ресурсів для покриття державних витрат непродуктивного характеру послаблює зв'язок емісії банкнот з реальними потребами грошового обігу і призводить до знецінення банкнот.

Банкноти мають примусовий офіційний курс і не можуть не прийматися під час розрахунків. В Україні функціонують банкноти номіналом 1, 2, 5, 10, 20, 50 і 100 гривень.

Монети використовуються як засіб розмінювання невеликих сум, що знаходяться в обігу, і тому їх сумарна вартість незначна порівняно із загальною масою грошей і обмежена потребами населення.

Банкноти і монети потрапляють до населення через комерційні банки, які, в свою чергу, отримують їх від НБУ.

Гроші безготівкових розрахунків, на відміну від готівкових, не мають речового виразу й існують лише у вигляді депозитів на рахунках у банках.

Банківський депозит виступає грошима лише за умови, що з цих депозитів можна зняти гроші за вимогою, виписавши чек, за допомогою пластикової картки чи зняти готівку через банківські автомати.

Використати банківський депозит для розрахунків економічні агенти можуть шляхом виписки векселя, чека, пластикових карток і перерахуванням.

ВЕКСЕЛЬ – це письмове боргове зобов'язання, яке дає його власнику незаперечне право вимагати від боржника вказану в ньому суму платежу після закінчення встановленого строку.

Специфічними ознаками векселя є:

- законодавчо визначена форма, що робить вексель універсальним і доступним для всіх суб'єктів грошових відносин;
- абстрактність векселя, тобто у ньому не вказуються причини виникнення боргу, а лише сума платежу;
- незаперечність векселя означає, що суб'єкт, який його виписав, не має ніякого права відмовитись від сплати боргу;
- конкретність строку платежу – найчастіше вексель видається на 90 днів.

ЧЕК – це письмовий наказ банку власника поточного рахунку про виплату певній особі вказаної в ньому суми грошей.

Чек випишується не банком, а його клієнтом, а, отже, не повністю гарантує те, що чекодавець дійсно має вклад у банку і що банк обов'язково виконає його наказ про видачу грошей. Тому чек не став загальним засобом платежу, і його участь у грошовому обігу виявилася обмеженою.

Крім того, чекові операції пов'язані з певними незручностями, а саме: їх виписка, акцептування в банку, доставка в банк для оплати тощо. Досконалішим засобом обслуговування депозитних грошей на банківських рахунках стали пластикові картки. *Делюжі. Деривативи, лікв. плат. смет*

ПЛАТІЖНА КАРТКА є грошовим документом, що засвідчує наявність рахунку її власника в кредитній установі. Вона дає можливість її власнику, не використовуючи паперові гроші, списувати гроші з рахунку в банку лише в межах його залишку (дебетні картки) чи використовувати кошти понад наявні на рахунку в межах встановлених лімітів (кредитні картки).

Найвідомішими на сьогодні є кредитні картки "Visa", "MasterCard", "American express" та ін.

Якщо операції по банківських рахунках здійснюються за допомогою терміналів електронних платежів, то такі гроші називаються **електронними**. При цьому використовуються банківські автомати, магнітні картки, картки з мікропроцесорами, термінали електронних платежів і домашні термінали, що працюють за принципом відеографії.

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. Що таке грошовий оборот? Які особливості грошового обороту на мікро- та макроекономічному рівнях?
2. Назвіть суб'єкти грошового обороту.
3. Які основні ринки взаємопов'язуються грошовим оборотом?

4. Охарактеризуйте схему грошового обороту.
5. Що таке грошовий потік? Чим відрізняються поняття грошового потоку і грошового обігу?
6. Назвіть вхідні та вихідні потоки секторів "фірми" і "домашні господарства", як вони балансуються?
7. Які два потоки в грошовому обігу рівновеликі і повинні балансуватися?
8. Як забезпечується збалансування грошових потоків за умов чистого імпорту? А за умов чистого експорту?
9. Назвіть потоки втрат і потоки ін'єкцій. Поясніть, чому сума "ін'єкцій" повинна дорівнювати сумі "втрат".
10. З яких секторів складається грошовий оборот, які між ними відмінності?
11. Які переваги та недоліки безготівкового обороту?
12. Дайте характеристику поняття "грошова маса".
13. Що таке грошові агрегати? Як вони формуються?
14. Які грошові агрегати визначає Національний банк України?
15. Який грошовий агрегат найкраще відображає функцію грошей як засобу обігу?
16. Що таке "грошова база"? З яких компонентів вона складається?
17. Як визначається швидкість обігу грошей? Які фактори впливають на швидкість обігу грошей?
18. У чому суть закону кількості грошей, необхідних для обігу? Які наслідки його порушення?
19. Хто є емітентом грошей?
20. Як здійснюється первинна емісія грошей?
21. Що таке обов'язкові резерви і яка межа їх встановлення?
22. Розкрийте механізм вторинної емісії депозитних грошей комерційними банками.
23. Що таке грошовий мультиплікатор? Як через нього примножується емісія грошей?

24. Які чинники впливають на зростання в обігу грошової маси?
25. Які засоби платежу обслуговують грошовий оборот?
26. Чи всі засоби платежу, що використовуються в обігу, можна назвати законними платіжними засобами?
27. Дайте характеристику банкнотам і розмінним монетам.
28. Що таке депозитні гроші?
29. Що таке вексель? Які існують види векселів?
30. Що таке чек? Які його переваги та недоліки?
31. Що таке пластикова картка? Переваги та недоліки кредитних карток.
32. Що таке електронні гроші?

Нові категорії та поняття

*Грошовий оборот.
Суб'єкти грошового обороту.
Грошовий потік.
Структура грошового обороту.
Безготівковий оборот.
Готівковий оборот.
Грошова маса.
Грошові агрегати.
Грошова база.
Швидкість обігу грошей.
Закон грошового обігу.
Емісія грошей.*

*Банкнотна емісія.
Центральний банк.
Комерційні банки.
Обов'язкові резерви.
Грошовий мультиплікатор.
Готівкові гроші.
Банкноти. Розмінні монети.
Депозитні гроші.
Вексель.
Чек.
Пластикова картка.
Електронні гроші.*

Тести для самоконтролю до теми 3

1. Якщо величина готівки складає 210 млн. грн., поточних вкладів – 400 млн. грн., ощадних вкладів – 290 млн. грн., строкових вкладів – 350 млн. грн., то грошовий агрегат M2 дорівнює:
  - а) 610 млн. грн.;
  - б) 900 млн. грн.;
  - в) 1250 млн. грн.;
  - г) 400 млн. грн.

2. Агрегат М1 включає в себе:
- а) металеві й паперові готівкові гроші та чекові вклади;
  - б) металеві й паперові готівкові гроші та строкові вклади;
  - в) металеві й паперові готівкові гроші та всі банківські депозити;
  - г) всі гроші та "майже гроші".
3. Якщо гроші обертаються у середньому 5 разів на рік, то кількість грошей, необхідних для обслуговування обміну:
- а) у 5 разів більша номінального обсягу ВВП;
  - б) складає 20% номінального ВВП;
  - в) дорівнює відношенню: 20% / номінальний обсяг ВВП;
  - г) жодна з відповідей неправильна.
4. Грошова маса включає гроші в:
- а) гаманцях населення;
  - б) сейфах і касах комерційних банків;
  - в) сейфах НБУ;
  - г) правильні відповіді: а) і б).
5. Норма обов'язкових резервів:
- а) встановлюється з метою обмеження грошової маси;
  - б) запроваджується як засіб, що обмежує вилучення грошей з вкладів;
  - в) визначається з метою підтримування ліквідності банків;
  - г) правильні відповіді: а) і в).
6. Банківська система створює гроші, видаючи кредити. У результаті грошова маса:
- а) збільшується на величину, меншу від загальної суми депозитів;
  - б) збільшується на величину, що дорівнює загальній сумі депозитів;
  - в) збільшується на величину, більшу від загальної суми депозитів;
  - г) не збільшується і не зменшується.
7. У банку "Ажіо" відкрито депозити на 10000 грн. Норма обов'язкових резервів – 25%. Цей депозит здатний збільшити суму видачі кредитів щонайменше на:
- а) 7500 грн.;
  - б) 10000 грн.;
  - в) 30000 грн.;
  - г) більше 30000 грн.

8. Якщо норма обов'язкових резервів становить 100%, то величина грошового мультиплікатора дорівнює:

а) 0;
б) 1;

в) 10;
г) 100.

ЦЕ ЦІКАВО

Маса готівки в обігу в США справді вражаюча. У 1989 р. нагромаджена готівка офіційно становила понад 250 млрд. дол., або близько 1000 дол. на кожного чоловіка, жінку та дитину. Ця цифра здається високою, але, як показують обстеження, середня американська родина тримає близько 125 дол. готівкою на людину. Середня фірма тримає приблизно таку ж суму на працівника. Постає питання: де ж решта? Здається ймовірним, що індивіди використовують долари, щоб замести сліди своїх операцій. Проте важливішим є нагромадження "зелених" за кордоном, де вони циркулюють як єдина валюта (Ліберія, Панама) або як паралельна валюта (Аргентина, Ізраїль, багато країн Східної Європи). Алан Гріспен, голова Федеральної резервної системи, вважає, що половина всієї готівки США перебуває, можливо, за кордоном.

Бурда Майк, Виплош Чарлз.
Макроекономіка: європейський контекст
/ Пер. з англ. -К.: Основи, 1998. -С.283.

Тема 4.

Грошовий ринок

A

Після вивчення цієї теми ви зможете:

- Пояснити, що таке грошовий оборот і грошовий ринок, що таке ринок грошей і ринок капіталу;
- Виділити в грошовому ринку сектори прямого та опосередкованого фінансування;
- Зрозуміти механізм формування взаємодії попиту і пропозиції на грошовому ринку;
- Виділити фактори, що визначають рівновагу грошового ринку.

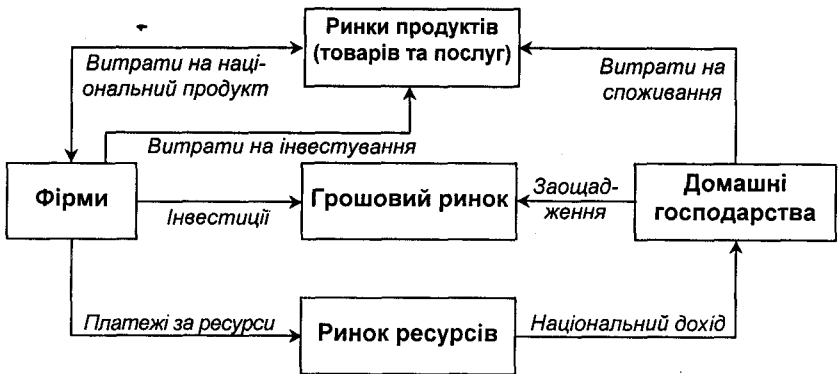
4.1. Суть і структура грошового ринку

Як відомо, ринок у найпростішому розумінні – це система економічних відносин з приводу купівлі-продажу товарів. Він представляє сукупність товарного і грошового обороту.

У функціональному розумінні сучасний ринок – поняття більш глибоке, комплексне і представляє систему ринків, серед яких найважливіша роль належить грошовому (фінансовому) ринку.

ГРОШОВИЙ РИНОК – це сукупність усіх грошових ресурсів країни, що постійно переміщуються (розподіляються та перерозподіляються) під впливом попиту і пропозиції з боку різних суб'єктів економіки.

Грошовий ринок складається з багатьох потоків, за якими грошові кошти переміщуються від власників заощаджень до позичальників та інвесторів (рис. 4.1.):

Рис. 4.1. Потоки грошових коштів

В умовах ринкової економіки виникає дві протилежні ситуації:

1. Домашні господарства, як правило, витрачають щорічно менше, ніж отримують доходів, тобто у них з'являються заощадження.

Заощадження – це частина доходів домашніх господарств, яка не використовується на купівлю товарів і послуг, сплату податків та інших боргових зобов'язань.

Найбільш розповсюдженою формою заощаджень є: нагромадження у вигляді готівки, вклади в банки або придбання цінних паперів.

2. Як правило, протилежна ситуація виникає з боку фірм. Вони позичають гроші, що пов'язано з необхідністю здійснення прямих інвестицій.

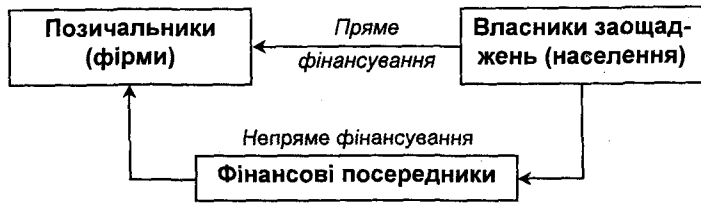
Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

Отже, якщо у сімейних господарств існують надлишки грошових коштів (заощадження), а фірмам, навпаки, конче потрібні грошові кошти для інвестицій, то необхідний механізм їх передачі. Саме такий механізм утворюється завдяки функціонуванню фінансових ринків.

Канали фінансового ринку, якими грошові кошти рухаються від власників заощаджень до позичальників, поділяються на дві основні групи:

1. Канали прямого фінансування.
2. Канали непрямого фінансування.

Канали прямого фінансування – це канали, якими грошові кошти рухаються безпосередньо від власників до позичальників (рис. 4.2.):

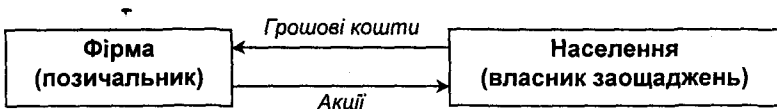

Рис. 4.2. Схема руху грошових потоків на фінансовому ринку (пряме і непряме фінансування)

Пряме фінансування може здійснюватися двома способами:

- 1) коли кошти передаються позичальнику (фірмі) для здійснення інвестицій в обмін на право участі у власності на цю фірму (капітальне фінансування).

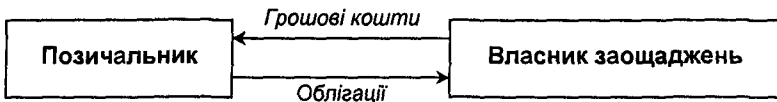
Прикладом такого фінансування є продаж фірмами акцій (рис. 4.3.):

Рис. 4.3. Капітальне фінансування

- 2) коли кошти передаються фірмі для здійснення інвестицій в обмін на зобов'язання повернути ці кошти в майбутньому з процентом (фінансування шляхом отримання позик).

Прикладом такого фінансування є продаж облігацій (рис. 4.4.):

Рис. 4.4. Фінансування шляхом отримання позик

Канали непрямого фінансування – це канали, якими грошові кошти рухаються від власників заощаджень до позичальників через фінансових посередників (рис. 4.2.).

До фінансових посередників належать різноманітні кредитно-фінансові установи (банки, інвестиційні, страхові компанії, пенсійні фонди та інші).

Структура грошового ринку. Грошовий ринок має складний механізм функціонування. На ньому застосовуються різноманітні інструменти та методи управління грошовими потоками.

За видами інструментів грошовий ринок складається з двох взаємопов'язаних і доповнюючих один одного, але окремо функціонуючих ринків:

1. Ринок позикових капіталів.
2. Ринок цінних паперів.

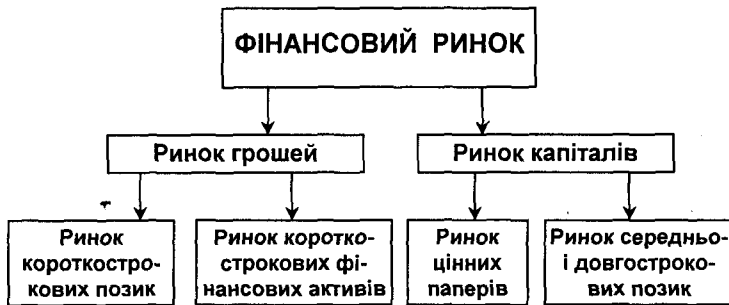
1. **Ринок позикових капіталів** охоплює відносини, що виникають з приводу акумуляції кредитними установами грошових коштів фізичних і юридичних осіб та їх надання у вигляді позик на умовах зворотності, строковості та платності. Отже, об'єктом оперування є не власне гроші, а лише право на тимчасове користування грошовими коштами.

2. **Ринок цінних паперів** охоплює як кредитні відносини, так і відносини співволодіння, які оформлюються спеціальними документами (цінними паперами), що можуть продаватися, купуватися, погашатися.

Отже, грошовий ринок з притаманною йому системою фінансових посередників (банки, парабанки, фондові біржі) – це те середовище, в якому реалізуються відносини власності, формуються фінансові джерела економічного зростання, концентруються і розподіляються ресурси. Саме ринки цінних паперів і позикових капіталів забезпечують перерозподіл тру-

дових, матеріальних ресурсів між різними галузями економіки, сприяють структурній перебудові суспільного виробництва.

Залежно від призначення та ліквідності фінансових активів, що обертаються на грошовому ринку, можна виділити два основних його сегменти: **РИНОК ГРОШЕЙ** і **РИНОК КАПІТАЛІВ**. На першому з них продаються і купуються грошові кошти у вигляді короткострокових позик та фінансових активів (боргові зобов'язання до 1-го року), на другому – грошові кошти у вигляді середньо- і довгострокових кредитів та фінансових активів (боргові зобов'язання строком більше 1-го року) та акції (рис. 4.5.).

Рис. 4.5. Структура грошового (фінансового) ринку

Ринок грошей (монетарний ринок) – мережа спеціальних інститутів, що забезпечує взаємодію попиту й пропозиції на гроші як специфічний товар.

Слід підкреслити, що гроші не “продаються” і не “купуються” у тому ж розумінні, як продаються і купуються звичайні товари за відповідними цінами. Тут закладено інший сенс – гроші обмінюються на інші ліквідні активи за альтернативною вартістю, яка вимірюється через норму позикового процента. Тому ринок грошей є складовою частиною, відповідним сег-

ментом фінансового ринку, де здійснюються короткострокові депозитно-позикові операції (на строк до одного року).

Об'єктом купівлі-продажу на ринку є тимчасово вільні грошові кошти. Економічні агенти купують гроші як капітал, тобто беруть у борг з виплатою процента. Отже, ціною "товару", що продається і купується на ринку, є позиковий процент.

За функціональними ознаками грошовий ринок складається з двох секторів:

- міжбанківський ринок;
- відкритий ринок.

Міжбанківський ринок стихійно виникає у кожній країні для забезпечення проведення банківських операцій та надання кредитів для вирівнювання міжбанківського платіжного обороту. Міжбанківський ринок обслуговує угоди з приводу короткострокових (незабезпечених) кредитів, за допомогою яких комерційні банки можуть балансувати поточну ліквідність. Крім цього операції на міжбанківському ринку дають змогу банкам отримувати додаткові прибутки, управляти процентами та банківськими ризиками.

Відкритий ринок. На відкритому ринку відбувається купівля та продаж цінних паперів (короткострокових зобов'язань держави) центральним банком.

Центральний банк може продати частину свого портфеля цінних паперів безпосередньо комерційним банкам чи посередникам ринку, а через них – населенню та фірмам. В обох випадках у комерційних банків зменшуються їх вільні резерви та кредитний потенціал. І навпаки, якщо центральний банк буде купувати цінні папери у комерційних банків, фірм та населення, то у комерційних банках відповідно зросте розмір вільних резервів та кредитний потенціал. Операції з цінними паперами на від-

критому ринку вважаються найбільш гнучким інструментом грошово-кредитної політики центрального банку.

Суб'єкти грошового ринку

У грошового ринку немає визначеної локалізації, його учасниками (суб'єктами) виступають: банки, держава, спеціальні фінансово-кредитні інститути та інші посередницькі організації, котрі продають і купують, як правило, короткострокові боргові зобов'язання. Інструментами ринку грошей є: скарбницькі та комерційні векселі, облигації, бони, депозитні сертифікати, банківські акцепти тощо.

Безперечно, головні учасники грошового ринку – комерційні банки, які постійно або час від часу можуть виступати як продавці, покупці або посередники. На грошовому ринку між банками ведеться оперативна, жвава торгівля, при якій окремі банки відчують тимчасову потребу в грошових коштах, а інші мають тимчасовий надлишок ліквідних коштів і намагаються прибутково розмістити ці кошти.

Комерційні банки мобілізують тимчасово вільні грошові кошти клієнтів (депозити). Частка залучених коштів становить фонд обов'язкових резервів, які комерційні банки зобов'язані тримати в центральному банку у визначених пропорціях до вартості своїх зобов'язань (пасивів). Решта коштів може бути використана для проведення операцій на міжбанківському та відкритому ринках.

Держава також виходить на ринок як позичальник шляхом розміщення та реалізації державних цінних паперів. Ці функції держава покладає на свого агента – центральний банк.

За своїми ознаками такі цінні папери характеризуються високою номінальною вартістю, емісією у формі торгів (аукціонів) із обов'язковим записом на окремий рахунок у центральному банку.

Для забезпечення ліквідності цінних паперів і капіталізації державного боргу запроваджується механізм використання державного майна (це, зокрема, основні фонди, земля, рудники, золото, валюта тощо).

Центральний банк майже завжди виступає на ринку грошей у ролі позикодавця. Його завдання – надавати банківській системі позики, щоб комерційні банки в свою чергу позичали гроші іншим економічним агентам. Національний банк кредитує комерційні банки через викуп цінних паперів, кредитні аукціони та дисконтні операції з векселями.

Поряд з традиційними учасниками на ринку грошей функціонують посередницькі організації. Це: позабіржові маклери, котрі займаються тим, що зводять кредиторів і позичальників, отримуючи за це комісійні винагороди, які їм виплачують позичальники; ділерські контори, облікові контори (доми), які мають статус банків і здійснюють грошові операції, позичаючи в одних учасників ринку, щоб дати в борг іншим, й отримують прибуток з різниці процентних ставок. В Україні нині створюється мережа регіональних ділерських центрів для здійснення операцій з державними цінними паперами, кредитними ресурсами як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. З'являються нові учасники ринку – фінансові та страхові компанії, пенсійні фонди та ін. Вони випускають короткострокові зобов'язання, які продають кредиторам або самі виступають у ролі кредитора.

Головною функцією грошового ринку є балансування попиту та пропозиції грошей і формування ринкового рівня процента як ціни грошей. У зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення механізмів формування попиту та пропозиції грошей.

4.2. Мотиви та чинники, що визначають параметри попиту на гроші

Монетарна теорія розглядає багатство як один із визначальних чинників попиту на гроші. У працях Дж. Кейнса розроблена методологія оцінки попиту на різні форми багатства. Гроші – це лише одна із розмаїтих форм багатства.

Сутність попиту на гроші аргументується як попит на одну з можливих форм багатства. Йдеться про визнання тієї частки багатства, яку індивідууми мають намір зберігати у грошовій формі. Це означає, що попит на гроші слід розглядати як попит на **ЗАПАС ГРОШЕЙ** у певний, фіксований у часі, момент, а не як потік грошей, який визначається за певний період часу.

Попит на гроші відрізняється від попиту на інші товари. Гроші бажані не задля самих себе, а для того, щоб купувати за них необхідні товари. Грішми володіють через їх представницьку вартість. Але зберігання грошей є обмеженим, оскільки нагромадження багатства у формі грошей, а не в інших формах, характеризується вартістю втрачених можливостей: ми відмовляємося від процентного доходу, дивідендів, тримаючи гроші “на руках”. А тому попит на гроші опирається на потребу здійснювати трансакційні операції, мотив споживання і на бажання володіти активами у майбутньому, тобто утримувати гроші як засіб нагромадження вартості.

Отже, існує два мотиви (джерела) сукупного попиту на гроші: попит на гроші для трансакцій і попит як на активи.

Попит на гроші для трансакцій. Такий попит існує, оскільки індивідууми потребують готівки чи депозитних грошей, щоб оплачувати рахунки або купувати товари. Такі потреби в грошах забезпечуються через агрегат М1 і пов'язані, здебільшого, з величиною операцій або номінальним ВВП.

Попит на гроші для трансакцій чутливий до втрат від зберігання грошей. Коли процентна ставка на альтернативні види активів зростає порівняно зі ставкою процента на гроші, то фізичні та юридичні особи намагаються зменшити суми нагромадження своїх грошей, і прагнуть тримати гроші як активи.

Попит як на активи. Таке визначення попиту на гроші монетаристами зводиться до концептуального поняття “портфеля”. “Портфель” (набір цінних паперів або інших ліквідних активів) показує, як (в яких формах) раціональні інвестори вкладають своє багатство в економіку.

Теорія портфеля ґрунтується на фундаментальному припущенні, що інвестори в основному робитимуть ризиковані вклади тільки тоді, коли їх доходи від інвестицій будуть ультрависокими. З двох видів доходів, що приносять однакові доходи, індивідууми оберуть безпечніший. Щоб привернути увагу індивідуумів від низькоризикованих активів до ризикованих (акції, нерухоме майно), останні повинні забезпечувати вищі доходи.

Теорія портфеля пояснює, як не схильний до ризику інвестор повинен розмістити своє багатство. Важливим правилом є **диверсифікація портфеля** між різними видами активів. “Не кладіть усі яйця в один кошик” – одна з форм цього правила. Тому не дивно, що багато індивідуумів тримають гроші не тільки для трансакцій, а й як частину своєї стратегії розміщення багатства.

Чинники, що визначають параметри попиту на гроші

Попит на гроші залежить від економічних змінних: рівня цін (інфляції), реальних доходів і норми процента.

Функціональна залежність попиту на гроші математично можна записати у вигляді формули:

$$Md = f(P, Y, r)$$

Аналіз чинників, що визначають параметри попиту на гроші можна узагальнити в табл. 4.1.

Таблиця 4.1.

Попит на гроші

Показники	Зростання динаміки цін (P)	Зростання реальних доходів (Y)	Зростання альтернативної вартості збереження грошей (процентна ставка)
Номінальний попит на гроші	Пропорційно збільшує залишки грошей	Збільшує попит	Зменшує попит
Реальний попит на гроші	Не змінює попиту на реальні залишки грошей	Збільшує попит	Зменшує попит

Із табл. 4.1. можна виділити три аспекти попиту на гроші:

- *по-перше*, зростання динаміки цін залишає незмінним реальний попит на гроші, включаючи при цьому пропорційне збільшення попиту на номінальні грошові залишки;
- *по-друге*, зростання альтернативної вартості збереження грошей зменшує попит на реальні грошові залишки;
- *по-третьє*, більш високий рівень реальних доходів збільшує попит на реальні грошові залишки.

Ці три аспекти попиту на гроші вважаються важливим напрямом проведення монетарної політики.

4.3. Механізм формування пропозиції грошей

На монетарному ринку пропозиція завжди протистоїть попиту на гроші. Банківська система управляє пропозицією грошей, тобто оперативно змінює масу грошей в обігу відповідно до зміни попиту на гроші. У розпорядженні центрального банку знаходяться економічні важелі, спираючись на які

він здатний впливати на формування грошової пропозиції і регулювати грошовий обіг в країні. Серед цих важелів важливе місце належить таким макроекономічним показникам: грошова база, банківські резерви, грошово-кредитний мультиплікатор, які широко використовуються у визначенні потенційних можливостей емісії і прогнозування динаміки грошової маси.

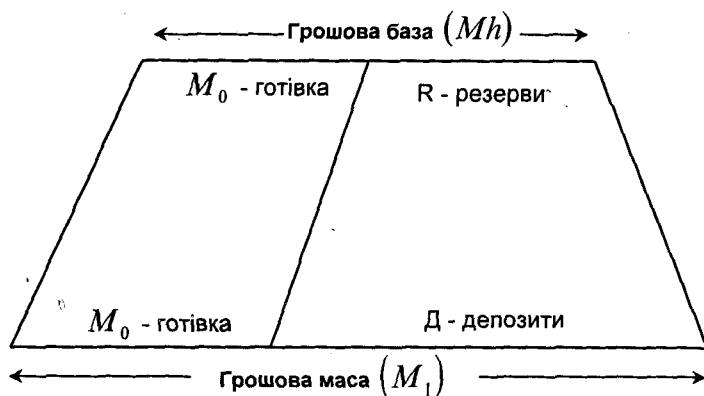
Грошова база – це консолідуючий показник резервних грошей банківської системи, на основі якого через грошовий мультиплікатор формується пропозиція грошей.

Тоді пропозиція грошей (M_s) прямо пропорційна грошовій базі (M_h) і залежить від величини грошового мультиплікатора (m):

$$M_s = M_h \cdot m$$

Грошову базу, яка має властивості мультиплікаційного впливу на пропозицію грошей, ще називають ланкою підвищеної ефективності або “сильних” грошей. Цей показник відомий у монетарній теорії як M_h – high - powered money. Він визначає категорію грошей, яка може безпосередньо контролюватися центральним банком, тобто відноситься до числа найважливіших показників діяльності банківської системи з точки зору впливу на ситуацію, що складається на грошовому ринку.

За структурою грошова база складається з суми готівки в обігу, готівки в сейфах (залишків кас банків) і резервів комерційних банків, що є на рахунку у центральному банку. При цьому загальний обсяг банківських резервів включає суму запасів у касах комерційних банків та їх коштів на рахунках у центральному банку (рис. 4.6.).

Рис. 4.6. Компоненти грошової бази та пропозиції грошей

На рисунку 4.6. грошова маса (пропозиція) показана як сума двох грошових компонентів: M_0 (готівка в обігу) і $Д$ (депозити до запитання):

$$M_1 = M_0 + Д$$

Грошова база включає: M_0 (гроші готівкою) і R (банківські резерви):

$$Mh = M_0 + R$$

Банківські резерви – це резервна категорія, яка включає також гроші готівкою, що зберігаються в касах банків. Характерною особливістю банківських резервів є те, що ці гроші не перебувають в обігу і не входять до складу грошових агрегатів (M_0 , M_1). Проте між банківськими резервами та масою грошей в обігу існує тісний зв'язок, який переважно впливає на структуру грошової маси. Це означає, що гроші готівкою можуть переходити у форму депозитних грошей, збільшуючи банківські резерви і навпаки. В обох випадках загальна маса грошей (M_1) залишиться незмінною. Наявність

такого зв'язку створює монетарну базу для впливу на масу грошей через систему регулювання банківських резервів. Для цього в кожній країні вводиться механізм обов'язкового резервування банківських пасивів.

Якщо фактична сума резерву, включаючи залишок каси, виявиться меншою ніж сума обов'язкового резерву, банк зобов'язаний негайно поповнити свої резерви. Якщо фактичний резерв виявиться більшим обов'язкового, то це свідчить про наявність у банку вільного (наднормативного) резерву, в межах якого комерційний банк може здійснювати кредитну експансію. Отже, вільні резерви виступають у ролі кредитного потенціалу банку.

Зв'язок між монетарною базою (банківськими резервами) та масою грошей в обігу можна визначити за допомогою грошового мультиплікатора (множника).

Грошовий мультиплікатор – це величина множника (коефіцієнта), на яку збільшується кількість грошей в обігу в результаті операцій на монетарному ринку.

Величина (коефіцієнт) грошового мультиплікатора визначається за формулою:

$$m = \frac{1 + c}{r + c}, \text{ де}$$

c – відношення суми готівки до депозитів (візьмемо цей показник за 25 процентів);

r – норма обов'язкового банківського резерву - (15 процентів).

Підставивши значення, отримаємо:

$$\frac{1 + 0,25}{0,15 + 0,25} = 3,125$$

Коефіцієнт грошового мультиплікатора означає, у скільки разів зростає ефективність грошової бази. Його величина є

зворотною величиною норми обов'язкових резервів, а також до співвідношенням між обсягами готівки і депозитів. Це свідчить про те, що із збільшенням резервної норми або при більш високому співвідношенні готівки відносно депозитів, величина грошового мультиплікатора зменшуватиметься.

Основний сенс грошового мультиплікатора полягає в тому, що він у кратно разів примножує кількісні параметри грошової маси, тобто він показує максимальну кількість нових грошей, яку може утворити кожна грошова одиниця (долар, гривня тощо) від операцій на відкритому ринку. У нашому прикладі величина грошового мультиплікатора становить 3,125, тобто якщо центральний банк закупить пакет цінних паперів на один мільйон доларів, то грошова маса відповідно зросте на суму 3,125 мільйонів доларів.

Пропозиція грошей. Нагадаємо, що пропозиція грошей (M_s) прямо пропорційна грошовій базі і залежить від величини грошового мультиплікатора. Пропозиція грошей визначається за формулою:

$$M_s = M_h \cdot \frac{1+c}{r+c}, \text{ або } M_s = M_h \cdot m$$

Отже, з цього рівняння можна зробити висновок про те, що взаємодія двох величин: грошової бази і грошового мультиплікатора визначає потенційні можливості банківської системи в забезпеченні приросту грошової маси, тобто додаткової пропозиції грошей.

4.4. Рівновага на грошовому ринку та процент

Гроші виконують свої функції відповідно до потреб економіки; власне, розвиток грошового механізму поступово сприяв

нагромадженню капіталів і здійсненню інвестицій, які забезпечують процес розширеного відтворення. Але, якщо пропозиція грошей здійснюється у суспільстві безконтрольно, то вона може порушити гармонію розвитку економіки і призвести до непередбачуваних наслідків. Можна сказати, що гроші “слухняно” виконують свої функції тоді, коли їх випускають у достатній кількості, що дає можливість уникнути “заторів” у грошовому обороті.

Дестабілізація грошової системи, а звідси й розвиток інфляційних процесів, починається з порушення рівноваги на монетарному ринку, рівноваги між попитом і пропозицією грошей. Однак, надмірної пропозиції грошей не існує взагалі. Вона як економічне явище може розглядатися лише стосовно попиту грошей.

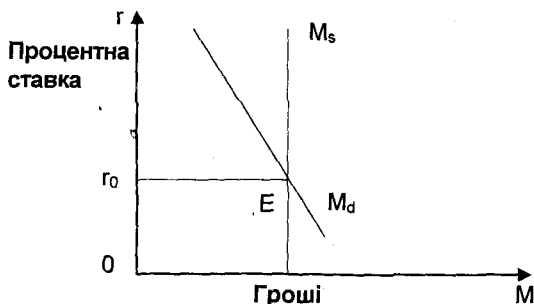
З цієї причини на грошовому ринку завжди виникає проблема грошової рівноваги, що вимагає від державних органів знаходити такий грошовий механізм, який приводив би у відповідність виробництво і споживання, нагромадження та інвестиції.

Принципово важливою функцією грошового ринку є забезпечення рівноваги між попитом і пропозицією грошей. Монетаристами опрацьовано декілька теоретичних моделей встановлення грошової рівноваги на основі взаємодії грошової маси, реальних доходів і норми процента.

Графічний аналіз грошового ринку

На рис. 4.7. по горизонтальній вісі показано загальну кількість грошей (M), по вертикальній – номінальну процентну ставку. Пряма (M_s), що вертикальна вісі абсцис, характеризує пропозицію грошей, яка вважається більш сталою (екзогенною) величиною; попит на гроші – змінна величина, динаміка якої показана у вигляді лінії (M_d), нахиленої вниз.

За вищих процентних ставок суб'єкти ринку переміщують більшу частину своїх грошових залишків (що не приносять доходу) до високодохідних активів.

Рис. 4.7. Грошовий ринок

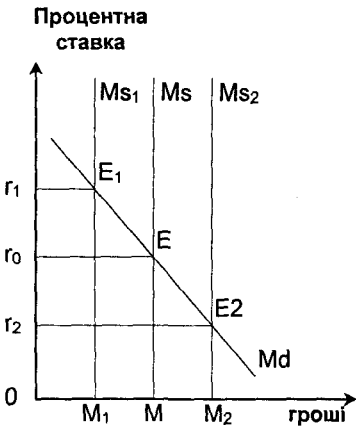
Перетин ліній M_d і M_s в точці (E) визначає не лише момент встановлення рівноваги монетарного ринку, а й показник рівноважної норми процента (r_0), яка в даному разі є похідною величиною. З будь-якою більш низькою процентною ставкою рівень попиту на гроші буде перевершувати їх кількісну пропозицію. І навпаки, з будь-якою більш високою процентною ставкою пропозиція грошей перевищує рівень попиту. **Тільки в точці (E) пропозиція і попит збігаються (рівноважні).**

Тепер графічно покажемо наслідки зміни в пропозиції або в попиті на гроші, що відбуваються на монетарному ринку. Скажімо, у центрального банку виникли побоювання щодо інфляції і він вирішив зробити монетарну політику більш жорсткою, продаючи цінні папери і зменшуючи пропозицію грошей. Вплив такої політики показано на рис. 4.8. Переміщення лінії (M_s) пропозиції грошей ліворуч означає, що за існуючої ставки (r_0), запас грошей не забезпечує потреби суб'єктів ринку в грошах. Менша пропозиція грошей спричи-

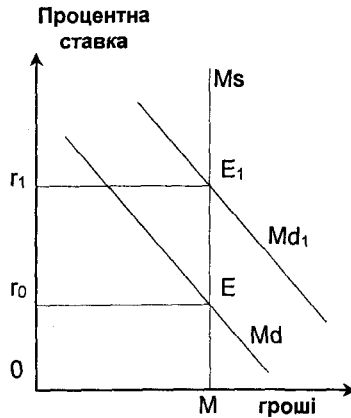

нила надлишковий попит на гроші. Суб'єкти ринку починають продавати свої активи і збільшувати запас грошей. Процентні ставки зростають доти, доки не досягнеться нова рівновага, як показано на рис. 4.8. у точці E_1 , за нової вищої процентної ставки (r_1).

Послаблення монетарної політики або зменшення попиту на гроші призводить до протилежних результатів. Якщо центральний банк скуповує на відкритому ринку цінні папери і тим самим збільшує пропозицію грошей, як показано на рис. 4.9., тоді лінія (M_s) переміститься вправо. Тепер у точці E спостерігається надлишок пропозиції грошей. Нова рівновага буде досягнута в точці E_2 за нижчої процентної ставки (r_2). Таке зниження рівня процентної ставки спонукає суб'єктів ринку тримати активи в грошовій формі, оскільки альтернативна форма розміщення грошей у цінні папери є менш привабливою.

Рис. 4.8. Зміни у монетарній політиці

Рис. 4.9. Зміна попиту і пропозиції

Порушення рівноваги на грошовому ринку може спричинятися зміною попиту на гроші. У разі збільшення реального обсягу виробництва або рівня цін попит на гроші збільшується. На рис. 4.9. лінія попиту переміщується праворуч вгору від Md до Md_1 , підвищуючи при цьому рівноважну процентну ставку до рівня (r_1). Протилежні випадки мають місце у випадку зменшення попиту на гроші через зниження цін або скорочення реального обсягу виробництва.

Отже, на монетарному ринку рівень процентної ставки змінюється таким чином, щоб відновити рівновагу між попитом і пропозицією. Збільшення маси грошей в обігу (грошових залишків) знижує рівноважну процентну ставку. Зростання цін або реальних доходів підвищує рівноважну процентну ставку.

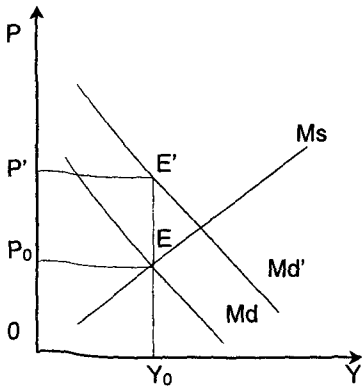
Грошовий ринок та інфляція

У кейнсіанській макроекономічній моделі формою прояву інфляції є динаміка цін, імпульс до зростання яких може виходити як з боку попиту, так і з боку пропозиції. Зупинимось на цих висновках більш детально.

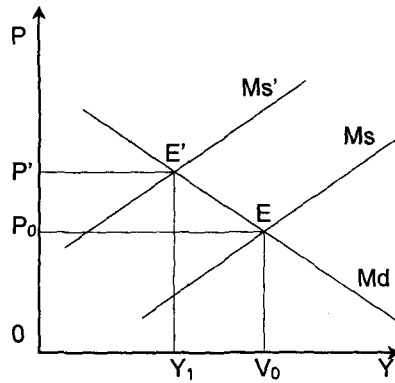
На рис. 4.10. показано спочатку лінію сукупного попиту Md і лінію сукупної пропозиції Ms . Лінія сукупного попиту Md показує рівень випуску продукції і доходів, за яких видатки дорівнюють доходам, а грошовий ринок знаходиться в стані рівноваги. Лінія сукупної пропозиції Ms показує, який обсяг продукції господарські агенти готові запропонувати на ринку на кожному рівні цін. Отож, стан рівноваги на ринку буде знаходитися на перетині ліній Md і Ms , у точці E . У разі рівноважного рівня ціни (P_0) попит відповідає обсягу продукції (Y_0), який господарські агенти готові реалізувати на ринку.

Якщо лінія сукупного попиту Md' стрімко підніметься вгору, то в основному пристосовуються ціни, а випуск продукції збільшується помірковано, непомітно. Такий варіант називається

вається “інфляцією попиту”, оскільки зростаючий попит підштовхує вгору рівень цін (P'). Причиною зростання цін є надмірний сукупний попит на гроші відносно загальної пропозиції товарів в умовах повної зайнятості.

Рис. 4.10. Зростання грошової маси

Рис. 4.11. Негативний “шок” пропозиції

Тепер розглянемо зміни чи порушення, що мають місце у сфері пропозиції (рис. 4.11.). Припустимо, що ціни на фактори виробництва (на енергоносії) зростають. Господарські агенти, щоб покрити свої зростаючі витрати, намагатимуться продати свою продукцію за більш високою ціною. Лінія сукупної пропозиції під впливом зростаючих витрат зміщується вліво і вгору - із положення Ms в положення Ms' .

Зростання витрат виробництва призводить до утворення нової точки короткострокової рівноваги E' . Рівень цін зростає з P_0 до P' , а реальний випуск продукції зменшується з Y_0 до Y_1 . Як бачимо, негативні зміни у сфері пропозиції викликають спад виробництва і зростання цін. Такий варіант називається “інфляцією витрат”, оскільки ціни зростають за рахунок очікуваного збільшення витрат виробництва.

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. Який механізм зв'язку між рівнем процентної ставки і обсягом маси грошей в обігу?
2. Які фактори спричиняють зміни в попиті на гроші?
3. Якою є залежність між зміною ставки процента і темпами інфляції?
4. Поясніть, що таке ринок грошей. Назвіть основні сегменти грошового ринку.
5. Яка залежність між альтернативною вартістю зберігання грошей і процентною ставкою? Поясніть механізм цього зв'язку.
6. Якою є залежність між зміною ставки процента і темпами інфляції? Які будуть наслідки, якщо темпи інфляції випереджають темпи зростання процентної ставки?
7. Який механізм зв'язку між рівнем процентної ставки та обсягом маси грошей в обігу? Як використовує цей механізм центральний банк в своїй грошово-кредитній політиці?
8. Як повинна змінитися пропозиція грошей, щоб при незмінному попиті рівноважних процентна ставка знизилася?
9. Поясніть процес грошово-кредитної мультиплікації.
10. Обґрунтуйте мотиви та чинники, що визначають параметри попиту на гроші.

В

Нові категорії та поняття

Грошовий ринок.

Номінальний попит на гроші.

Реальна процентна ставка.

Реальні грошові залишки.

Рівноважна процентна ставка.

Кредитна емісія.

Високоліквідна форма активів.

Монетизація економіки.

Тести для самоконтролю до теми 4

1. Якщо центральний банк підвищує облікову ставку, як зміняться темпи зростання грошової маси:
  - а) *знижаться;*
  - б) *збільшаться;*
  - в) *залишаться незмінними.*
2. Які операції на відкритому ринку проводить НБУ, якщо йому потрібно зменшити масу грошей в обігу:
  - а) *купує цінні папери;*
  - б) *підвищує ставку облікового процента;*
  - в) *продає облігації державної позики.*
3. Якщо НБУ оголошує про продаж державних цінних паперів, то попит на них:
  - а) *знизиться;*
  - б) *підвищиться;*
  - в) *залишиться незмінним.*
4. Як потрібно змінити норму обов'язкових резервів, якщо потрібно збільшити масу грошей в обігу:
  - а) *підвищити;*
  - б) *знизити;*
  - в) *інше.*
5. Для чого НБУ купує іноземну валюту на валютному ринку:
  - а) *знизити курс національної валюти;*
  - б) *підвищити курс національної валюти;*
  - в) *поповнити валютні резерви.*

ЦЕ ЦІКАВО

Будь-яка держава завжди друкує гроші. Інша справа, що в одних випадках вона друкує їх більше, в інших – менше. Сьогодні монетаристи, які сповідують обмежений друк грошей і визнають протягом останніх років лінію уряду в цьому

питанні, змушені поступатися принципами заради підтримки вітчизняного виробника. Ідея цільової емісії, спрямованої у конкретні виробничі проекти, усе більше опановує владними структурами. Вважається, що справа не в емісії, а в тому, яким шляхом гроші потрапляють в економіку. А насправді ж, від того, надрукують зараз гроші чи ні, в економіці не зміниться нічого. Для виробників, заради яких усе це, власне, і задумано, нічого не зміниться, тому що скільки б не надрукували грошей, їх все одно на всіх не вистачить. А привабливість окремих інвестиційних проектів визначатимуть чиновники, які твердо знають, що завтра на їх місце придуть інші. Можна не сумніватися, що вони правильно визначать по-справжньому привабливі проекти. Для держави емісія стане швидше черговим політичним, аніж економічним кроком. Виробничники скаржаться на брак коштів і просять надрукувати якомога більше грошей, уряд, добряче помучивши їх, нарешті дасть їм те, чого вони прагнуть. А потім забере ці гроші у вигляді нових податків. На фоні знецінення грошей власне держава теж не отримає від цього нічого. Для споживачів теж нічого не зміниться. Більшість з них надають перевагу імпорту, а додаткова маса вітчизняних грошей в обігу прямо ніяк не вплине на обсяги імпорту. Не допоможе вона і працівникам та пенсіонерам. У випадку збільшення пенсій та зарплат автоматично підскачуть ціни.

Від надміру грошей виграють лише ті, хто заробляв на їх нестачі. Це – фінансовий сектор. Розподіляти більшу кількість грошей так само приємно, як і оперувати їх дефіцитом.

Джерело: Михайло Міцишин
Галицькі контракти, 1998. – №46. – С.12.

Тема 5.

Грошові системи

Після вивчення цієї теми ви зможете:

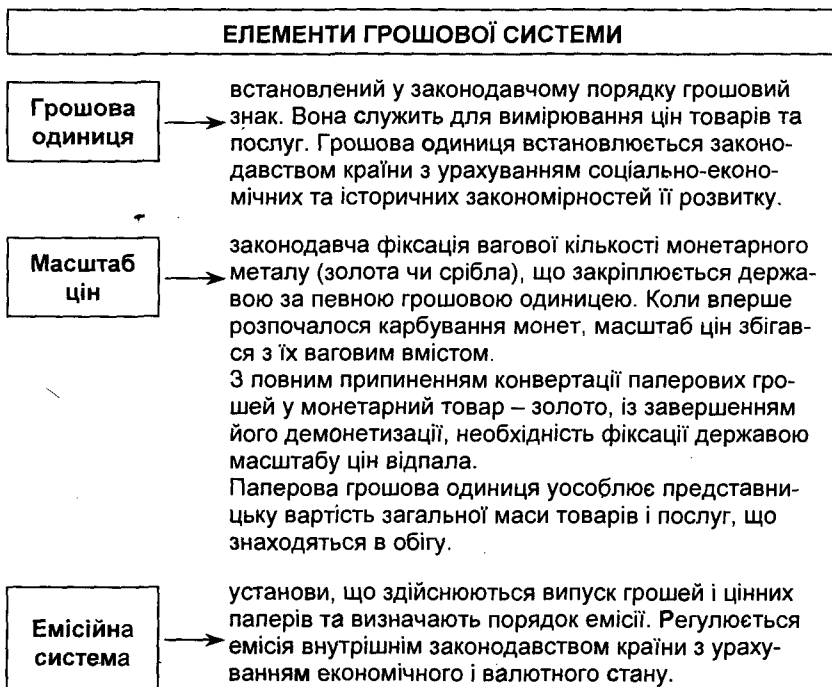
- Пояснити, що таке грошова система та її основні елементи;
- Визначити основні типи грошових систем;
- Визначити методи регулювання грошової сфери;
- Розкрити суть грошово-кредитної політики;
- Охарактеризувати основні особливості фіскально-бюджетної політики;
- Зрозуміти суть інфляції, які форми її прояву та основні причини виникнення;
- Пояснити у чому полягає суть і функції грошової реформи.

5.1. Суть грошової системи, її призначення та місце в економічній системі країни.

Елементи грошової системи

Грошова система – це встановлена державою форма організації грошового обороту в країні.

Грошова система складається історично, її зміст і структурні елементи відображають досягнутий соціально-економічний рівень розвитку країни. Вона є складовим елементом господарського механізму і регулюється законами, встановленими державою.

Форми грошей

матеріалізована в певному типі загального еквівалента мінова вартість, яка забезпечує стабільність обігу товарів і є стабільним платіжним засобом у готівковому обігу. Форми грошей визначаються відповідними юридичними актами. До них відносяться: банківські білети, казначейські білети та розмінні монети. Суттєва відмінність видів грошових знаків у механізмі їх емісії. Випуск *банкнот* зумовлює кредитна емісія центрального банку. Банківські білети надходять у сферу обігу в зв'язку з видачею кредиту, його погашення зумовлює вилучення грошових знаків з обігу. *Казначейські білети* випускаються в обіг під час бюджетної емісії, яка проводиться міністерством фінансів (казначейством). *Монета* – злиток металу, що має встановлені законодавчо форму, вагу, склад металу, певні зображення й написи, включаючи номінал вартості.

Валютний курс

співвідношення між грошовими одиницями різних країн, яке використовується для обміну валют під час здійсненні валютних та інших економічних операцій. Виступає як ціна валюти однієї країни, виражена у валюті іншої країни.

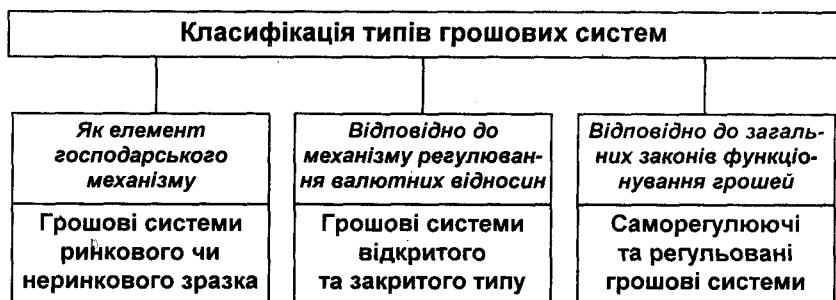
Регламентация готівкового та безготівкового грошового обігу

включає визначення сфер готівкових та безготівкових розрахунків і режиму використання грошей на рахунках, форми розрахунків, порядок платежів тощо. Центральний банк повинен суворо контролювати грошовий обіг, сприяти забезпеченню стабільності грошової одиниці, регламентувати правила здійснення безготівкових платежів, форм розрахунків, способів і порядку платежів.

5.2. Основні типи грошових систем, їх еволюція.

Системи металевого й кредитного обігу

Тип грошової системи визначається змістом її елементів та їх взаємодією, які обумовлюють тенденції розвитку та закономірності функціонування грошової системи.

У грошовій системі ринкового зразка регулювання грошового обороту проводиться через використання економічних методів впливу на обсяг, динаміку і структуру грошової маси.

Неринкова грошова система характеризується наявністю обмежень функціонування грошей (талони, картки). Регулювання грошового обороту здійснюється адміністративними методами (розмежування сфер готівкового і безготівкового грошового обороту, заборона певних грошових операцій, проведення контролю за грошовими операціями суб'єктами економічних відносин, лімітування кредитів та ін.).

У відкритій грошовій системі відсутні обмеження на проведення валютних операцій юридичними та фізичними особами. Національна економіка органічно включена у світову.

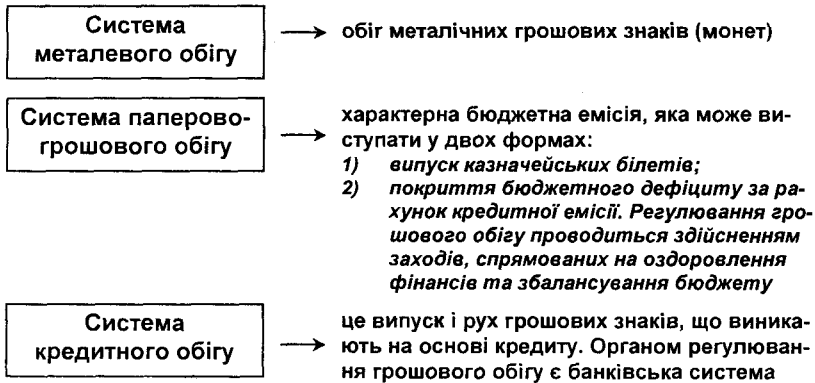
Грошова система закритого типу передбачає використання валютних обмежень. Національна грошова система ізольована від світової.

Для *саморегульованої грошової системи* характерна дія механізму стихійного регулювання грошового обороту. Саморегульованими були системи металевого обігу. Якщо через зміну виробництва і реалізації товарів потреба в грошових знаках скорочувалася, то відповідна кількість грошей вилучалася з обігу, перетворюючись у скарб. У разі розширення ви-

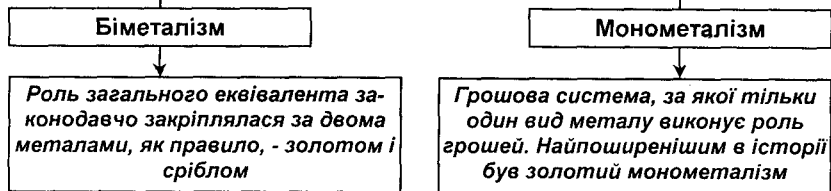
робництва і товарного обігу грошові знаки, що становили грошовий скарб, надходили в обіг.

У *регульованій грошовій системі* порядок регулювання грошового обороту є окремим елементом грошової системи.

ЕВОЛЮЦІЯ ГРОШОВИХ СИСТЕМ

ФОРМИ МЕТАЛЕВОГО ОБІГУ

Різновиди біметалізму

- *система паралельної валюти*, за якої співвідношення між золотими і срібними монетами встановлюється стихійно на ринковій основі;
- *система подвійної валюти*, коли таке співвідношення визначається державою;
- *система "кульгаючої" валюти*, за якої один із видів монет карбується в закритому порядку.

Різновиди монометалізму

- *золотомонетний стандарт* передбачав безпосередній обіг золотих монет, а також вільний обмін грошових знаків (банкнот) на золото;
- *золотозлитковий стандарт*, за яким монети в обіг не випускались, але забезпечувався обмін банкнот на стандартні золоті злитки;
- *золотодевізний стандарт*, за якого національні грошові одиниці обмінювалися на іноземну валюту (девізи), розмінну на золото.

Сучасна грошова система України – це грошова система ринкового зразка.

Необхідність створення грошової системи України

- розпад СРСР наприкінці 1991 року;
- вихід України з "рубльової зони";
- запровадження власної грошової одиниці.

Етапи процесу запровадження національної валюти в Україні

- 10 січня 1992 р. введено в готівковий обіг тимчасову валюту – український карбованець (купон);
- у листопаді 1992 р. було завершено впровадження українського карбованця у безготівковий обіг;
- у вересні 1996 р. в результаті проведення грошової реформи в Україні було запроваджено національну валюту – гривню.

У статті 99 Конституції України зазначено, що грошовою одиницею України є гривня. Основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності гривні.

Одне з найважливіших сьогоднішніх і перспективних завдань розбудови грошової системи України – зростання довіри до національної валюти – гривні.

Види грошових знаків, що мають законну платіжну силу в Україні

У сучасних умовах у сфері грошового обороту України використовуються банківські білети (банкноти-гривні) і розмінна монета (копійка).

Банкноти випускаються в обіг Національним банком України. Для зручності обслуговування роздрібного товарообороту в обіг випускаються розмінні монети, які є незамінними в торгівельних операціях, коли необхідно розплачуватися за товар дрібними частинами грошової одиниці.

Офіційний валютний курс гривні, використовуваний суб'єктами господарських операцій та банками для здійснення поточних операцій, встановлюється Національним банком України на підставі торгів валютними цінностями на Українській міжбанківській валютній біржі (УМВБ) за валютами, за якими здійснюються торги, за іншими – на підставі крос-курсів.

Порядок готівкового та безготівкового обігу, їх регламентацію, в тому числі організацію міжнародних розрахунків в Україні здійснює Національний банк України. НБУ суворо контролює грошовий обіг, сприяє забезпеченню стабільності національної валюти, регламентує емісію готівки, розробляє правила здійснення форм безготівкових розрахунків, способів і порядку платежів, контролює касові операції.

НБУ є *установою, що здійснює грошово-кредитне і валютне регулювання*. НБУ – незалежний фінансово-економічний орган, який проводить самостійну грошово-кредитну політику. Правління НБУ приймає і затверджує постанови, положення та інші нормативні акти, що регулюють грошовий обіг. НБУ координує діяльність комерційних банків України.

5.3. Державне регулювання грошової сфери як головне призначення грошової системи

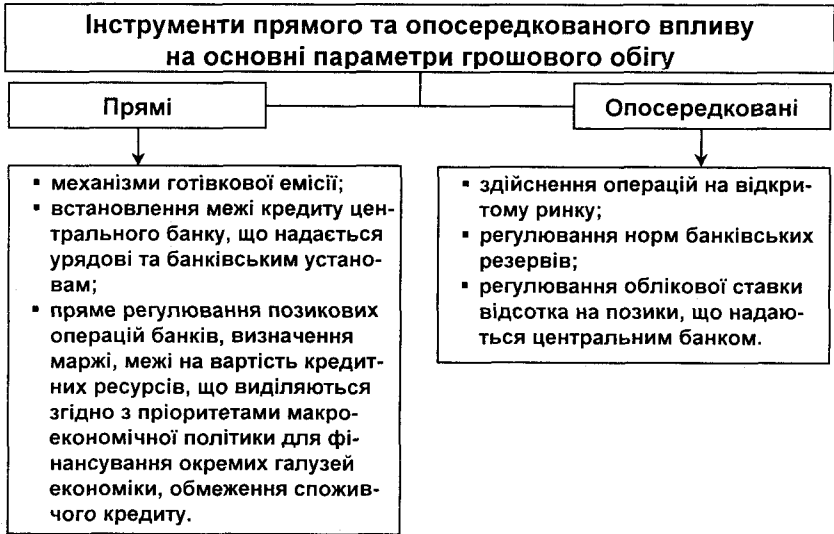
Регулювання грошового обігу – сукупність заходів, які проводяться в галузі грошового обігу з метою забезпечення його сталості, стримування інфляції, гнучкого забезпечення грошима потреб сфери обігу; є складовою частиною грошово-кредитної політики держави.

Визначальна роль у здійсненні всього комплексу заходів держави у сфері грошового обігу та кредитних відносин належить її центральному банку.

Застосування методів прямого регулювання обсягів і структури грошового обігу дають необхідний ефект при їх виконанні в комплексі із заходами опосередкованого впливу на систему грошового обігу.

Операції на відкритому ринку:

- гнучкий валютно-платіжний інструмент, який виявляється у продажу чи купівлі центральним банком цінних паперів на відкритому ринку в комерційних банків;
- застосовується для проведення експансивної (купівля цінних паперів) чи рестрикційної (продаж цінних паперів) грошово-кредитної політики.

Політика облікової ставки:

- виявляється в змінах облікової ставки відповідно до кон'юнктурних коливань економіки;
- застосовується для управління кредитною активністю.

Політика мінімальних резервів:

- найбільш жорсткий інструмент грошово-кредитного регулювання;
- виявляється в маніпуляції нормою обов'язкових резервів, які комерційні банки зобов'язані зберігати на рахунках у центральному банку;
- застосовується як засіб швидкого стиснення чи розширення кредитної маси в системі.

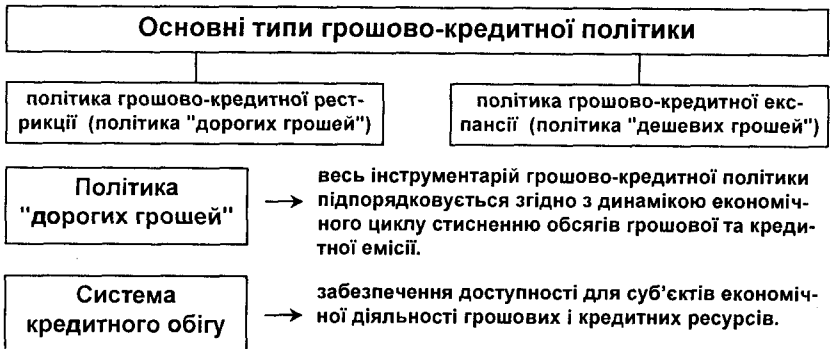
5.4. Грошово-кредитна політика центрального банку: суть, типи, стратегічні цілі, проміжні й тактичні завдання. Інструменти грошово-кредитного регулювання

Суть грошово-кредитної політики

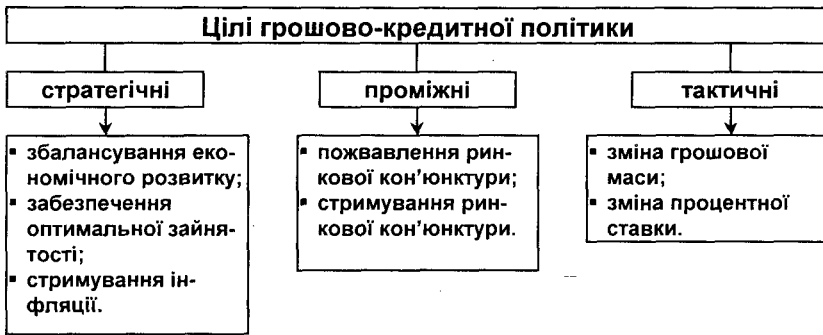
Грошово-кредитна політика – це сукупність заходів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, які проводить держава.

Розробка та реалізація грошово-кредитної політики – це ключова функція центрального банку.

Цільовою функцією грошово-кредитної політики є забезпечення внутрішньої стабільності грошей. Весь інструментарій грошово-кредитної політики мусить бути спрямований на досягнення оптимальної рівноваги у співвідношенні між попитом і пропозицією грошей, аби забезпечити стабільність грошового обігу.

Стратегічними цілями грошово-кредитної політики можуть бути кінцеві цілі загальноекономічної політики держави.

Проміжними цілями грошово-кредитної політики є досягнення такого стану деякими економічними змінними, який сприятиме досягненню стратегічних цілей.

Тактичні цілі грошово-кредитної політики мають короткостроковий, оперативний характер і покликані забезпечити досягнення проміжних цілей.

Усі три групи цілей грошово-кредитної політики перебувають в ієрархічному взаємозв'язку. Найвищу сходинку в ній займають стратегічні цілі, для досягнення яких реалізуються проміжні цілі, а їх виконання, в свою чергу, вимагає реалізації тактичних цілей.

Суб'єкти грошово-кредитної політики:

- *банківська система* – центральний банк і комерційні банки;
- *урядові структури* – міністерство фінансів чи казначейство, органи нагляду за діяльністю банків і контролю за грошовим обігом, інституції зі страхування депозитів, а також інші установи.

Дворівнева банківська система передбачає забезпечення стабілізації грошового обігу та безпосереднього здійснення всього комплексу депозитних операцій, кредитного обслуговування фізичних та юридичних осіб.

Монопольне право управління грошовим обігом і забезпечення його стабільності надається центральним банкам.

Інструменти грошово-кредитної політики, що використовуються центральним банком з метою грошово-кредитного регулювання:

- здійснення операцій на відкритому ринку, де реалізуються державні цінні папери;
- регулювання резервної норми комерційних банків;
- зміна норми банківського процента.

Операції на відкритому ринку

Операції на відкритому ринку зводяться до здійснення купівлі та продажу уповноваженими установами держави її цінних паперів.

Коли центральний банк купує цінні папери, що перебувають у володінні комерційних банків, він здійснює таким способом додаткову грошову емісію. У цьому разі у зв'язку із зростанням резервів збільшується кредитний потенціал комерційних банків.

Продаж цінних паперів держави комерційним банкам дає інший результат. У разі купівлі на відкритому ринку цінних паперів резерви, а відповідно і кредитоспроможність комерційного банку, падають. Як наслідок, загальна маса грошей, що перебувають в обігу, а також ліквідність фізичних та юридичних осіб знижується.

Управління обов'язковими резервами

Обов'язкові резерви є частиною (нормою в процентах) банківських депозитів та інших пасивів, отриманих банком з інших джерел, яка, згідно чинного законодавства або із встановленими нормативними актами має зберігатися у формі касової готівки комерційних банків та їх депозитів у центральному банку.

Центральними банками багатьох країн Заходу здійснюється диференційоване визначення норми резерву за поточними і терміновими вкладками. Законом України "Про банки і банківську діяльність" визначено, що встановлення норм обов'язкових резервів комерційних банків є компетенцією НБУ.

Мета нормативного визначення обов'язкових резервів – забезпечення захисту інтересів клієнтів і надійності комерційних банків, підтримання їх ліквідності.

Змінюючи норму обов'язкового резерву, центральний банк безпосередньо впливає на пропозицію грошей та банківського кредиту. Якщо зменшується норма обов'язкових резервів, комерційні банки мають можливість збільшити ліквідність своїх активів і вдатися через кредитування до емісії нових грошей. Коли норма резерву підвищується, ці можливості звужуються. Внаслідок того, що лише незначна частина всіх активів комерційних банків зберігається у формі готівки, зміна норми резерву на певну величину може призвести до багаторазового збільшення чи зменшення пасивів банківської системи.

Облікова політика

Облікова ставка процента формується на базі надання центральними банками позик комерційним банкам. Такий кредит надається банкам, що зіткнулися з тимчасовими фінансовими труднощами, як правило, на короткий строк і під заставу державних цінних паперів.

Коли комерційний банк бере в центральному банку позику, він збільшує на таку суму вільні резерви і кредитний потенціал. Це надає банкові-позичальнику можливість видавати додаткові кредити населенню та юридичним особам.

Облікова ставка відіграє опосередковану функцію – визначає комерційним банкам вартість кредитів центрального банку. Якщо облікова ставка процента знижується, то в комер-

ційного банку виникає зацікавленість в отриманні додаткових сум таких кредитів, і навпаки. Відповідно через зміну облікової ставки збільшується або зменшується на грошовому ринку пропозиція кредитних ресурсів. З урахуванням змін у позиції надлишкового резерву ця динаміка реалізується через механізм кредитного мультиплікатора.

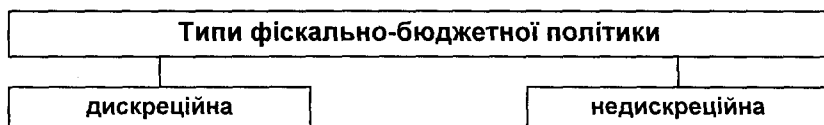
5.5. Фіскально-бюджетна й грошово-кредитна політика в системі державного регулювання ринкової економіки. “Сеньйораж” і монетизація бюджетного дефіциту

Для того, щоб грошово-кредитна політика була результативною, її потрібно тісно узгоджувати із фіскально-бюджетною політикою.

Фіскально-бюджетна політика – це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат.

Основні функції фіскально-бюджетної політики.

1. Вплив на стан господарської кон'юнктури.
2. Перерозподіл національного доходу.
3. Нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм.

Дискреційна фіскально-бюджетна політика – політика, при якій уряд свідомо маніпулює податками та державними видатками з метою зміни реального обсягу національного виробництва та зайнятості, контролю за інфляцією та прискоренням економічного зростання.

Основні засоби дискреційної фіскально-бюджетної політики.

- зміна програм суспільних робіт та інших програм, пов'язаних з витратами;
- зміна програм "трансфертного типу" (перерозподільчих);
- циклічні зміни рівня податкових ставок.

Недискреційна фіскально-бюджетна політика — це пасивна політика, пов'язана з автоматичною зміною в рівнях державних витрат і податків.

У сфері державного регулювання ринкової економіки є необхідність застосування цілісної внутрішньозбалансованої системи заходів фіскально-бюджетної та грошово-кредитної політики. Заходи грошової стабілізації не можуть бути ефективними при перевищенні допустимого (більше 3-4 % ВВП) *дефіциту державного бюджету* та від'ємного сальдо платіжного балансу.

Дефіцит державного бюджету — це перевищення видатків бюджету над його доходами.

Дефіцит державного бюджету не є небезпечним для економіки в цілому, якщо він знаходиться на рівні 2-3 % ВВП. У протилежному випадку він негативно відображається на формуванні грошової, кредитної систем і всієї економіки в цілому.

Дефіцит державного бюджету є основною причиною інфляції.

Джерела покриття дефіциту державного бюджету.

- збільшення кількості грошей (емісія);
- збільшення випуску облігацій Міністерства фінансів (казначейства);
- скорочення валютних резервів центрального банку;
- позики в зовнішніх кредиторів.

Таким чином, для покриття дефіциту державного бюджету держава може друкувати гроші, робити позики або витратити свої валютні резерви.

Сеньйораж – це дохід, який отримує уряд внаслідок монопольного права друкувати гроші.

Покупцями облігацій Міністерства фінансів (казначейства) можуть бути:

- центральний банк;
- комерційні банки;
- домашні господарства;
- іноземці (як приватний, так і суспільний сектори).

Купівля центральним банком державних боргових зобов'язань називається **монетизацією бюджетного дефіциту**. Монетизація дефіциту державного бюджету призводить до інфляції.

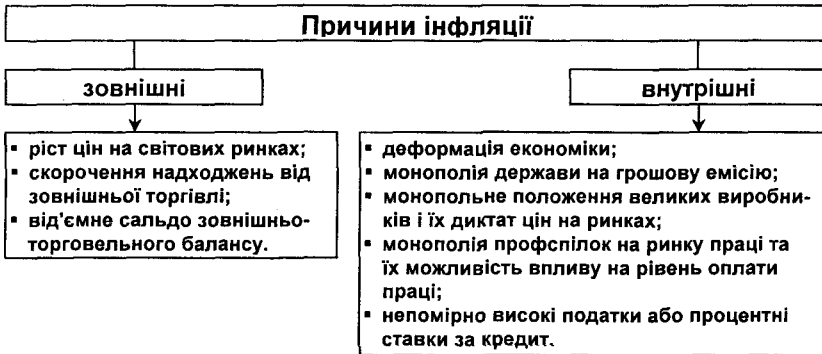
У країнах з високою інфляцією населення, як правило, не купує нових державних боргових зобов'язань, валютні резерви центрального банку вичерпані, тому держава фінансує бюджетний дефіцит шляхом емісії.

5.6. Інфляція: суть, форми вияву, причини та наслідки

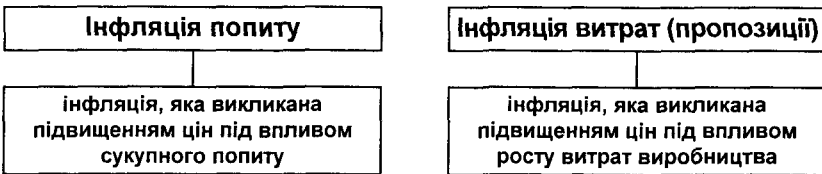
Інфляція – процес знецінення грошей, котрий проявляється як постійне підвищення загального рівня цін у результаті перевантаження сфери обігу грошовою масою, не забезпеченою матеріальними цінностями.

Форми вияву інфляції:

- знецінення грошових знаків відносно вартості звичайних товарів, тобто падіння купівельної спроможності грошової одиниці;
- поглиблення розриву між рівнями цін на внутрішньому ринку країни та на ринках інших країн і світовому ринку в цілому;
- знецінення національних грошей щодо іноземної валюти;
- зниження валютного курсу національних грошей.

Причиною інфляції може бути як перевищення попиту над пропозицією, так і відставання попиту від пропозиції. Результатом перевищення попиту над пропозицією є **інфляція попиту**. Відставання пропозиції від попиту викликає **інфляцію витрат (пропозиції)**.

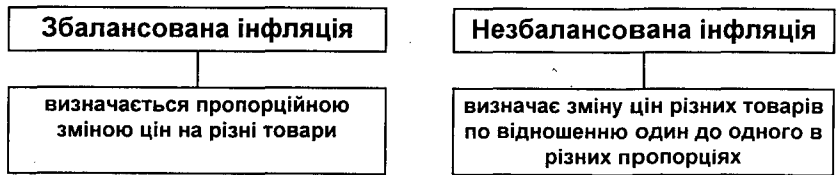
Види інфляції

У залежності від характеру інфляції і темпів наростання інфляційних процесів розрізняють три типи інфляції:

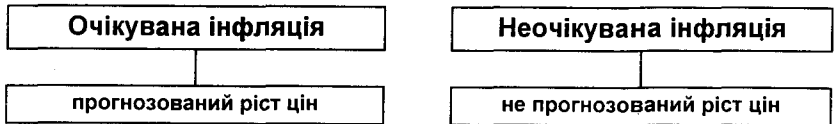
- помірна інфляція характеризується повільним зростанням цін (до 10% на рік);
- галопуюча інфляція від 10% до 200% на рік;
- гіперінфляція до 1000% на рік і більше.

Під час гіперінфляції поведінка споживачів визначається намаганням вкласти гроші у матеріальні цінності.

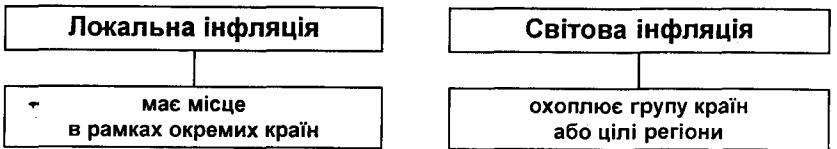
У залежності від росту цін за товарними групами прийнято виділяти збалансовану і незбалансовану інфляцію.

У залежності від ступеня передбачення інфляція поділяється на очікувану і неочікувану.

Залежно від розповсюдження інфляційних процесів прийнято виділяти локальну і світову інфляцію.

Для країн, які залежать від зовнішньої торгівлі, існує загроза імпортованої інфляції. Вона виникає в разі підвищення цін на імпортовані товари за умови твердого валютного курсу.

Стагфляція – це інфляція, яка супроводжується стагнацією виробництва і високим рівнем безробіття в країні (одночасне підвищення рівня цін і рівня безробіття).

Кількісну оцінку інфляційних процесів дають показники інфляції. Найбільш широко використовуваним показником інфляції є індекс росту цін, в тому числі індекси споживчих цін та індекси цін виробників.

Наслідки інфляції

1. Зниження життєвого рівня населення у формах:
  - а) зниження реальної вартості особистих заощаджень;
  - б) скорочення поточних реальних доходів.При цьому поточні реальні доходи населення знижуються навіть за умов індексації, оскільки протиінфляційні компенсації відстають від темпу зростання цін (при гіперінфляції важко передбачити рівень зростання цін) і не покривають скорочення доходів населення.
2. Ефект інфляційного оподаткування (зниження реальної вартості накопичених грошей).
3. Падіння виробництва як результат зниження стимулів до праці та розширення виробництва.
4. Некерована інфляція порушує управління економікою в цілому.

Протиінфляційні заходи

- грошові обмеження, обмеження доходів населення через заморожування заробітної плати;
- розв'язання проблем дефіциту державного бюджету. Дефіцит державного бюджету повинен покриватися не додатковою емісією грошей, а шляхом державних позик, які можна буде погасити;
- реформи оподаткування, скорочення податкових ставок;
- структурна перебудова і конверсія військового виробництва;
- регулювання валютного курсу;
- приватизація;
- засоби збільшення норм заощаджень та зменшення їх ліквідності;
- скорочення платоспроможного попиту в результаті проведення грошової реформи;
- підвищення процентних ставок за кредит;
- заморожування підвищення цін, коли має місце ріст попиту на ринку споживчих товарів і коли маса цих товарів не може збільшуватися.

Особливості інфляції в Україні

Основні причини:

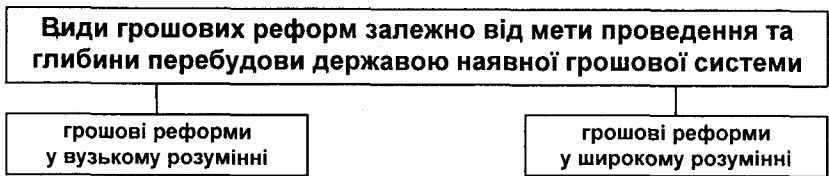
- падіння попиту на товари і послуги в результаті відставання росту заробітної плати від росту споживчих цін;
- неринкова структура виробництва, яка характеризується орієнтацією на виробництво проміжної продукції і військової продукції, наявністю нерентабельних підприємств, які підтримуються різними видами дотацій;

- диспропорція внутрішніх і світових цін;
- монопольна структура економіки;
- зниження обмінного курсу гривні відносно долара;
- тиск зовнішнього боргу, який різко звужує можливості маневру валютними ресурсами;
- несприятливий інвестиційний клімат і спрямування вільного капіталу виключно в спекулятивний бізнес;
- дефіцит готівкових грошей – криза готівки;
- підвищений попит на ринку безготівкових грошей і виникнення кризи неплатежів між підприємствами.

5.7. Грошові реформи: поняття, цілі та види грошових реформ

Грошові реформи – це повна або часткова структурна перебудова державою наявної в країні грошової системи.

Головною функцією грошової реформи є стабілізація грошового обігу.

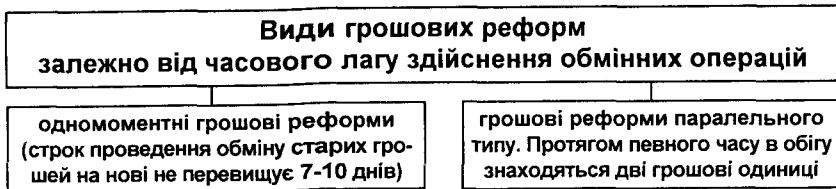
Грошові реформи у вузькому розумінні

Грошові реформи формального типу зводяться до впровадження нового зразка купюри з одночасним або поступовим вилученням функціонуючої.

Грошові реформи з деномінацією грошового обігу. Головною метою є заміна через обмін грошових купюр дійсного масштабу цін.

Грошові реформи конфіскаційного типу (з деномінацією грошового обігу або без нього). Під час її проведення

використовують диференційовану шкалу обміну старих грошей на нові.

Грошові реформи в широкому розумінні

Вони передбачають не лише впровадження в обіг нової грошової одиниці, а й структурну перебудову діючої системи грошово-валютних і кредитних відносин. Такі реформи були характерними при здійсненні в окремих країнах переходу від біметалізму до монометалізму і далі до паперово-грошового обігу. Проведення структурної грошової реформи у широкому розумінні цього поняття передбачає також перехід від грошей адміністративно-командної економіки до грошей ринкової економіки.

Грошові реформи в широкому розумінні у зв'язку з масштабністю й різноплановістю структурних змін та інституційних перетворень є тривалими у часовому вимірі. Вони проводяться, як правило, декілька років.

Особливості проведення грошової реформи в Україні

З 2 по 16 вересня 1996 року в Україні було проведено грошову реформу з деномінацією грошової одиниці. В результаті проведення грошової реформи наша держава отримала нову грошову одиницю – гривню. Внаслідок обміну українських карбованців (купонів) на гривні замінено діючий масштаб цін. У ході проведення реформи діяв єдиний порядок обміну грошових купюр. Упродовж двох тижнів старі грошові знаки

було вилучено з обігу та обміняно без будь-яких обмежень у пропорції 100000:1. Відповідно до цього було змінено ціни всіх товарів і послуг, розміри тарифів, заробітної плати, пенсій, стипендій, платних зобов'язань тощо. Всі операції з перерахування у гривню залишків коштів, які знаходилися у безготівковому обігу було проведено в перший же день реформи.

Грошова реформа в Україні базувалася на принципах повної прозорості і неконфіскаційності.

У майбутньому внаслідок зростання рівня інфляції і збільшення обсягів грошової емісії важливо не допустити падіння купівельної спроможності та дестабілізації гривні. У кризовій економіці виконання цього складного завдання невіддільне від одночасного здійснення дійових стабілізаційних заходів: збалансування державного бюджету, приватизація, лібералізація цін, перехід до повноцінної дворівневої банківської системи тощо.

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. У чому суть грошової системи, її призначення та місце в економічній системі?
2. Які основні типи грошових систем Ви знаєте?
3. Які особливості процесу запровадження національної валюти України?
4. Місце і роль центрального банку в державному регулюванні грошової сфери.
5. У чому суть грошово-кредитної політики?
6. Розкрийте зміст стратегічних, проміжних і тактичних цілей грошово-кредитної політики.
7. У чому полягає зміст операцій на відкритому ринку?

8. Як здійснюється регулювання грошової сфери за допомогою зміни обов'язкових резервів?
9. Як впливає облікова політика на грошову сферу?
10. Які основні джерела покриття дефіциту державного бюджету?
11. "Сеньйораж" і монетизація дефіциту державного бюджету.
12. Поясніть суть інфляції і проаналізуйте форми її вияву та основні причини виникнення.
13. Назвіть основні типи інфляції.
14. У чому проявляється вплив інфляції на виробництво, зайнятість та життєвий рівень?
15. У чому полягає зміст і функції грошових реформ?
16. Які особливості грошових реформ у вузькому і широкому розумінні цього поняття?

Нові категорії та поняття

*Грошова система.
 Грошова одиниця.
 Масштаб цін. Емісійна система.
 Форми грошей.
 Банківські білети.
 Казначейські білети.
 Розмінна монета.
 Інститути грошової системи.
 Валютний курс.
 Регламентація готівкового та безготівкового грошового обігу.
 Біметалізм. Монометалізм.
 Регулювання грошового обігу.
 Інструменти прямого та опосередкованого впливу на основні параметри грошового обігу.
 Операції на відкритому ринку.
 Політика облікової ставки.
 Політика мінімальних резервів.*

*Грошово-кредитна політика.
 Цільова функція й основні типи грошово-кредитної політики.
 Політика грошово-кредитної рестрикції (політика "дорогих грошей").
 Політика грошово-кредитної експансії (політика "дешевих грошей").
 Цілі грошово-кредитної політики.
 Стратегічні, проміжні й тактичні цілі грошово-кредитної політики.
 Суб'єкти грошово-кредитної політики.
 Фіскально-бюджетна політика.
 Основні функції й типи фіскально-бюджетної політики.
 Дискреційна і недискреційна фіскально-бюджетна політика.
 Основні засоби дискреційної фіскально-бюджетної політики.*

"Сеньйораж".
Монетизація бюджетного дефіциту.
Інфляція.
Дефіцит державного бюджету.
Інфляція попиту.
Інфляція витрат (пропозиції).
Помірна та галопуюча інфляція.
Гіперінфляція.
Збалансована інфляція.

Незбалансована інфляція.
Очікувана інфляція.
Неочікувана інфляція.
Локальна й світова інфляція.
Стагфляція.
Грошові реформи.
Грошові реформи у вузькому й широкому розумінні цього поняття.
Деномінація.

Тести для самоконтролю до теми 5

1. Охарактеризуйте складові елементи грошової системи.
2. Розкрийте необхідність та етапи створення грошової системи України.
3. Виділіть та дайте характеристику основних елементів грошової системи України.
4. Які методи регулювання грошової сфери Ви знаєте?
5. У чому полягає зміст політики "дорогих грошей" і політики "дешевих грошей", в яких випадках вони застосовуються?
6. Які операції на відкритому ринку проводитиме центральний банк, якщо необхідно зменшити грошову масу в обігу:
  - а) купувати державні цінні папери;
  - б) продавати державні цінні папери.
7. Як необхідно змінити норму обов'язкових резервів, якщо потрібно зменшити грошову масу в обігу:
  - а) підвищити;
  - б) знизити;
  - в) залишити без змін.
8. Як необхідно змінити облікову ставку, якщо потрібно зменшити грошову масу в обігу:
  - а) підвищити;
  - б) знизити;
  - в) залишити без змін.

9. Які операції необхідно проводити центральному банку, якщо потрібно збільшити грошову масу в обігу:
- продавати державні цінні папери;
  - купувати державні цінні папери;
  - підвищити норму обов'язкових резервів;
  - знизити норму обов'язкових резервів;
  - підвищити облікову ставку;
  - знизити облікову ставку.
10. Які особливості проведення грошово-кредитної політики в Україні?
11. Назвіть особливості інфляції в Україні.
12. Дайте характеристику антиінфляційних заходів.
13. На основі таких даних розкрийте рівень (темп) інфляції для кожного року:

Рік	Індекс цін	Рівень (темп) інфляції
1991	100,0	
1992	122,0	
1993	130,0	
1994	125,0	

14. Які існують різновиди грошових реформ у вузькому розумінні цього поняття?
15. Які недоліки і переваги реформ паралельного типу?
16. Розкрийте економічний зміст та покажіть механізм проведення грошової реформи в Україні у 1996 році.

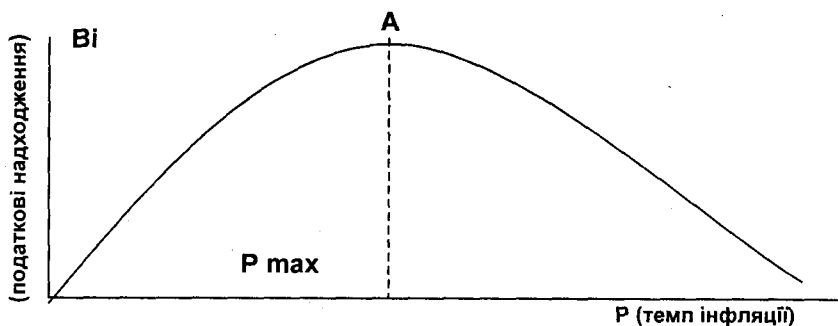
ЦЕ ЦІКАВО

Фінансування своїх витрат держава може здійснити трьома способами: збільшити податки; узяти в населення в борг і просто друкувати гроші. Прибутки від друкування грошей називають **сеньйоражем** або **інфляційним податком**. Уряд може отримувати значні кошти шляхом такого друкування, тобто шляхом розширення грошової бази. Фінансуючи дефіцит у такий спосіб, купуючи товари і послуги, держава при-

муше населення нагромаджувати номінальні грошові знаки, зменшуючи вартість старих грошей, які в нього є. Таким чином, інфляція є податком на готівку.

У державах із низькою інфляцією обсяг прибутку, який отримується за рахунок друкування грошей, незначний. Наприклад, у США він становить менше 3 % загального обсягу прибутку держави. В Італії та Греції його величина сягає 10%. У країнах із гіперінфляцією сеньйораж є першорядним джерелом прибутків, він стимулює гіперінфляцію.

Залежність прибутків від інфляційного податку, від величини інфляції, аналогічна кривій Лаффера для звичайних податків (рис. 5.1.). При нульовому темпі інфляції надходження інфляційного податку дорівнює нулю. Із зростанням темпу інфляції податки збільшуються до точки А, де вони сягають максимуму. За точкою А попит на реальні баланси падає настільки, що зі збільшенням темпу інфляції сума податкових надходжень зменшується – більш висока інфляція не компенсує падіння реальних балансів, які обкладаються податками.

Рис. 5.1. Крива Лаффера для інфляції

Пріснаков В.Ф.
Крива Лаффера для визначення
розміру інфляційного податку
// *Фінанси України*. –1998. –№11. –С.3-8.

Тема 6.

Кредит

у ринковій економіці

A

Після вивчення цієї теми ви зможете:

- Обґрунтувати необхідність кредиту та економічні передумови його виникнення;
- З'ясувати суть поняття "кредит" та його взаємозв'язок з іншими економічними категоріями;
- Дати характеристику форм та видів кредиту;
- Засвоїти основні принципи банківського кредитування;
- Описати економічні межі кредиту;
- Дати кількісну і якісну характеристику проценту за кредит;
- Скласти загальне уявлення про функції кредиту та його роль в економіці.

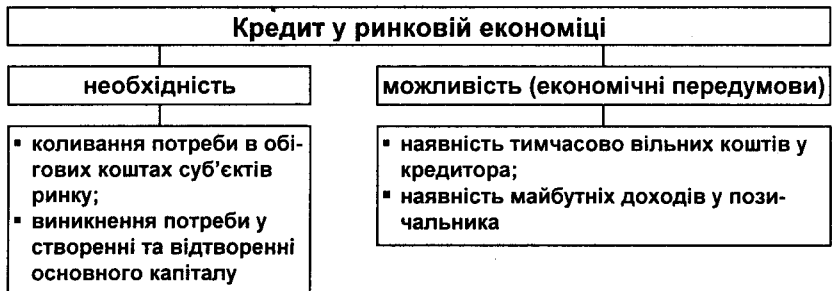
6.1. Необхідність кредиту

Кредит виникає безпосередньо з потреб виробництва, внаслідок розвитку процесів обміну товарами.

Конкретною економічною основою, на якій з'являються і розвиваються кредитні відносини, виступає кругообіг капіталу. Кругообіг капіталу безперервний, але при цьому не виключаються коливання, приливи і відпливи грошових коштів, коливання потреб у ресурсах і джерелах їх покриття.

На базі нерівномірності кругообігів і обороту капіталу виникають відносини, які усувають невідповідність між часом виробництва і часом обігу, вирішують відносно протиріччя між тимчасовим накопиченням коштів та необхідністю їх використання в народному господарстві. Таким відношенням і є кредит, який став невід'ємним атрибутом товарного виробництва.

В умовах ринкової економіки кредит набуває загального характеру. Необхідність кредиту тісно пов'язана з особливостями кругообігів індивідуальних капіталів. Ще більшою мірою кредит необхідний для становлення нових підприємств малого та середнього бізнесу, впровадження нової техніки та технологій.

Завдяки кредиту:

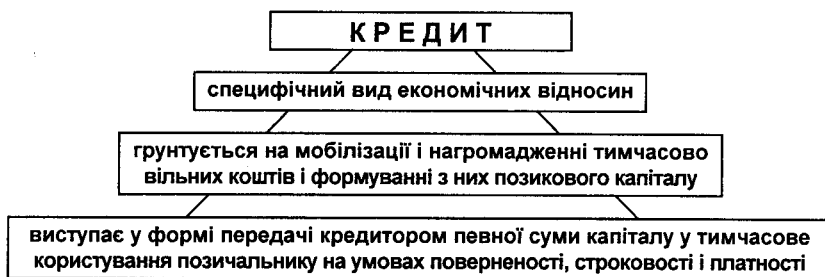
- зменшується час на задоволення господарських та особистих потреб;
- він виступає як опора сучасної економіки, невід'ємний елемент економічного розвитку;
- кредитори мають можливість отримати додаткові грошові кошти при передачі певної суми вільних ресурсів позичальнику.

Отже, необхідність кредиту викликана існуванням товарно-грошових відносин. Його передумовою є наявність вільних коштів у суб'єктів економічних відносин та наявність поточних або майбутніх доходів у позичальників. Конкретні причини, що зумовлюють необхідність кредиту, – коливання потреби в обігових коштах суб'єктів ринку, а також виникнення потреби у створенні та відтворенні основного капіталу.

6.2. Суть кредиту

Кредит (від латинського "creditum" – позика, борг) – *це економічні відносини між суб'єктами ринку з приводу перерозподілу вартості на засадах поверненості, строковості і платності.*

Рушійним мотивом такого перерозподілу є отримання додаткового доходу кожним із суб'єктів кредитних відносин.

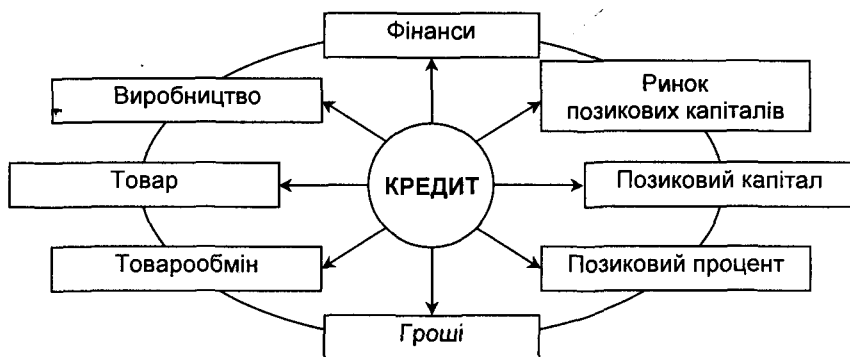

Надання кредиту не є самоціллю, а закономірно поєднано з його поверненням. **Поверненість кредиту** – це його основа.

Суть кредиту полягає в тому, що це рух вартості на засадах поверненості в інтересах реалізації суспільних потреб.

Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями

Характерні ознаки кредиту в ринковій економіці:

- позичальниками, як правило, виступають суб'єкти господарювання, а кредиторами – банківські установи;
- гроші, надані в позичку, використовуються позичальником як капітал (на виробничі потреби);
- джерелом позикового процента є прибуток на позичені кошти;
- кредит використовується як механізм перерозподілу капіталів у суспільному виробництві та для вирівнювання норми прибутку.

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУ, ЩО ВІДРІЗНЯЮТЬ ЙОГО ВІД ІНШИХ ЕКОНОМІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

- при наданні кредиту позичальник лише реалізує право тимчасового користування наданими коштами чи цінностями (об'єкт кредиту залишається у власності кредитора);
- суб'єкти кредиту можуть по чергово виступати як у ролі кредитора, так і в ролі позичальника;
- позичальник зобов'язаний пред'явити кредитору економічні та юридичні гарантії повернення боргу;
- повернення кредиту здійснюється позичальником, а у виключних випадках – третьою особою – гарантом, якщо позичальник неспроможний сам це зробити;
- конкретний термін повернення кредиту залежить від двох обставин: 1) особливостей кругообороту коштів у позичальника (на який термін необхідні кошти і коли він зможе погасити позику) та 2) можливостей кредитора щодо терміну, на який він може надати кредит;
- характерною рисою кредиту є сплата процентів за користування ним. Формула руху позичкового капіталу в ринковій економіці має вигляд $G - G'$. При цьому слід зауважити, що вартість зростає не в сфері обігу, а в сфері виробництва $G - T \dots B - T' - G'$;
- кредитні відносини реалізуються тоді, коли збігаються інтереси кредитора і позичальника відносно конкретних параметрів позики, в першу чергу її цільового призначення, забезпечення, терміну кредитування та величини позикового процента.

Суб'єкти та об'єкти кредиту

суб'єкти:

- *кредитор* – сторона, що передає вартість у грошовій формі чи натуральній формі іншому суб'єкту ринку на засадах поверненості, строковості і платності;
- *позичальник* – сторона, що одержує позику.

об'єкти – грошові чи матеріальні цінності, щодо яких укладається кредитна угода.

Об'єктом кредитних відносин в умовах ринкової економіки переважно виступають гроші, як загальний ресурс, за який можна придбати всі інші види ресурсів.

6.3. Теорії кредиту

Натуралістична теорія

Засновники натуралістичної теорії кредиту стали англійські економісти А. Сміт (1723-1790 рр.) і Д. Рікардо (1772-1823 рр.).

Основні постулати натуралістичної теорії кредиту:

- об'єктом кредиту є натуральні, тобто не грошові, матеріальні цінності;
- кредит – це рух натуральних благ і тому ці блага є лише способом перерозподілу існуючих у даному суспільстві цінностей;
- позиковий капітал ототожнюється з реальним капіталом;
- кредит виконує пасивну роль, а банки – це скромні посередники.

Представники натуралістичної теорії трактували кредит як засіб перерозподілу матеріальних цінностей у натуральній формі, не визнаючи ролі банків у створенні кредиту, участі кредиту в сприянні розширеного капіталістичного відтворення і, разом з тим, загостренні протиріч відтворення.

Одночасно представники натуралістичної теорії обґрунтували ряд суттєвих положень щодо кредиту, а саме:

- кредит не створює реального капіталу;
- кредит залежить від виробництва (не перебільшуючи його ролі);
- кредит залежить від позикового відсотка, від коливань і динаміки прибутку.

Капіталотворча теорія

Основні концепції цієї теорії були сформульовані англійським економістом Дж. Ло (1671-1729 рр.).

Згідно з його поглядами, кредит займає становище, що незалежне від процесу відтворення і йому належить вирішальна роль у розвитку економіки. Кредит ототожнювався з грішми і

багатством. Кредит може створювати багатство і капітал, а банки є творцями капіталу, а не простими посередниками. Проте ідеї Дж. Ло не витримали випробування практикою (див. історичну довідку в кінці розділу).

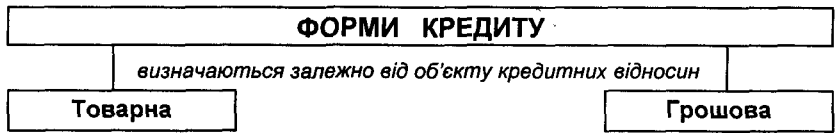
У міру розвитку кредитної системи капіталу ідеї Дж. Ло в ХХ столітті розвинули західні економісти Й. Шумпетер, А. Ган, які вважали, що кредит може бути безмежним, а тому безмежні капітал і депозити, які він створює. На їх думку, інфляційний кредит є рушійною силою відтворення та економічного зростання.

Помилковість поглядів цих учених полягала у виправданні кредитної експансії та інфляції. Криза 1929-1933 років розвинула капіталотворчу теорію кредиту. Проте "раціональні зерна" теорії були використані Дж. Кейнсом і його послідовниками. Зокрема, були обгрунтовані принципи кредитного регулювання економіки через зниження норми позикового відсотка і відповідне розширення інвестицій, що призводить у кінцевому підсумку до збільшення виробничого і споживчого попиту, а відтак – до зменшення безробіття.

Послідовниками Кейнса виступали представники неокейнсіанської школи грошово-кредитного регулювання (П. Семюелсон, Л. Лернет, Дж. Гелбрейт). В основу їх поглядів покладено ідею Кейнса про необхідність активного втручання держави в господарські процеси, у тому числі і за допомогою кредиту.

Капіталотворча теорія отримує дальший розвиток у теорії монетаризму (М. Фрідмен, А. Бернс, О. Файт), згідно з якою основними інструментами регулювання економіки є зміни грошової маси і процентних ставок, що дає змогу застосовувати кредитну рестрикцію чи експансію.

6.4. Форми та види кредиту

У **товарній формі кредиту** виникають кредитні відносини між продавцями і покупцями, коли останні одержують товари чи послуги з відтермінуванням платежу – комерційний кредит, продаж товарів і надання послуг населенню в кредит тощо.

У **грошовій формі** здійснюється рух переважної частини позикового фонду країни, тому й переважна більшість позик надається і погашається грошима.

За суб'єктами кредитних відносин виділяють такі види кредиту:

- комерційний** — надається одним товаровиробником іншому у вигляді продажу товарів на виплат (з відтермінуванням платежу) і, як правило, оформляється векселем
- банківський** — надається банками, як правило, у грошовій формі; банки можуть виступати не тільки кредиторами, але й позичальниками
- державний** — надається юридичними та фізичними особами державі (в особі центральних та місцевих органів влади); традиційна форма цього кредиту – випуск державних позик
- міжнародний** — надаються позичкові капітали одних країн іншим у тимчасове користування на засадах поверненості, строковості, платності. Суб'єктами міжнародного кредиту виступають банки, фірми, держави, міжнародні валютно-кредитні організації

Існує кілька різних класифікацій банківських кредитів.

ВИДИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУ

за призначенням	<ul style="list-style-type: none"> ▪ на виробничі цілі (юридичним особам під заставу основних засобів та обігових коштів) ▪ споживчий кредит (фізичним особам)
за строками користування	<ul style="list-style-type: none"> ▪ короткострокові (до 1 року) ▪ середньострокові (до 3 років) ▪ довгострокові (понад 3 роки)
за забезпеченням	<ul style="list-style-type: none"> ▪ забезпечені заставою (майном, майновими правами, цінними паперами) ▪ гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи) ▪ з іншим забезпеченням (поручительство, свідоцтво страхової організації) ▪ незабезпечені (бланкові)
за ступенем ризику	<ul style="list-style-type: none"> ▪ стандартні ▪ нестандартні ▪ сумнівні ▪ небезпечні ▪ безнадійні
за методами надання	<ul style="list-style-type: none"> ▪ у разовому випадку ▪ відповідно до відкритої кредитної лінії ▪ гарантійні (із заздалегідь обумовленою датою надання; за потребою)
за строками погашення	<ul style="list-style-type: none"> ▪ водночас ▪ на виплату ▪ достроково (за вимогою кредитора або за заявою позичальника) ▪ з регресією платежів ▪ після закінчення обумовленого періоду (місяця, кварталу)

Провідним видом кредиту в ринковій економіці є банківський кредит. Система банківського кредитування базується на використанні ряду базових принципів кредитування.

Принципи кредитування – це визначальні правила поведінки банку і позичальника в процесі здійснення кредитних операцій.

Основні принципи банківського кредитування:

- *цільовий характер кредитування* передбачає вкладення запозичених коштів у конкретні господарські процеси;
- *поверненість кредиту* передбачає надання позики у тимчасове користування і повне повернення позичальником вартості основного боргу;
- *строковість кредиту* вимагає повернення позики в строки, передбачені кредитною угодою;
- *платність кредиту* полягає в тому, що за користування позикою клієнт сплачує банку додаткову суму у вигляді процентів;
- *забезпеченість кредиту* полягає у відповідності між вартістю майна, що є заставою позики, і заборгованістю за позикою.

6.5. Процент за кредит

Процент за кредит або **позиковий процент** (від латинського “pro centrum” – на сотню) – *це плата, яку отримує кредитор від позичальника за користування позиченими коштами.*

В умовах ринкової економіки суть процента розглядається як ціна капіталу, взятого в кредит. Джерелом сплати позикового процента є прибуток, що його отримує позичальник.

Показником, що кількісно характеризує плату за кредит, є норма процента або процентна ставка.

Норма процента (N) розраховується за формулою:

$$N = \frac{\text{Річний дохід на позиковий капітал}}{\text{Середньорічна сума капіталу, наданого в позику}} \times 100 \%$$

Норма процента залежить від величини норми прибутку

Середня норма прибутку є максимальною межею норми процента. Мінімальну межу норми процента точно визначити неможливо, але вона повинна покривати витрати кредитора, пов'язані з даною операцією, і приносити йому хоча б мінімальний дохід.

ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗМІР ПРОЦЕНТНОЇ СТАВКИ ЗА КРЕДИТИ

Макроекономічні

попит та пропозиція, які склалися на кредитному ринку

підвищений попит викликає підвищення процентної ставки, проте в результаті міжбанківської конкуренції процентні ставки нівелюються

рівень інфляції

підвищення темпів інфляції викликає збільшення плати за кредит, оскільки підвищується ризик втрат

рівень облікової ставки центрального банку

при визначенні розміру процентної ставки банки беруть за основу облікову ставку центрального банку

Мікроекономічні

розмір кредиту

розмір процентної ставки за великими кредитами повинен бути нижчим, оскільки витрати банку в цьому разі відносно менші

термін користування кредитом

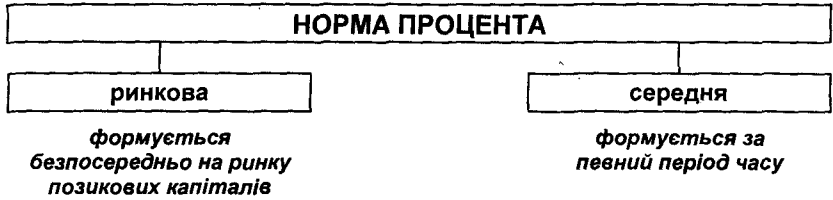

чим довший термін, тим вища процентна ставка за кредит, оскільки: по-перше, збільшується ризик; по-друге, вищою є вартість довгострокових ресурсів кредитора

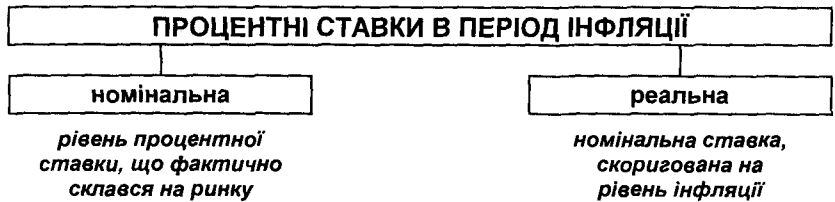
рівень ризику

позики з вищим рівнем ризику повинні надаватися під вищий процент, щоб компенсувати кредитору премію за ризик

Проблема збереження позикового капіталу стає особливо актуальною в період інфляції, оскільки на момент повернення кредиту його реальна вартість значно нижча від тої, що була на момент надання.

6.6. Функції та роль кредиту

Функція – це специфічний прояв суті кредиту, що відображає лише окремі її ознаки, які відрізняють кредит від інших економічних категорій.

Роль кредиту не залишається незмінною. Із зміною економічних умов у країні відбуваються зміни ролі кредиту та сфери його застосування. Так, в умовах функціонування повноцінних грошей роль кредиту була незначною, бо зміна

маси грошей незначною мірою залежала від застосування кредиту. Зменшення маси повноцінних грошей в обігу здійснювалося шляхом перетворення їх у скарб (без участі кредиту), і навпаки.

При функціонуванні неповноцінних грошей збільшення або зменшення їх маси відбувається завдяки кредитним операціям. Тому роль кредиту зростає.

Ще більш важливою є роль кредиту в умовах інфляції, бо регулювання грошової маси в обігу за допомогою кредиту має велике значення для підтримання стабільності купівельної спроможності грошової одиниці.

У період, що передував переходу до ринкової економіки в Україні, роль кредиту була обмежена. Обмежене застосуван-

ня мав комерційний кредит, не використовувався кредит як джерело капіталовкладень, не видавався іпотечний кредит. Існувала жорстка централізація управління банківським кредитом: усі кошти виділялися з центру для різних позичальників на різні цілі і в межах визначених сум (ліміт кредитування). Однорівнева банківська система також не сприяла розвитку кредитних відносин.

У перехідній економіці роль кредиту зростає, розширюється сфера кредитних відносин, розвиваються методи кредитування та управління кредитом, а саме:

- відбувається перехід до централізації управління кредитними операціями комерційних банків;
- розширюються права і можливості комерційних банків та їх клієнтів на основі договірних відносин;
- розширюється сфера застосування кредиту;
- вдосконалюються методи кредитування;
- поява акціонерних товариств, випуск акцій, залучення урядом коштів до бюджету за допомогою цінних паперів сприяє розширенню кредитних операцій з цінними паперами (участь кредиту в операціях з емісії цінних паперів, у кредитуванні під заставу цінних паперів);
- починає використовуватися комерційний та іпотечний кредити;
- підвищується роль кредиту як джерела інвестицій.

Отже, створюються умови для подальшого вдосконалення управління кредитом і розширення сфери його застосування.

? **Б** Питання для самоконтролю:

1. Поясніть походження кредиту як особливої економічної категорії.
2. Обґрунтуйте необхідність та можливість існування кредиту в умовах ринкової економіки.
3. Охарактеризуйте суть кредиту.

4. Назвіть суттєві риси, що відрізняють кредит від інших економічних категорій.
5. Які критерії покладені в основу класифікації форм і видів кредиту?
6. Назвіть основні відмінності комерційного кредиту. Чим пояснюється обмежена сфера його застосування?
7. У чому полягає необхідність використання такого принципу банківського кредитування як забезпеченість кредиту?
8. Чому процент за кредит є важливим елементом кредитних відносин?
9. Назвіть фактори, що впливають на величину процентної ставки. Які з них є визначальними?
10. Які існують види процентних ставок?
11. Поясніть механізм реалізації перерозподільчої функції кредиту.
12. Який існує взаємозв'язок та відмінності між поняттями "функції кредиту" і "роль кредиту"?

Нові категорії та поняття

Суть кредиту.

Теорії кредиту.

Суб'єкти кредиту.

Об'єкти кредиту.

Форми кредиту.

Товарна форма кредиту.

Грошова форма кредиту.

Види кредиту.

Комерційний кредит.

Банківський кредит.

Державний кредит.

Міжнародний кредит.

Принципи банківського кредитування.

Цільовий характер кредитування.

Поверненість кредиту.

Платність кредиту.

Забезпеченість кредиту.

Характерні ознаки кредиту в ринковій економіці.

Позиковий процент.

Норма процента.

Процентна ставка.

*Ринкова норма процента.
Середня норма процента.
Номінальна процентна ставка.
Реальна процентна ставка.*

Функції кредиту:
▪ *перерозподільча,*
▪ *антиципаційна (емісійна),*
▪ *контрольна.*
Роль кредиту.

Тести для самоконтролю до теми 6

1. У чому полягає суть кредиту:
  - а) це економічні відносини, пов'язані з передачею вартості від кредитора до позичальника;
  - б) це економічні відносини, пов'язані з перерозподілом вартості між галузями економіки та регіонами;
  - в) це економічні відносини з приводу перерозподілу вартості на засадах поверненості, строковості і платності;
  - г) це економічні відносини між суб'єктами ринку з приводу перерозподілу вартості.
2. Який вид кредиту може бути реалізований в товарній формі:
  - а) банківський;
  - б) комерційний;
  - в) міжнародний;
  - г) споживчий.
3. Який із принципів банківського кредитування дає можливість банкам не допустити збитків від неповернення боргу внаслідок неплатоспроможності позичальника:
  - а) цільовий характер кредиту;
  - б) поверненість;
  - в) строковість;
  - г) забезпеченість;
  - д) платність.
4. Що є джерелом сплати позикового проценту:
  - а) позиковий капітал;
  - б) дохід кредитора;
  - в) дохід на позиковий капітал;
  - г) прибуток позичальника.
5. Який вид кредиту виконує антиципаційну (емісійну) функцію:
  - а) комерційний;
  - б) банківський;
  - в) споживчий;
  - г) державний;
  - д) міжнародний.

ЦЕ ЦІКАВО

Більшість істориків схильна вважати, що організована на професійному рівні банківська справа (грошово-кредитні операції), започаткувалася в античній Греції. Так, до стародавнього рукопису творів Демосфена (384-322 рр. до н.е.) включено кілька промов невідомих афінських ораторів IV ст. до н.е. Одна з них – “Проти Лакрита” – цінна тим, що у ній наведено текст угоди про умови позички грошей двома молодими купцями з міста Фаселіди, які вирішили заробити, продаючи у Боспорі вина. Для цього купці позичили у двох афінян три тисячі срібних афінянських драхм і зобов’язалися на ці гроші купити 3000 амфор вина для продажу. Позичку було видано під 22,5 %, якщо судно увійде до Чорного моря не пізніше початку вересня. Якщо ж це станеться “після появи зірки Арктура”, коли починалися осінні бурі й зростав ризик аварії, відсотки збільшувалися до 33. Угода була укладена у присутності 3-х свідків і передана на зберігання афінському трапедзитові (мінйялі) Архемоніду.

Взагалі, у грецькій морській торгівлі використовувалися різні види позик. Один з ораторів сказав так: “ні судно, ні судовласник, ні мореплавець не можуть вийти в плавання, якщо припинять свою діяльність ті, хто кредитує.”

М. Скрижинська.
Найдавніші грошово-кредитні
операції на території України
// Вісник НБУ. – №7 –1998. –С.61-64.

Дж. Ло належить ідея організації емісійного банку, за допомогою якого можна привести в рух усі сили суспільства й збагатити країну.

Посідаючи посаду міністра фінансів Франції у 1719 р., Дж. Ло 1720 р. перетворив свій приватний банк у державний Королівський банк, який випускав банкноти в порядку обліку векселів і розмінював їх на срібло. Проте випуск незабезпечених грошей, пов'язаний з придбанням акцій товариства "Компанія Індія", призвів до їх знецінення. Банк збанкрутував, а Ло втік з країни.

Заслуга Дж. Ло полягала в тому, що він першим зробив ставку на емісію банкнот з примусовим курсом і виявився пророком, бо кредитні відносини набули широкого розвитку в Європі в XIX-XX ст.

Тема 7.

Кредитні системи

A

Після вивчення цієї теми ви зможете:

- Розкрити суть і необхідність кредитної системи;
- З'ясувати зміст понять "банківська система" та "принципи побудови банківської системи";
- Дати характеристику банківської системи України, визначити позитивні та негативні тенденції її розвитку;
- Узагальнити роль, значення та функції центральних банків;
- Охарактеризувати роль та місце комерційних банків у кредитній системі;
- Розкрити суть та функції небанківських фінансово-кредитних установ.

7.1. Поняття кредитної системи

Існує два підходи до визначення суті кредитної системи:

Кредитна система – це:	
перший підхід	другий підхід
сукупність кредитних відносин та інститутів, які реалізують ці відносини	сукупність банків та спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, які здійснюють мобілізацію грошових ресурсів і надають їх у позики

Основними недоліками другого підходу є:

- 1) немає основи об'єднання банківської та парабанківських систем;
- 2) відсутня мотивація об'єднання установ у парабанківську систему;
- 3) не всі парабанківські установи здійснюють позикові операції.

Суть будь-якого явища – це внутрішній зміст предмету, його основа, яка виражається в єдності всіх багатоваріантних і суперечливих форм його буття. Сутністю кредитної системи є багатоваріантність кредитних відносин між суб'єктами кредитних угод, учасниками яких виступають банки та небанківські фінансово-кредитні інститути (парабанки).

Класифікацію кредитних відносин стосовно комбінацій їх суб'єктів та інститутів, які їх реалізують, можна представити у вигляді таблиці 7.1.

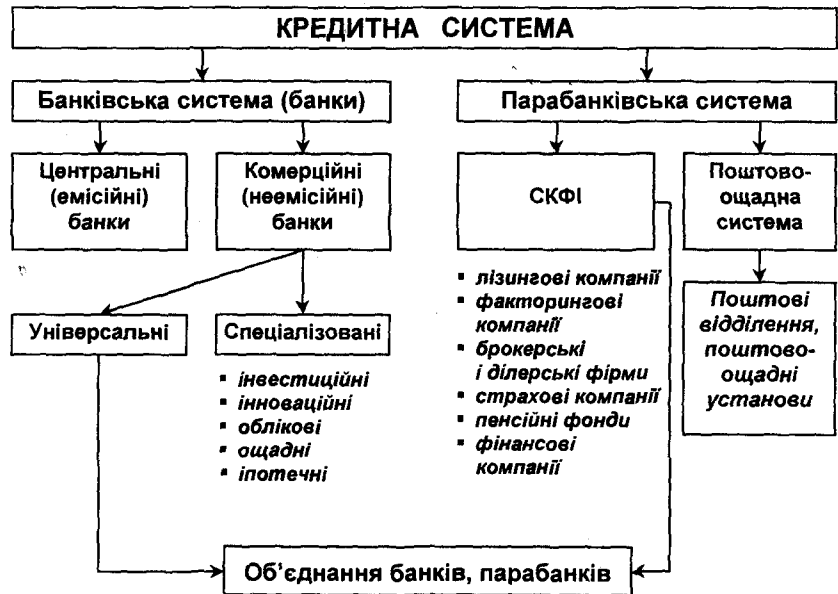
Формування кредитної системи тісно пов'язане з розвитком ринкової економіки. Сьогодні в країнах з розвинутою ринковою економікою функціонує добре відлагоджена кредитна система, яка представлена величезною кількістю різних кредитних установ (рис. 7.1.).

Таблиця 7.1.

Класифікація кредитних відносин

№ п/п	Типи кредитних відносин	Інститути, які опосередковують кредитні відносини, виступаючи як кредитор чи як боржник або одночасно у ролі і кредитора і боржника
1.	Між банками та підприємствами	комерційні банки
2.	Між банками та державою	центральні банки
3.	Між підприємствами, організаціями та товариствами	комерційні банки, парабанківські установи
4.	Між банками та населенням	спеціалізовані банки
5.	Між підприємствами, організаціями, товариствами та населенням	парабанківські установи
6.	Між фізичними особами	каси взаємодопомоги, кредитні спілки
7.	Зовнішньоекономічні кредитні відносини	спеціалізовані банки

Необхідність і передумови кредитної системи як центральної ланки економіки базуються: з одного боку – на розвитку виробництва і розширенні торгівлі, що зумовлюють зростання обсягів грошового обороту, а звідси – необхідність його організації; а з іншого – виникає необхідність у специфічній формі підприємницької діяльності, пов'язаної з нагромадженням і розподілом тимчасово вільних коштів суб'єктів ринку. Організація виконання цих двох найважливіших завдань викликає появу особливих підприємств – інститутів кредитної системи, які поділяються на три великі групи: центральні банки, комерційні банки і спеціалізовані кредитно-фінансові установи (парабанки).

Рис. 7.1. Кредитна система країн з розвинутою ринковою економікою

Економічною основою функціонування кредитної системи є кредитні відносини, які виникають в господарському обороті у зв'язку з незбігом у часі витрат суб'єктів господарювання й отримання ними виручених від реалізації продукції коштів. У результаті, в одних підприємств виникає потреба в додаткових коштах для фінансування процесу виробництва, а в інших з'являється значна сума тимчасово вільних коштів. Вирішується це протиріччя за допомогою інститутів кредитної системи, в яких акумулюються тимчасово вільні кошти одних суб'єктів ринку і надаються в тимчасове користування іншим, що відповідає економічним і соціальним потребам суспільства в цілому.

Слід зазначити, що діяльність сучасних інститутів кредитної системи є настільки різноманітною, що досить важко чітко визначити їх справжню економічну суть.

7.2. Банківська система: принципи побудови, цілі, механізм функціонування

Головною ланкою кредитної системи у будь-якій країні є банки, які здійснюють основну масу кредитних і фінансових операцій. Під терміном «**БАНК**» розуміють установу, яка створена для залучення грошових коштів і розміщення їх від свого імені на умовах поверненості, платності і терміновості.

Основне **завдання банку** – здійснювати посередництво в переміщенні коштів від кредиторів до позичальників.

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА – організаційна сукупність різних видів банків у їх взаємозв'язку, яка існує в тій чи іншій країні в цілком визначений історичний період.

Залежно від впорядкованості банків, відповідно до діючого банківського законодавства розрізняють **два основних типи побудови банківської системи**:

- **однорівнева банківська система;**
- **дворівнева банківська система.**

Однорівнева банківська система передбачає горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій та функцій. Усі банки, що діють у країні (включаючи й центральні банки), перебувають на одній ієрархічній сходинці, виконують аналогічні функції з кредитно-розрахункового обслуговування клієнтури.

Такий принцип побудови банківської системи характерний для економічно слаборозвинених країн, а також для країн з тоталітарним, адміністративно-командним режимом управління.

Дворівнева банківська система, яка характерна для країн з ринковою економікою, складається з двох рівнів.

Верхній рівень – центральні (емісійні) банки, які є банками в повному значенні цього слова лише для двох категорій клієнтів: банківських інститутів та урядових структур.

Нижній рівень – комерційні банки, клієнтами яких є підприємства, організації, населення.

Сьогодні в більшості країн світу функціонує дворівнева банківська система. За такою системою відносини між банками будуються в двох площинах: *по вертикалі* і *по горизонталі*.

По вертикалі – це відносини підпорядкування між центральним банком, як керівним органом усієї банківської системи, і комерційними банками.

По горизонталі – це відносини рівноправного партнерства та конкуренції між комерційними банками.

Як відомо, в Україні з 1987 року почалася реформа банківської справи, яка завершилася ухваленням у березні 1991 року Закону України “Про банки і банківську діяльність”. Згідно з цим Законом, в Україні було закладено основи класичної дворівневої банківської системи, яка включає:

Верхній рівень – Національний банк України як центральний банк країни, головний банківський інститут, який є емісійним центром держави і відповідає за управління всією грошово-кредитною системою.

Нижній рівень – мережа комерційних банків, які за умови здорової конкуренції покликані задовольнити населення країни і народне господарство щодо банківських послуг і створити для стабілізації та поступового піднесення національної економіки.

Центральним банкам, або банкам першого рівня, притаманні функції резервної системи: 1) емісія кредитних грошей

і контроль за грошовим обігом у країні, кредитно-розрахункове обслуговування інших кредитних інститутів, тобто виконання ролі “банку банків”; 2) кредитно-розрахункове обслуговування держави; 3) реалізація грошово-кредитної політики і регулювання на цій основі економічних процесів.

Комерційні банки є багатофункціональними установами, що займаються практично всіма видами кредитних і фінансових операцій, пов’язаних з обслуговуванням господарської діяльності своїх клієнтів

Банківська система в умовах ринку функціонує на основі певних умов, які представлені на рис. 7.2.:

Рис. 7.2. Умови функціонування дворівневої банківської системи

Функції банківської системи:

- 1) Трансформаційна – зумовлена посередницькою місією банків. Мобілізуючи вільні кошти і передаючи їх різним суб'єктам, банки мають можливість їх трансформувати (змінювати) на різні строки, розміри, що зменшує фінансові ризики.
- 2) Функція створення грошей і регулювання грошової маси.
- 3) Функція забезпечення сталості банків та грошового ринку (стабілізаційна), яка проявляється:
  - у прийнятті ряду законів та інших нормативних актів, що регламентують діяльність усіх ланок банківської системи – від центрального банку до вузькоспеціалізованих комерційних банків;

- у створенні дійового механізму державного контролю і нагляду за дотриманням цих законів та за діяльністю банків узагалі.

Необхідність існування банківської системи визначається двома групами причин:

- 1) потребу здійснення суспільного нагляду і регулювання банківської діяльності, узгодження комерційних інтересів окремих банків із загально-суспільними інтересами – забезпечення сталості грошей і стабільності роботи всіх банків;
- 2) забезпечення збалансованості попиту і пропозиції на грошовому ринку і в кожному з його секторів. Банки при цьому повинні керуватися не тільки своїми комерційними інтересами, а й вимогами системи в цілому.

7.3. Становлення та розвиток банківської системи України

Після прийняття Декларації про державний суверенітет України в 1991 році постало питання щодо створення власної фінансово-кредитної системи.

Постановою Верховної Ради України від 20 березня 1991 року «Про порядок введення в дію Закону України "Про банки і банківську діяльність"» було оголошено власністю України Український республіканський банк Держбанку СРСР, Український республіканський банк державного комерційного промислово-будівельного банку "Укрпромбанк", Український республіканський банк Ощадного банку СРСР, Український республіканський банк Зовнішекономбанку СРСР з їх мережами, обчислювальними центрами, з усіма активами і пасивами. Згідно з цією постановою на базі Українського республіканського банку Держбанку СРСР було створено Національний банк України з його регіональними управліннями.

За час свого існування банківська система пройшла два етапи (рис. 7.3.):

I етап – (1991-1993 рр.) – етап активного становлення та розвитку банківської системи;

II етап – (1993-1998 рр.) – етап стагнації та зростання банківської кризи.

Рис. 7.3. I-й етап розвитку банківської системи України

Негативні наслідки I-го етапу.

- реформування банківської системи випереджало реформування економіки і як наслідок – тіньові обороти капіталу, відплив капіталу за кордон;
- призупинено створення законодавчої бази щодо банківської системи;
- Національний банк України не створив системи страхування депозитів і кредитів.

Негативні наслідки II-го етапу – етапу стагнації і кризи.

- скорочення кількості банків;
- гальмування зростання банківського капіталу;
- погіршення фінансового стану банків.

Причини кризових явищ банківської системи.

- криза реальної економіки;
- грошово-кредитна політика Національного банку України;
- внутрішньобанківські фактори.

Аналіз стану банківської справи в Україні дає можливість виявити декілька проблем, вирішення яких сприятиме виходу із кризи комерційних банків і створенню в Україні банківської системи ринкового зразка.

Проблеми банківської системи України.

- нерациональна територіальна структура;
- однорідні структури комерційних банків ринкового зразка;
- недостатня загальна кількість комерційних банків;
- існування збиткових банків, які мають "негативний" кредитний портфель;
- тенденції до звуження клієнтури внаслідок спаду виробництва;
- низький рівень капіталізації банків;
- брак досвіду банківського персоналу;
- відсутність законодавчого забезпечення спектру банківських операцій;
- недосконала конкуренція в банківській справі;
- відсутність диверсифікації банківської структури;
- слабка диверсифікація діапазону продуктів та послуг;
- загальноекономічні проблеми.

У цілому розвиток банківської системи України в умовах кризових явищ, його цілі й обмеження, а також прийняття адекватних заходів, спрямованих на стабілізацію банківської системи, можна представити у вигляді таблиці 7.2.:

Таблиця 7.2.

Середовище, в якому розвивається банківський бізнес

Мета	Обмеження
Відновлення довіри вкладників і захист їх інтересів	Законодавство
Недопущення термінового розпродажу активів	Обмеженість бюджетних коштів
Недопущення небажаних коливань в обсягу грошової маси	Незбалансованість зовнішніх платежів і труднощі у залученні зовнішніх кредиторів
Обмеження інвестиційних ризиків	Політичні інтереси при розподілі збитків
Захист стійких банків і платоспроможних кредиторів	Інтереси суспільства з точки зору зайнятості

продовження таблиці 7.2.

Середовище, в якому розвивається банківський бізнес

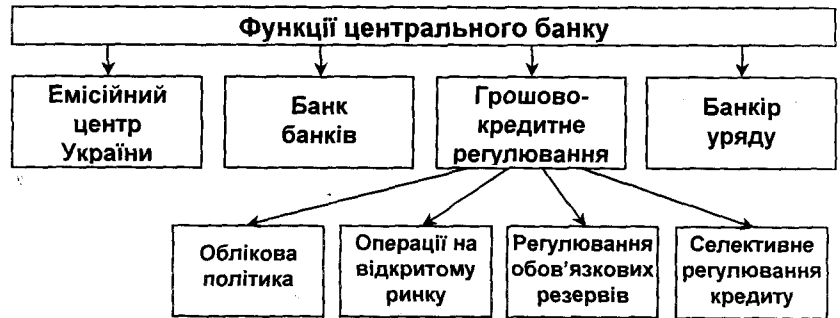
Термінові заходи	Довгострокові дії	Заходи щодо розв'язання ситуації з окремими банками	Заходи щодо підтримки боржника
Фінансова підтримка Гарантії на вклади Розкриття інформації Втручання НБУ в управління слабкими банками	Нова інституційна структура Нове законодавство Посилення нагляду Зміна структури банку	Ліквідація Злиття Продаж Зміна структури капіталу	Перегляд строків повернення боргу Субсидії і допомога дебіторам, які мають борг в іноземній валюті Від'ємні реальні процентні ставки

7.4. Центральні банки, їх походження, призначення та функції

Центральний банк виступає основним координатором діяльності кредитних інститутів і виконує функції управління грошово-кредитними та фінансовими процесами в економіці. Він, як правило, не вступає у взаємовідносини з підприємствами та населенням, а представляє собою свого роду "банк банків" і "банк держави", що визначається його базовими функціями як основного органу, який координує діяльність кредитної системи.

В умовах ринкової економіки центральні банки, як правило, є установами юридично незалежними від виконавчих органів влади. Їх головне призначення – забезпечення стійкості національної грошової одиниці та регулювання і координація діяльності грошово-кредитної сфери. У своїй діяльності центральні банки мають керуватися лише державними інтересами та чинним законодавством.

Якщо узагальнити міжнародну практику, то можна виділити такі основні функції, притаманні центральному банку:

Рис. 7.4. Функції центральних банків

Центральні банки (емісійні банки) наділені правом емісії грошових знаків. У різних країнах їх називають по-різному: народними, національними, державними, резервними, “банками банків”. Як правило, центральний банк – єдиний у країні. Він не націлений на комерційну діяльність, не ставить за мету отримання прибутку.

У більшості країн центральні банки є державними, але це не означає, що уряд безпосередньо втручається в політику центрального банку. Він лише визначає пріоритети, ставить завдання у сфері економічної політики (так звана грошово-кредитна політика), а центральний банк самостійно розробляє конкретні заходи щодо виконання цих завдань.

7.5. Комерційні банки, їх види та правові основи організації

Комерційні банки – це кредитні установи, функціями яких є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок коштів клієнтів, касове та розрахункове

обслуговування, виконання валютних та інших банківських операцій.

Процес створення комерційного банку є досить складною процедурою, пов'язаною з оформленням численних документів, підбором кадрів, обладнанням приміщень та ін. Дозвіл на створення комерційного банку дає центральний банк шляхом реєстрації на підставі таких документів:

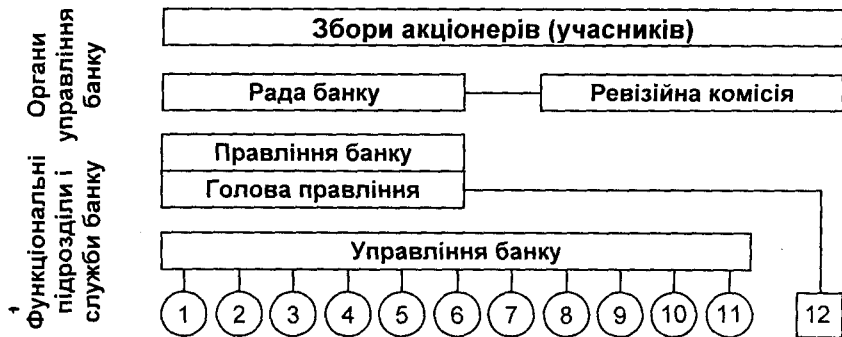

Ефективна робота створеного комерційного банку, його прибутковість, досягнення основних цілей, які ставлять перед собою засновники, значною мірою залежать від рівня управління та організаційної структури. Організаційну структуру банку можна визначити як логічні взаємовідносини рівнів управління і функціональних підрозділів, вона побудована в такій формі, яка дозволяє найефективніше реалізувати цілі банку.

Організаційна структура комерційного банку визначається характером здійснюваних ним операцій, у зв'язку з чим комерційні банки поділяються на **універсальні** та **спеціалізовані**.

Оскільки у світі переважна більшість комерційних банків – універсальні, які виконують практично всі види кредитних, **розрахункових**, фінансових операцій для своїх клієнтів, то розгляд організаційної структури комерційного банку доцільно розпочати саме зі **структури універсального банку**.

При цьому слід мати на увазі, що як немає двох однакових людей, так і немає двох однакових банків, кожний з них має свою, притаманну лише йому організаційну структуру, яка регламентується його Статутом. Але в різноманітних організаційних структурах зустрічаються деякі спільні ознаки, що характерні, притаманні усім без винятку банкам. Саме ці ознаки становлять основу типової структури універсального комерційного банку:

1. управління прогнозування діяльності банку;
2. управління маркетингу, розвитку банку і зв'язків з клієнтурою;
3. кредитне управління;
4. валютне управління;
5. управління депозитних та вкладних операцій;
6. управління цінних паперів, інвестиційної та біржової діяльності;
7. управління грошового обігу та розрахунково-касового обслуговування;
8. управління посередницьких операцій;
9. управління філіями банку;
10. управління аналізу і статистики;
11. управління автоматизації банківських технологій, інформаційно-комунікаційних систем;
12. служби банку (відділ кадрів, бухгалтерія, юридичний відділ, адміністративно-господарський відділ).

Організаційна структура комерційного банку визначається двома основними моментами:

- структурою органів управління;
- структурою функціональних підрозділів і служб банку.

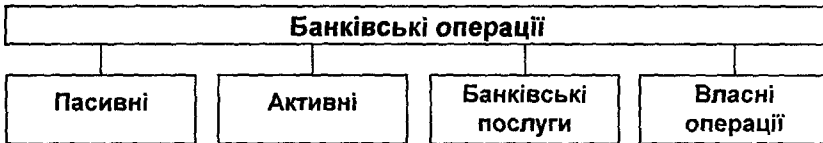
Класифікацію комерційних банків можна провести за такими параметрами:

Класифікація комерційних банків

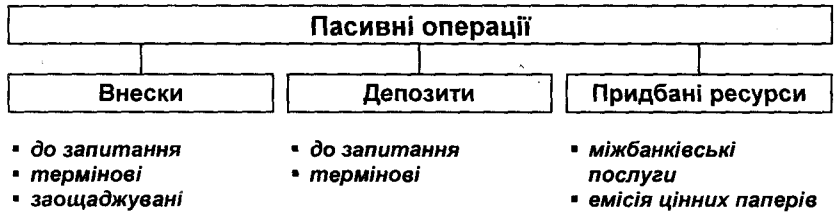
Залежно від кола здійснюваних операцій	За формами власності	За організаційно-правовою формою діяльності	За територією діяльності	За приналежністю до країн	За розміром статного капіталу
<ul style="list-style-type: none"> ▪ універсальні ▪ спеціалізовані 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ державні ▪ приватні ▪ кооперативні ▪ змішані 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ пайові ▪ акціонерні товариства 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ регіональні ▪ міжрегіональні ▪ загальнонаціональні ▪ міжнародні 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ національні ▪ іноземні ▪ спільні 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ малі ▪ середні ▪ крупні

Банківські операції – це операції, спрямовані на вирішення завдань банків, тобто ті, що відображають банківську діяльність і, як правило, пов'язані з рухом особливого товару – грошей.

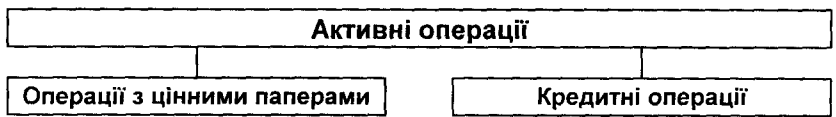
У сучасній банківській практиці розрізняють чотири групи банківських операцій:

Пасивні операції – це операції, за допомогою яких утворюються банківські ресурси.

Активні операції – це операції, які проводять банки з метою прибуткового використання і розміщення залучених у ході пасивних операцій коштів.

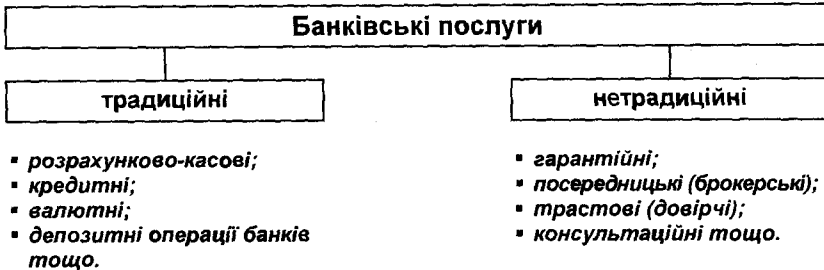

Банківські послуги - це певні дії банку, які є супутніми при здійсненні тієї чи іншої банківської операції, спрямовані на задоволення потреб клієнта з метою збільшення доходу від банківської діяльності. **Банківські послуги** здійснюються банком за дорученням клієнта, за його рахунок, та, як правило, від його імені, тобто банк виступає *агентом* свого клієнта (звідси назва цих послуг – агентські). Часто ці послуги називають також **комісійними**, бо за їх виконання банк отримує **комісійну винагороду**, розмір якої визначається угодою між банком і клієнтом.

Існує кілька класифікацій банківських послуг. Найбільш типовим є розподіл банківських послуг на *традиційні* і *нетрадиційні*.

Традиційні послуги банків є супутніми для традиційних банківських операцій.

До нетрадиційних банківських послуг належать послуги, які раніше не були характерними для банків і з'явилися в практиці їх роботи відносно недавно.

В умовах ринкової економіки нетрадиційні послуги відіграють дедалі помітнішу роль у діяльності банків.

Інші операції комерційних банків:

- операції з векселями;
- факторингові;
- лізингові;
- консорціумні;
- фондові;
- валютні;
- фінансування капітальних вкладень;
- міжбанківські;
- розрахунково-касові.

7.6. Спеціалізовані кредитно-фінансові інститути

Донедавна в нашій країні банки були єдиними представниками кредитних установ, тому банківська система колишнього СРСР ототожнювалась з кредитною системою. Але в світі, крім банків, існує безліч різноманітних кредитних установ, сукупність яких утворює парабанківську систему (рис. 7.1).

До складу парабанківської системи входять:

1) **спеціалізовані кредитно-фінансові інститути (СКФІ)** — саме парабанківські установи, діяльність яких орієнтується на обслуговування певних типів клієнтурі (нерідко на пільгових умовах) або поширюється на такі сфери кредитування, які є ризикованими для приватних банків (сільське господарство, будівництво, мале підприємництво);

2) **поштово-ощадні установи** — особлива різновидність спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, які акумулюють дрібні заощадження широких верств населення через поштові відділення і використовують ці кошти для кредитування інших кредитно-фінансових установ та держави. Останнім часом вони дедалі частіше здійснюють кредитно-розрахункове обслуговування населення (це є характерною функцією банків). Найстарішими представниками поштово-ощадних установ є поштово-ощадні банки.

Небанківські фінансово-кредитні установи (парабанки) відрізняються від банків тим, що здійснюють діяльність на фінансовому ринку, не випускаючи власних боргових зобов'язань, а лише власні акції. Усі ризики, пов'язані зі зміною вартості активів і пасивів, вони розподіляють серед акціонерів.

Відповідно до світової практики, до небанківських установ (парабанків) належать:

1. інвестиційні компанії, фонди;
2. лізингові компанії;
3. факторингові компанії;
4. брокерські і ділерські фірми;
5. страхові компанії;
6. пенсійні фонди;
7. фінансові компанії;
8. ломбарди;
9. кредитні товариства;
10. трастові компанії тощо.

Інвестиційні компанії — це різновид кредитно-фінансових інститутів, які випускають і продають власні цінні папери, в основному дрібним індивідуальним інвесторам. На отримані кошти купують цінні папери підприємств і банків, забезпечуючи своїм акціонерам дохід у вигляді дивідендів за акціями інвестиційних компаній.

Лізингові компанії — організації, які купують предмети довгочасного кредитування (машин, обладнання, транспортні засоби тощо) і надають їх у довгострокову оренду (на 5-8 років і більше) фірмі-орендарю, яка поступово сплачує лізинговій компанії вартість взятого в оренду майна.

Факторингові компанії — це організації, які купують дебіторську заборгованість клієнтів, пов'язану з постачанням товарів або наданням послуг.

Страхові компанії — це фінансові інститути, які утворюються для відшкодування можливих збитків у результаті стихійного лиха, інших несприятливих умов. Ці організації утворюють спеціальний фонд (страховий фонд) за рахунок страхових внесків громадян та юридичних осіб — страхувальників (ці внески мають вигляд купівлі страхових полісів). Кошти страхового фонду, як правило, не набагато перевищують щорічні виплати страхових відшкодувань, тому страхові компанії володіють досить значними та стійкими грошовими ресурсами. Ці ресурси вони вкладають у довгострокові цінні папери з фіксованими строками (головним чином — в облігації промислових компаній).

Пенсійні фонди — це державні чи приватні організації, що утворюються для забезпечення населення коштами на період після виходу на пенсію (виплати пенсій).

Вони утворюються за рахунок внесків працюючих та підприємців, володіють досить значними сумами грошових коштів, які вкладають в акції та облігації різних підприємств.

Фінансові компанії спеціалізуються на кредитуванні продажу споживчих товарів на виплат, а також надають комерційні кредити (близько 80% усіх активів).

Джерелом грошових ресурсів компанії є власні короткострокові зобов'язання, які розміщуються на ринку, а також кредити комерційних банків.

Ломбарди — це кредитні установи, що надають кредити під заставу рухомого майна. Як правило, це короткострокові (до трьох місяців) кредити, що надаються населенню на споживчі цілі.

Залежно від виду застави, позика становить 50-80 % її вартості. Одночасно з позиками під заставу ломбардами практикується зберігання цінностей клієнтів, а також продаж закладеного майна на комісійних засадах.

Кредитні товариства — це установи, що утворюються для задоволення потреб їх членів у кредиті (кооперативів, орендних підприємств, підприємств малого і середнього бізнесу, фізичних осіб).

Їх капітал формується шляхом купівлі паїв та сплати спеціального внеску, який при виході з товариства не повертається. Основними видами діяльності кредитних товариств є *надання коротко- і середньострокових кредитів, посередницька діяльність*.

Кредитні спілки — це громадські організації, створені на добровільних засадах з метою фінансового та соціального захисту їх членів через залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування. Видають позики під мінімальні проценти і не мають на меті одержання прибутку. Фінансову діяльність проводять так, щоб залучені кошти не зменшувались і забезпечували покриття витрат на утримання самої спілки.

7.7. Міжбанківські об'єднання

Міжбанківські об'єднання відіграють дедалі помітнішу роль у діяльності кредитної системи. Вони утворюються банками, а також іншими установами за участю банків для координації та узгодження дій, підвищення ефективності своєї політики, для захисту своїх професійних інтересів, розробки етичних норм і правил взаємовідносин між банківськими установами, банками та їх клієнтами. Перші міжбанківські об'єднання виникли як результат появи величезних монополій у промисловості (концентрації промислового капіталу) та внаслідок розвитку конкурентної боротьби між банками. Основними шляхами створення міжбанківських об'єднань стали:

- «злиття» самостійних банків,
- «поглинання» одним банком своїх конкурентів.

Нині у світі існує велика кількість різноманітних міжбанківських об'єднань. Їх утворення базується як на **добровільному** об'єднанні самостійних банків («злиття»), так і на правах **власності, контролю, централізованого управління, прямого підпорядкування та залежності** («поглинання»).

Умовно, виходячи із різних критеріїв класифікації, міжбанківські об'єднання поділяються:

а) залежно від складу учасників:

- суто банківські об'єднання;
- об'єднання змішаного типу, учасниками яких виступають як підприємства й організації, так і один чи кілька банків;

б) виходячи із цілей об'єднання:

- комерційного типу, діяльність яких зорієнтована на отримання й максимізацію прибутку;
- некомерційного типу, основною метою діяльності яких є надання різних видів послуг своїм членам;

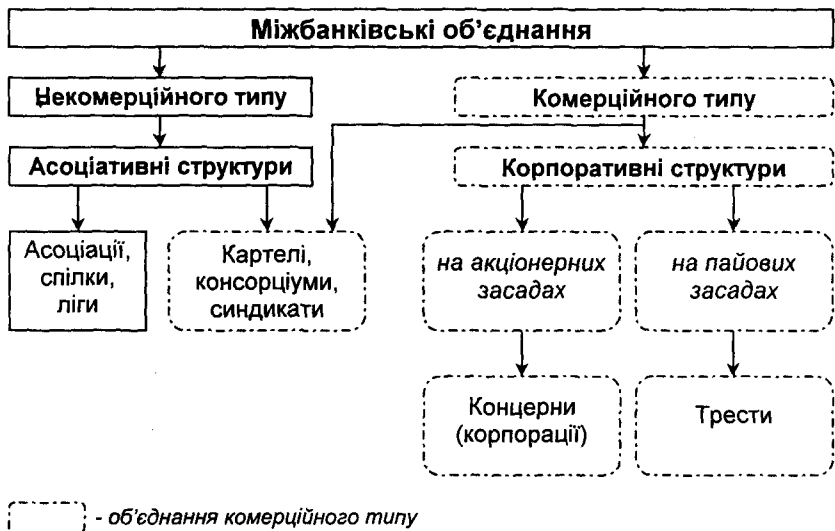
в) залежно від строків діяльності:

- об'єднання, створені на певний строк;
- безстрокові об'єднання, що діють постійно;

г) залежно від ступеня залежності й підпорядкування окремих структур:

- асоціативні добровільні об'єднання, членами яких виступають рівноправні за статусом, самостійні банки, які за своїм бажанням делегують виконання окремих функцій створеному ними об'єднанню та його апарату;
- корпоративні, засновані на відносинах власності і системи участі в капіталі об'єднання, які мають жорстку ієрархічну структуру, відносини залежності між головним банком (що володіє контрольним пакетом акцій) і залежними від нього банками.

Найбільш характерним є поділ міжбанківських об'єднань на асоціативні і корпоративні (рис.7.5.):

Рис. 7.5. Види міжбанківських об'єднань

Характерними рисами об'єднань асоціативного та корпоративного типу є:

Асоціативні об'єднання	Корпоративні об'єднання
<ul style="list-style-type: none"> ▪ добровільний характер членства на підставі спільних інтересів ▪ вільний вибір організаційної форми об'єднання та виходу зі складу учасників ▪ делегування ряду повноважень асоціативному об'єднанню на підставі рішень, що приймаються його членами ▪ демократичний характер управління (стосується в основному асоціативних об'єднань некомерційного типу) ▪ договірна форма організації відносин між учасниками та асоціацією	<ul style="list-style-type: none"> ▪ велика ступінь залежності і близькі зв'язки між учасниками ▪ відсутність можливостей і повної свободи вибору партнерів через те, що партнером стає власник паю чи акцій, які продаються і купуються ▪ велика ступінь централізації управлінських та контрольних функцій

Головними представниками міжбанківських об'єднань є:

- асоціативного комерційного типу – консорціуми та картелі,
- корпоративного типу – концерни та трести.

Банківський консорціум – це тимчасове об'єднання на договірній основі кількох банків для спільного проведення кредитних, гарантійних або інших банківських операцій. Організуються під керівництвом найбільшого банку (**голови консорціуму**), який діє від імені та в інтересах усіх учасників консорціуму. При цьому об'єднанні юридична самостійність банків, що входять до складу консорціуму, не втрачається.

Головна мета консорціуму:

1. збільшення обсягів операцій шляхом концентрації ресурсів;
2. розподіл ризиків, що дає можливість обмежити втрати для кожного учасника консорціуму в разі неплатежів позичальників.

Часто консорціумні об'єднання банків називають **банківськими синдикатами**, а кредити, що надаються консорціумом банків — **консорціумними** або **синдикованими**. У банківській практиці синдикатами називають тимчасові банківські об'єднання, створені для розміщення великих випусків цінних паперів, обслуговування емісійно-засновницької діяльності клієнтів.

Наприклад, 1973 року “Рабобанк” (Нідерланди) та “Бенк оф Америка” утворили консорціум “Рабоамерика інтернешел бенк” для фінансування різних проєктів.

Банківський картель — об'єднання великих банків, в основі якого лежить угода про розподіл сфер діяльності (узгодження і проведення єдиної політики при встановленні процентних ставок та виплати дивідендів, умов кредитування тощо). Умови угоди, як правило не “афішуються”. Незалежність банків, що входять до складу картеля, зберігається.

Банківський концерн — це монопольне об'єднання акціонерних банків, де великий банк (**головне акціонерне товариство**) володіє контрольним пакетом акцій юридично самостійних банків (**дочірніх товариств**), тим самим фактично встановлює фінансовий контроль за їх діяльністю.

Головне товариство та дочірні акціонерні банки утворюють банківський концерн.

До складу банківського концерну, крім банків, можуть входити також акціонерні товариства з різною специфікою діяльності, незалежні одне від одного, але об'єднані єдиним керівництвом контролюючого акціонерного товариства, якому належать контрольні пакети акцій усіх акціонерних товариств концерну. Таке об'єднання отримало назву *банківської холдинг-компанії*.

Банківські холдинг-компанії є об'єднаннями змішаного типу. До їх складу, крім банків, входять різні пара банків-

ські установи (страхові, лізингові, факторингові та інші компанії). Банківські холдинги стали дуже поширеними останніми роками, вони утворюються на величезних територіях, їх називають “супермаркетами” банківських і небанківських послуг.

Основна мета холдингу — спрямовувати, контролювати діяльність усього об'єднання і кожної його складової окремо, оптимізуючи прибуток.

Серед банківських холдингових компаній виділяють **однобанківські та багатобанківські холдингові компанії**.

Однобанківські холдингові (фінансові концерни) складаються з одного банку, який виконує функції холдингу, а також певної кількості парабанків.

Багатобанківські холдингові компанії контролюють *два або більше* банків. Найчастіше головною холдинговою компанією в цьому об'єднанні виступає інвестиційна або фінансова корпорація, створена на базі промислових підприємств та банків.

Банківський трест — це монопольне об'єднання банків, яке утворюється шляхом об'єднання власності банків, що входять до його складу. При цьому останні втрачають юридичну, комерційну самостійність і підпорядковуються єдиному органу управління. На відміну від концерну, трест базується не на акціонерній, а на пайовій формі власності.

В Україні перше асоціативне міжбанківське об'єднання створено 1992 року — Асоціація українських банків. Асоціація об'єднує 130 банків.

1996 року п'ятьма банками країни — Промінвестбанком, Агропромисловим банком «Україна», Укрсоцбанком, Ощадбанком та Укрексімбанком — заснована Ліга великих банків України.

Ця асоціативна структура об'єднує зусилля щодо проведення фінансової, кредитної та інвестиційної політики трьох найпотужніших акціонерних і двох державних банківських структур.

7.8. Стійкість банківської системи та механізм її забезпечення

Один з найважливіших напрямів економічної роботи в комерційному банку є аналіз його фінансового стану. Основним джерелом інформації для цього виступають:

- баланс банку;
- звіт про фінансові результати його діяльності.

Аналіз **балансу** дає комплексну характеристику діяльності банків на будь-яку дату, у ньому наведена інформація про наявність власних коштів, зміни в структурі залучених коштів, складові активів та ін.

На підставі балансу можна зробити висновки про стан ліквідності, дохідності, можливих перспектив розвитку банку.

Звіт про фінансові результати — це звіт про доходи і видатки банку (відображення фінансових потоків за певний період часу).

Діяльність банку повинна спрямовуватися на досягнення конкретних цілей, а саме:

- забезпечення стрімкого зростання;
- мінімізація ризиків і підтримка іміджу надійного банку при невисокому рівні виплат своїм акціонерам.

Головний принцип банківського менеджменту (ключове завдання) — максимізація вартості акціонерного капіталу.

Майже всі банки — акціонерні товариства або товариства з обмеженою відповідальністю. Акціонери та пайовики зацікавлені в зростанні вартості капіталу та доходу з його вико-

ристання. Курсова ціна акції відображає ринкову оцінку діяльності банку.

Основні показники прибутковості:

- прибуток на одиницю активів;
- прибуток на акціонерний капітал;
- маржа прибутку (оцінює, наскільки ефективно банк виконує функцію посередника між вкладниками і позичальниками й наскільки гостра конкуренція на ринку).

Стратегія управління активами і пасивами банку

Основна мета управління активами і пасивами — максимізація або, як мінімум, стабілізація розміру маржі прибутку за умови допустимого рівня ризику.

Принципи стратегії управління активами і пасивами

- спочатку встановлюються цілі банку; в їх контексті застосовується та чи інша стратегія управління активами й пасивами. Головною ціллю завжди є максимізація вартості інвестицій акціонерів, тобто досягнення максимально можливої ринкової ціни акцій при задовільному рівні ризику;
- керувати активами й пасивами та приймати інші рішення з урахуванням того, що вони сприятимуть підвищенню прибутку банку. Управління структурою балансу — не самоціль, а засіб для досягнення визначених цілей;
- управління активами та пасивами повинно забезпечити суттєвий внесок у збільшення та збереження маржі між доходами й видатками;
- в управлінні банківським портфелем активів та зобов'язань пріоритет повинен належати наданню прибуткових кредитів, що відповідають стандартам якості, а залучення коштів має становити друге за важливістю завдання. Якщо обсяг депозитів недостатній, необхідні кошти повинні залучатися з найбільш дешевих джерел;
- вартість банківського капіталу залежить не тільки від його доходності. Усі складові капіталу мають свою оцінку, яка може змінюватися під впливом різних обставин. Наприклад, якщо в країні відбувається девальвація національної грошової одиниці, вартість капіталу зменшується.

Політика управління ліквідністю та резервами

Забезпечення належного рівня ліквідності — одне з найважливіших завдань управління банком.

Ліквідність — здатність банку в будь-який момент часу виконувати зобов'язання перед вкладниками в грошовій формі на першу вимогу й на повну суму.

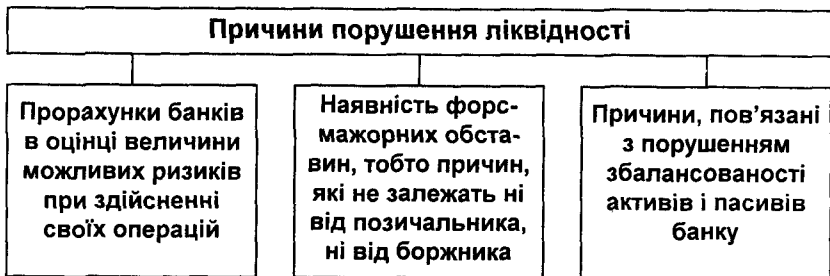
Фактори від яких залежить дотримання ліквідності банком:

- наявність у банку необхідної суми ліквідних коштів;
- можливість залучення ліквідних коштів шляхом їх запозичення чи продажу активів. У комерційних банків України постійно виникають проблеми з ліквідністю:

У комерційних банків України постійно виникають проблеми з ліквідністю:

1. не збігаються строки повернення коштів за зобов'язаннями банку і зобов'язаннями клієнтів;
2. чутливість банків до зміни процентних ставок (при збільшенні ставки клієнти шукають більш високі прибутки, не дають заявок на кредит).

Усі основні причини порушення спроможності комерційних банків виконувати свої зобов'язання в потрібному обсязі та у визначені строки можна поділити на три групи:

Загальні підходи до вирішення проблем ліквідності

1. *Управління активами.*
Накопичення в основному ліквідних активів (готівка і цінні папери, що швидко реалізуються). Цей метод використовується здебільшого невеликими банками.
2. *Управління пасивами;*
або стратегія управління запозиченою ліквідністю — запозичення коштів, необхідних для покриття очікуваного попиту на ліквідні кошти (міжбанківські позики, значні депозитні сертифікати, позики НБУ).
3. *Управління активами й пасивами.*
Поєднання першого й другого.

Рейтингова система оцінки банківської установи

У світовій практиці застосовується рейтингова система визначення всебічної оцінки кожної банківської установи. Ця система має назву CAMEL.

Система CAMEL — це система оцінки банківської установи за такими критеріями: капітал, активи, менеджмент, доходність, ліквідність.

За цією системою можна проаналізувати п'ять найголовніших функціональних сторін діяльності банку і присвоїти комерційним банкам певні оцінки за 5 бальною шкалою.

7.9. Контроль за діяльністю комерційних банків

Необхідність контролю за діяльністю комерційних банків обумовлена тим, що в умовах ринку йде жорстка конкурентна боротьба між банками, а це змушує їх дедалі підвищувати ризикованість своїх операцій, щоб задовольнити потреби й вимоги клієнта та отримати прибуток.

Підвищення ризикованості банківських операцій робить діяльність банків дедалі не безпечнішою і може призвести до **загрози банкрутства**.

Банкрутство банку небезпечно не тільки для його акціонерів, вкладників, кредиторів, а й для суспільства в цілому, оскільки підриває довіру клієнтів до всієї банківської системи, а значить – і до фінансового ринку загалом. Ось чому необхідний всебічний контроль за банківською діяльністю.

Контроль за банківською діяльністю – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення регулярного спостереження і періодичних перевірок фінансово-господарської діяльності, організації роботи банку та його підрозділів.

Головними цілями банківського контролю є:

- захист акціонерів і вкладників кожного конкретного банку від некомпетентного управління та зловживань;
- підтримка стабільності на фінансовому ринку шляхом попередження “системного ризику”.

Системний ризик полягає в тому, що банкрутство одного банку може призвести до банкрутств кількох банків, у результаті чого втрачається довіра до банківської системи в цілому.

Для попередження банкрутства і утворюється **система контролю за діяльністю комерційних банків**, під якою розуміють основні принципи, форми і методи контролю, а також установи, що здійснюють цей контроль (рис. 7.6.).

Рис. 7.6. Система контролю за діяльністю комерційних банків

Питання для самоконтролю:

1. Що таке кредитна система? У чому полягає її необхідність?
2. Які причини виникнення банків?
3. За якими принципами будується дворівнева банківська система?
4. Яка структура сучасної банківської системи, які основні ланки її утворюють?
5. Яку роль відіграє центральний банк в економіці країни?
6. Який механізм реалізації грошово-кредитної політики центрального банку? Які функції центрального банку?
7. Як трансформувалися функції банків у зв'язку з побудовою ринкового господарства на Україні?
8. Які функції виконують комерційні банки?
9. Які особливості прояву функції центрального банку України в сучасних умовах?
10. Чому виникла необхідність у нагляді центральних банків за діяльністю комерційних банків?
11. Які форми та методи нагляду центральних банків за діяльністю комерційних банків Ви знаєте?
12. Яка структура сучасного комерційного банку?
13. Які існують види парабанківських установ? Які операції вони здійснюють?
14. Які спільні та відмінні риси діяльності парабанківських установ та комерційних банків?
15. Які функції парабанківських установ?
16. Яку роль відіграють парабанківські інститути на фінансовому ринку?
17. Що таке міжбанківські об'єднання?
18. Чим відрізняються асоціативні й корпоративні банківські об'єднання?

В

Нові категорії та поняття

*Кредитна система.
Банківська система.
Центральні банки.
Структура центрального банку.
Функції центрального банку.
Дворівнева банківська система.
Однорівнева банківська система.
Нагляд та контроль
центрального банку.
Банк. Функції банків.
Завдання банків.
Спеціалізовані банки.
Державні банки.
Акціонерні банки.
Пайові банки.*

*Структура банків.
Парабанківські установи.
Пенсійні фонди.
Ломбарди.
Кредитні товариства.
Лізингові компанії.
Кредитні спілки.
Фінансові компанії.
Інвестиційні компанії.
Страхові компанії.
Міжбанківські об'єднання.
Ліквідність банку.
Контроль за банківською
діяльністю.*

Г

Тести для самоконтролю до теми 7

1. Які санкції вживає Національний банк України за систематичне порушення комерційними банками його вимог?
  - а) стягнення грошового штрафу, фінансове оздоровлення, відкликання ліцензії;
  - б) підвищення норми обов'язкових резервів, стягнення штрафу, відкликання ліцензії;
  - в) проведення заходів фінансового оздоровлення, застосування санкції у вигляді: штрафу, підвищення норми обов'язкових резервів, призначення тимчасової адміністрації, відкликання ліцензії.
2. Проведення центральними банками політики "дешевих грошей" – це:
  - а) проведення центральним банком рестрикційної політики;
  - б) політика спрямована на подорожчання кредиту;

- в) політика спрямована на зниження процентних ставок, норм обов'язкових резервів, купівля державних цінних паперів.
3. Які установчі документи повинен представити комерційний банк для одержання дозволу на створення та реєстрацію?
- а) статут банку, економічне обґрунтування, заяву на реєстрацію;
  - б) заяву на реєстрацію, протокол про призначення керівників, статут;
  - в) установчий договір, статут, протокол про прийняття статуту та призначення керівників банку.
4. Яка частка статутного фонду законодавчо дозволена юридичним та фізичним особам при створенні комерційного банку?
- а) не більше 50%;
  - б) не більше 35%;
  - в) не більше 33%.
5. Як здійснюється посередницька діяльність інвестиційної компанії?
- а) шляхом акумуляції коштів юридичних та фізичних осіб (вклади, депозити) та розміщення їх у прибуткові активи;
  - б) виступає посередником між різними інвесторами;
  - в) виступає посередником між індивідуальними інвесторами та позичальниками.

ЦЕ ЦІКАВО

Структура комерційного банківництва Сполучених Штатів Америки значно відрізняється від структури інших промислово розвинених країн. США – єдина країна, що не має національної банківської системи, в якій банки мають відділення по всій країні. На відміну від інших країн, Сполучені Штати мають старовинну модель регулювання банківської сфери штатами і федерального регулювання, яке забезпечує керування банківською діяльністю між штатами,

що становить національну банківську систему. Результатом такої організації банківництва є те, що в США існує набагато більше банків, аніж в інших промислово розвинених країнах. На відміну від США, де є близько 12000 комерційних банків, у кожній іншій промислово розвиненій країні налічується не більше 1000 банків. Наприклад, в Японії є близько 150 комерційних банків, тобто фактично 1 % від їх кількості в США, незважаючи на те, що населення й економіка Японії становлять половину населення й обсягу виробництва Сполучених Штатів.

Інший наслідок обмеження кількості відділень банків полягає в тому, що американський банк "Citicorp" входить у десятку найбільших банків світу. Інший, найбільший за розмірами американський банк – "Bank of America", навіть не потрапляє до списку перших двадцяти п'яти. Своєрідність банківської структури Сполучених Штатів ще більше відрізняється від інших банківських структур у світі після поглиблення європейської економічної інтеграції 1992 року. Починаючи з 1 січня 1992 р. усі банки, які мають ліцензію Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), без перешкод надаватимуть повний набір банківських послуг у будь-якій країні ЄЕС. Внаслідок цього повинна скластися всеєвропейська банківська система із щоразу більшими європейськими банками.

Фредерік С. Мишкін.
Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків.
–К.: Основи, 1998.

Станом на 1 січня 1998 року в Книзі реєстрації банків, валютних бірж та фінансово-кредитних установ зареєстровано 227 банків. Із них, створених у вигляді відкритих акціонерних товариств – 133, державних – 2, закритих акціонерних товариств – 51, банків, створених за участю іноземного капіталу – 22, у тому числі із 100 %-ним іноземним капіталом – 6 банків. Минулого року в банківську систему влилися 8 комерційних банків, із яких 6 мають у статутному фонді іноземний капітал. За період із 1992 року з Книги реєстрації банків вилучено 42 банки, з них у минулому році – 10.

Стан системи комерційних банків України характеризує також те, що на 01.01.1998 р. 63 банки віднесено до категорії проблемних. 23 із них працюють у режимі фінансового оздоровлення, 40 – у стані ліквідації.

Протягом 1997 року до категорії проблемних віднесено 16 комерційних банків. Режим фінансового оздоровлення встановлення для 7, щодо 9 – порушено питання про ліквідацію.

І. Гуцал, Я. Чайковський.
Банківська система України:
стан і перспективи
// Банківська справа.
–1998. –№ 2. –С.40.

Тема 8.

Валютні відносини і валютні системи

Після вивчення цієї теми ви зможете:

- Дати визначення валюти та її основних видів;
- Зрозуміти поняття валютного курсу та валютного ринку;
- Пояснити основи необхідності і механізм валютного регулювання;
- Зрозуміти основу виникнення та еволюцію валютних систем;
- Пояснити функціонування нині існуючої міжнародної валютно-кредитної системи.

8.1. Поняття валюти

Валюта – це грошова одиниця, що використовується як світові гроші, тобто як міжнародна розрахункова одиниця, засіб обігу і платежу.

Види валют

Залежно від *емітента валютних коштів* розрізняють такі види валют:

- **національна валюта** – платіжний засіб (грошова одиниця) певної держави (гривня, долар, марка, фунт стерлінгів тощо);
- **іноземна валюта** – грошові знаки зарубіжних держав, а також кредитні та платіжні засоби (чеки, векселі) в іноземних грошових одиницях, що використовуються в міжнародних розрахунках;
- **колективна валюта** – міжнародні грошові одиниці, емісію яких здійснюють міжурядові валютно-кредитні організації (євро, СПЗ).

Залежно від *режиму використання*:

- **конвертована валюта** (повно або частково);
- **неконвертована**.

Залежно від *сфери і мети використання*:

- **валюта оплати** – валюта, якою здійснюють фактичну оплату товарів і послуг згідно із зовнішньоекономічною угодою чи погашення міжнародного кредиту;
- **валюта кредиту** – валюта, якою за угодою кредитора та позичальника надається кредит;
- **валютні угоди (ціни)** – валюта, в якій встановлюється ціна товару або послуг у зовнішньоторговельному контракті або визначається сума надання міжнародного кредиту

Міжнародна торгова валюта – це валюта, що використовується для оцінки міжнародних торговельних операцій (експорт й імпорт товарів, послуг, капіталу), або валюта як товар, що є предметом купівлі-продажу.

Міжнародна резервна валюта – це валюта, що використовується для покриття дефіциту платіжного балансу, на-
13.

дання позик, кредиту, фінансування допомоги тощо. Її головною функцією є створення валютних державних резервів.

Типовою міжнародною торговою і, водночас, резервною валютою є долар США (2/3 міжнародної торгівлі здійснюється за його допомогою).

Валютні відносини – це сукупність валютно-грошових і розрахунково-кредитних відносин у міжнародній сфері.

Учасники валютних відносин:

- держави;
- міжнародні організації;
- юридичні особи;
- фізичні особи.

?

Б

Питання для самоконтролю:

1. Що являє собою поняття "валюта"?
2. Які види валют Ви можете назвати?
3. Що покладено в основу поняття "види валют"?
4. Що таке валютні відносини?
5. Хто є учасниками валютних відносин?
6. Що включає в себе термін "валютні відносини"?
7. Що таке резервна валюта?
8. Що таке колективні валюти?

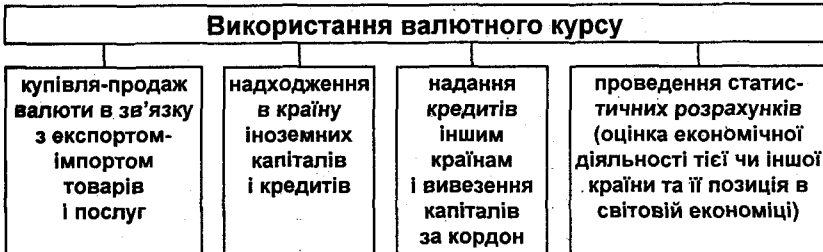

8.2. Валютний курс та конвертованість валют

Валютний курс – це співвідношення між грошовими одиницями двох країн, що використовується для обміну валют при здійсненні валютних та інших економічних операцій; вартісна категорія, що притаманна товарному виробництву і виражає виробничі відносини між товаровиробниками і світовим ринком.

Чинники, від яких залежить валютний курс:

- попит і пропозиція на валютному ринку, що встановлюється в кожному конкретному випадку;
- стан платіжного балансу держави;
- рівень інфляції;
- різниця процентних ставок у різних країнах;
- ступінь довіри до валюти на світових валютних ринках;
- міждержавна і соціальна стабільність держави, напрям її зовнішньо-політичного курсу, міжнародний авторитет.

Види валютних курсів:

- **офіційний (фіксований) валютний курс** – встановлені урядом постійні фіксовані пропорції обміну національної валюти на іноземну і навпаки;
- **ринковий (гнучкий) валютний курс** – курс, що формується на валютному ринку під впливом попиту і пропозиції;
- **змішаний** – контрольований курс, що застосовується до експорту й імпорту, при погашенні зовнішнього боргу тощо.

Залежно від механізму формування і функціонування розрізняють такі валютні курси:

- **коливні** – курси, що змінюються залежно від попиту і пропозиції на валютному ринку, але коригуються валютними інтервенціями центрального банку з метою вирівнювання тимчасових різких коливань;
- **плаваючі** – це режим вільного коливання валютних курсів, що самостійно формується на ринку під впливом попиту і пропозиції (характерні для долара США, німецької марки, англійського фунта стерлінгів, швейцарського та французького франка тощо).

В основі курсів лежить співвідношення купівельних спроможностей.

Купівельна спроможність валюти – це сума товарів і послуг, які можна придбати за певну грошову одиницю

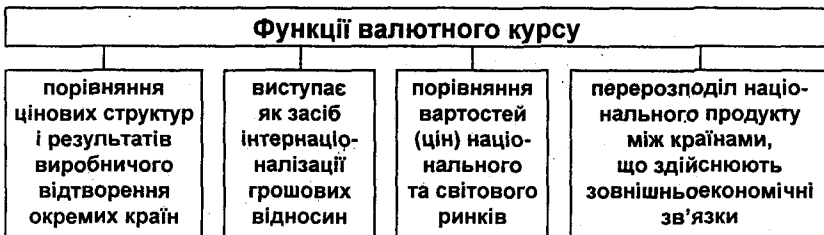
Паритет купівельної спроможності (**PPP**) це співвідношення купівельної сили валют.

Методика визначення PPP:

- на основі порівняння рівня цін споживчого кошика;
- на основі співвідношення витрат виробництва;
- на основі співвідношення ефективних виробничих витрат.

$$PPP = \frac{P_j^B}{P_j^A}, \text{ де}$$

P_j – рівень за відповідний період;
 A, B – країни, що порівнюються.

Конвертованість – це здатність до вільного використання валюти для будь-яких операцій та обміну на інші валюти.

Конвертованість може бути:

- повна або часткова;
- зовнішня або внутрішня;
- за поточними операціями або за переміщенням капіталів і кредитів.

Повна конвертованість валюти – це можливість вільного обміну на іноземну валюту для всіх категорій власників у будь-якій формі та в усіх операціях без обмежень.

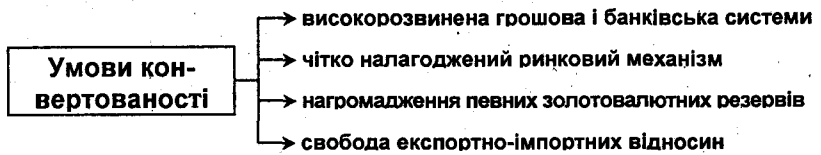
Часткова конвертованість – обмін дозволяється тільки для певних власників або за окремими операціями.

Внутрішня конвертованість – вільний обмін національної валюти на іноземну для резидентів і вільні платежі за кордон.

Зовнішня конвертованість – вільне нагромадження валюти на рахунках нерезидентів, переказ за кордон.

Конвертованість за поточними операціями – дозвіл на обмін національної валюти лише для забезпечення зовнішньоекономічної діяльності учасників міжнародних відносин за поточними операціями.

Валютне котирування – визначення і встановлення курсу іноземної валюти до національної.

Методи котирування: **прямий** – при якому курс одиниці іноземної валюти виражений у національній; **непрямий** (зворотний) – за одиницю приймається валюта, курс якої виражений у певній кількості іноземних грошових одиниць (застосовується зрідка).

Крос-курс – певне співвідношення двох валют, яке впливає з їх курсу щодо третьої валюти.

?

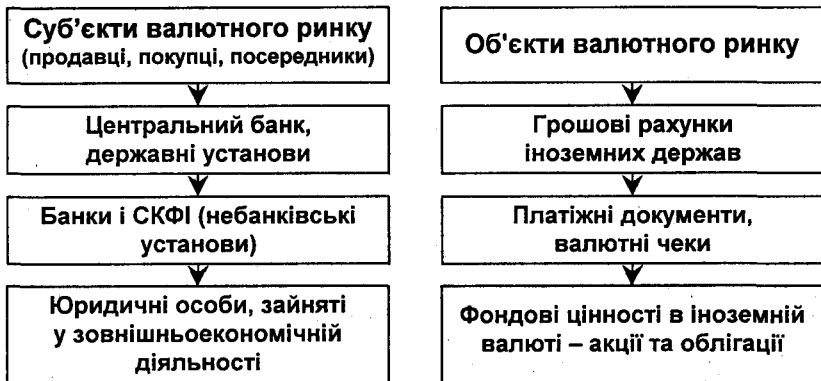
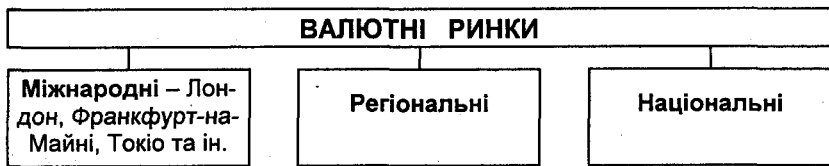
Б

Питання для самоконтролю:

1. Що таке валютний курс?
2. На основі чого формується валютний курс?
3. Які види валютних курсів Ви можете назвати? Вкажіть між ними різницю.
4. Що розуміють під купівельною спроможністю валюти?
5. Що таке котирування валют?
6. Як поділяються валюти за ступенем конвертованості?
7. Перерахуйте основні умови конвертованості валют.

8.3. Валютний ринок

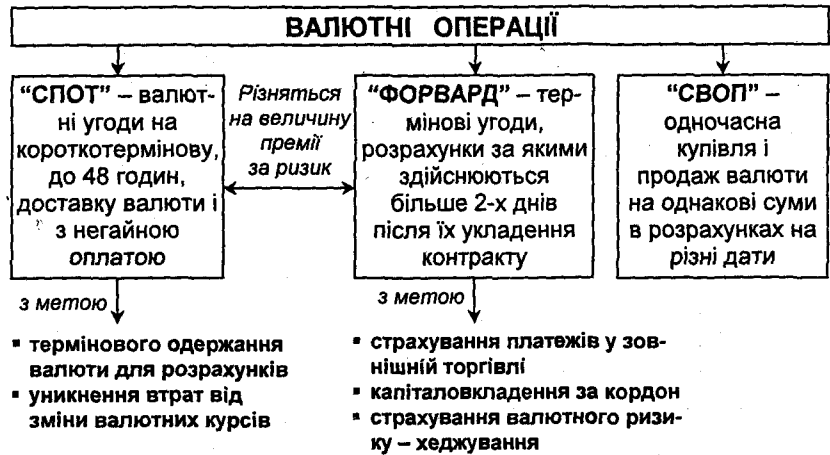
Валютні ринки – це офіційні центри, де відбувається купівля продаж іноземних валют на основі попиту та пропозиції. Призначення валютного ринку – забезпечення реальної свободи вибору і дій власника валюти.

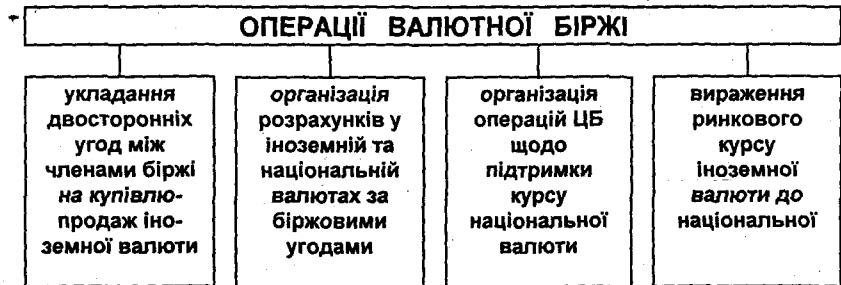
Функції валютних ринків:

- забезпечення своєчасності здійснення міжнародних розрахунків, страхування валютних ризиків;
- диверсифікація валютних резервів банків, підприємств, держав, регулювання валютних ресурсів;
- отримання спекулятивного прибутку учасниками ринку у вигляді різниці курсів валют;
- регулювання економіки.

Валютні операції – це операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності.

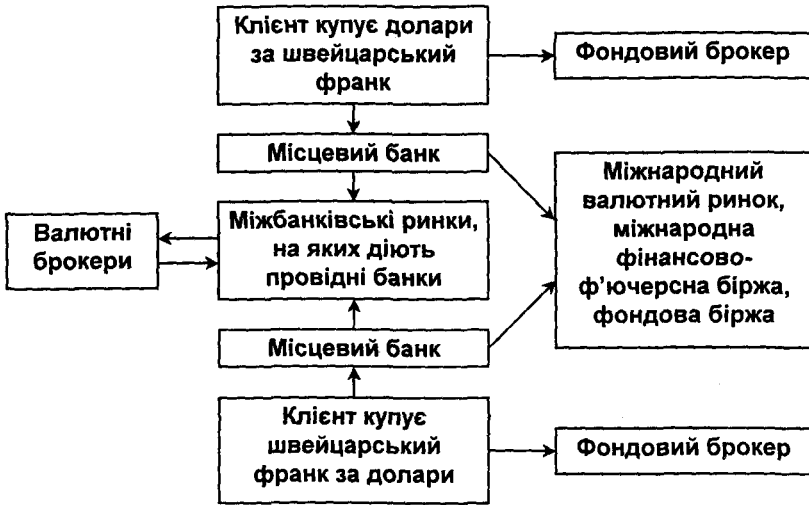
Валютна біржа – це офіційно оформлений ринок, на якому відбувається торгівля на підставі попиту і пропозиції.

Членами валютної біржі можуть бути лише банки, яким видана ліцензія на проведення валютних операцій, або фінансові установи, яким надане законодавством право на проведення валютних операцій.

Валютна позиція банку – зміна співвідношення вимог і зобов'язань банку в іноземній валюті.

СТРУКТУРА ВАЛЮТНИХ РИНКІВ

?

Б

Питання для самоконтролю:

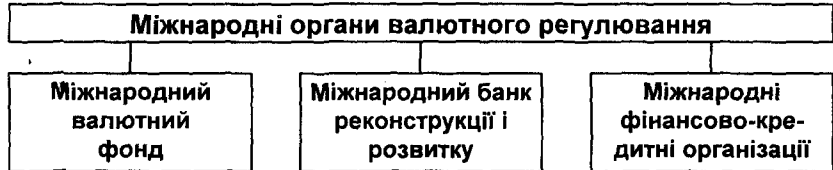
1. Що таке валютний ринок і в чому полягає його специфіка?
2. Що таке суб'єкти і об'єкти валютного ринку?
3. Які операції здійснюються на валютній біржі?
4. Які види валютних операцій Ви можете назвати і в чому полягає їх зміст?

8.4. Валютне регулювання

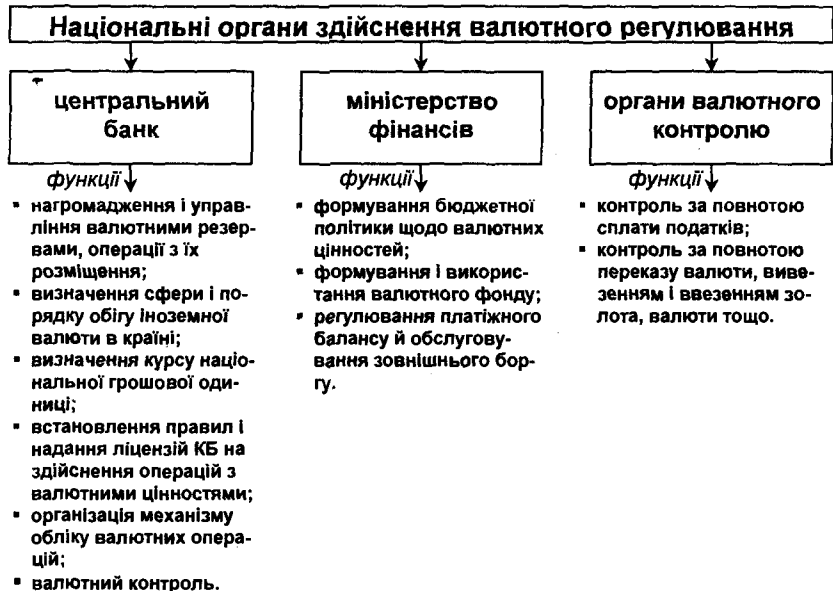
Валютне регулювання – це сукупність заходів, що реалізуються міжнародними організаціями, державою у сфері валютних відносин. Здійснюється на двох рівнях: міждержавному та національному.

Функції регулювання міжнародних валютних відносин покладено на МВФ, який керується статутом, ухвалами та домовленостями.

На державному рівні регулювання визначається законодавчими актами кожної країни.

Валютний контроль – це важлива складова валютного регулювання, мета якого – дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій за участю резидентів і нерезидентів.

Органи валютного контролю:

- державна податкова інспекція (адміністрація) (ДПА) – контроль за повнотою сплати податків ;
- державний митний комітет (ДМК) – вивіз та ввіз золота, валюти;
- міністерство зв'язку (МЗ) – перекази валюти за кордон.

Механізм валютного регулювання в Україні включає сукупність заходів, які проводяться Національним банком, Мінфіном, Державною податковою адміністрацією, іншими органами валютного контролю у сфері валютних відносин.

Механізм валютного регулювання в основному зводиться до таких форм:

Девальвація – зниження обмінного курсу національної валюти відносно іноземних валют.

Об'єктивна основа: завищення офіційного валютного курсу в порівнянні з реальною купівельною спроможністю грошової одиниці.

Причини:

- 1) нерівномірність інфляційного процесу в різних країнах;
- 2) нестабільність платіжних балансів;
- 3) нестабільність світової економіки.

Наслідки:

- 1) стимулювання експорту;
- 2) стимулювання споживчого попиту на внутрішньому ринку;
- 3) підвищення конкурентноздатності країни на світовому ринку.

Ревальвація – підвищення курсу національної валюти відносно імпорتنих валют.

Наслідки:

- 1) стимулювання імпорту;
- 2) утримання на внутрішньому ринку споживчого попиту;
- 3) приплив імпорتنих (іноземних) інвестицій.

Валютна інтервенція – операції щодо купівлі та продажу власної валюти або конкурентної – іншої держави.

Наслідки:

- 1) зміна попиту і пропозиції певної грошової одиниці на валютному ринку;
- 2) кореляція обмінних курсів валют.

Способи здійснення валютної інтервенції:

- 1) за рахунок використання власних іноземних валютних резервів (через "своп"-угоди);
- 2) за рахунок продажу цінних паперів, вміщених в іноземній валюті, в т.ч. кредитних позицій в СПЗ (SDR).

Платіжний баланс – співвідношення всієї сукупності надходження з-за кордону та платежів за кордон за певний проміжок часу, тобто співвідношення вимог і платежів.

Форму платіжного балансу рекомендує МФВ.

Структура платіжного балансу

I. Баланс поточних операцій:

- 1) **торговий баланс** – це співвідношення між надходженнями за експортом і платежами за імпортом товарів:
  - а) експорт;
  - б) імпорт.
- 2) **баланс послуг і некомерційних платежів:**
  - а) платежі й надходження від транспортних перевезень, від усіх видів зв'язку;
  - б) міжнародний туризм;
  - в) утримання дипломатичних, торговельних і культурних представництв;
  - г) надходження від інформаційних, культурних, наукових обмінів.

II. Баланс руху коштів і кредитів – співвідношення платежів і надходжень щодо ввезення та вивезення приват-

них і державних капіталів, одержаних і наданих міжнародних кредитів.

- а) довгострокові й середньострокові позики;
- б) короткотермінові кредити, поточні рахунки національних банків у зарубіжних банках.

Фактори, що впливають на стан платіжного балансу.

- нерівномірність економічного і політичного розвитку країн, конкуренція;
- циклічні коливання економіки;
- ріст закордонних державних видатків;
- милітаризація економіки і військові видатки;
- міжнародна фінансова взаємозалежність;
- зміни в міжнародній торгівлі;
- негативний вплив інфляції;
- форс-мажорні обставини – стихійні лиха, переворот тощо.

Заходи щодо вирівнювання сальдо платіжного балансу.

- використання золотовалютних резервів держави;
- залучення зовнішніх джерел фінансування.

Якщо дефіцит платіжного балансу не можна подолати за рахунок вищезазначених заходів, то уряд може вдатися до таких засобів:

- провести дефляційну політику, спрямовану на зменшення цін та доходів порівняно з іншими країнами;
- девальвувати національну валюту;
- запровадити валютний контроль та обмеження на валютні операції.

Валютні резерви виражають платоспроможність країни перед іншими країнами та міжнародну валютну ліквідність.

Централізовані резерви:

- 1) іноземна валюта (депозити, скарбничі векселі, чеки, ринкові цінні папери);
- 2) авуари в СПЗ (SDR) (грошові ресурси банку, що є на його рахунках у закордонних банках);

- 3) резервні позиції в МВФ;
- 4) золото.

? **Б** Питання для самоконтролю:

1. Що таке валютне регулювання?
2. Які органи здійснюють валютне регулювання?
3. Що таке девальвація і ревальвація? У чому їх суть і наслідки?
4. Чим є валютна інтервенція і який механізм її здійснення?
5. Як визначається валютна "платоспроможність країни"?
6. Як реалізує себе золото як ліквідний актив?

8.5. Валютні системи

Валютна система – це державно-правова форма організації міжнародних валютних відносин між державами.

Розрізняють світову, національну та регіональну валютні системи.

Світова валютна система є функціональною організацією валютних відносин на рівні міждержавних зв'язків. Її розвиток регулюється відповідними міждержавними угодами через створені на колективних засадах міждержавні валютно-фінансові та банківські установи й організації.

Національна валютна система – це складова грошових відносин окремої країни, функціонування якої регулюється національним законодавством з урахуванням норм міжнародного права.

Регіональна валютна система – договірно-правова форма організації валютних відносин між групами країн.

Елементи:

- регіональна міжнародна розрахункова одиниця;
- спеціальний режим регулювання валютних курсів;
- спільні валютні фонди;
- регіональні валютно-розрахункові установи.

Порівняльна характеристика основних елементів національної і світової валютних систем

Національна валютна система	Світова валютна система
національна валюта	резервні валюти, міжнародні лічильні грошові одиниці
ступінь конвертованості національної валюти	умови взаємної конвертованості валют
паритет національної валюти	уніфікований режим валютних паритетів
режим курсу національної валюти	регламентація режимів валютних курсів
міжнародна валютна ліквідність країни	міждержавне регулювання міжнародної валютної ліквідності
наявність або відсутність валютних обмежень	міждержавне регулювання валютних обмежень
міжнародні кредитні обігові кошти, регламентація правил їх використання	уніфікація правил використання міжнародних кредитних обігових коштів
регламентація міжнародних розрахунків країни	уніфікація основних форм міжнародних розрахунків
режим національного валютного ринку і ринку золота	режим світових валютних ринків і ринків золота
національні органи, що обслуговують і регламентують валютні відносини в країні	міжнародні організації, що здійснюють міждержавне валютне регулювання

Етапи еволюційного розвитку світової валютної системи

I - 1867 р. <i>Паризька конференція</i> – єдиним мірилом світових грошей визнано золото	II - 1922 р. <i>Генуезька конференція</i> – національні кредитні гроші почали використовувати як міжнародні платіжні засоби	III - 1944 р. <i>Бреттон-Вудська конференція</i> – впроваджено золото-девiзний та доларовий стандарти	IV – 1976-1978 рр. <i>Ямайська конференція</i> – юридично завершено демонетизацію золота і замість золото-девiзного офіційно впроваджено стандарт СПЗ (SDR)
золотий стандарт			
золото-монетний стандарт	золото-злитковий стандарт	золотовалютний стандарт (валютний)	паперово-валютний стандарт
<i>ознаки</i>	<i>ознаки</i>	<i>ознаки</i>	<i>ознаки</i>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ функціонування золота в якості світових грошей; ▪ фіксація золотого вмісту національної валюти; ▪ наявність фіксованих валютних курсів; ▪ на внутрішньому ринку золото виконує всі функції грошей; ▪ вільне карбування золотих монет; ▪ банкноти і білонні монети вільно розмінюються на золото. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ в обігу відсутні золоті монети; ▪ банкноти і білонні монети розмінюються на золоті злитки; ▪ відмінене вільне карбування золотих монет. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ збереження ролі золота як розрахункової одиниці в міжнародному обігу; ▪ фіксовані валютні курси; ▪ заборона вільної купівлі-продажу золота; ▪ долар у режимі золотого стандарту, прирівнювання до золота. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ повна демонетизація золота у сфері валютних відносин; ▪ анульовано офіційну ціну на золото та фіксацію масштабу цін; ▪ перетворення колективної одиниці СПЗ на головний резервний актив та засіб розрахунку; ▪ впровадження плаваючих валютних курсів національних одиниць.

**Етапи
еволюційного розвитку світової валютної системи
(продовження)**

I - 1867 р. <i>Паризька конференція</i>	II - 1922 р. <i>Генуезька конференція</i>	III - 1944 р. <i>Бреттон-Вудська конференція</i>
недоліки		недоліки
<ul style="list-style-type: none"> ▪ недостатня еластичність; ▪ дороговизна; ▪ залежність від видобутку монетарного металу; ▪ обмеженість втручання держави у сферу грошово-валютних відносин 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ жорстка система валютних нормативів
причини відміни		причини відміни
<ul style="list-style-type: none"> ▪ зміна економічної структури господарювання, що базувалась на ринкових саморегуляторах на державно-регулюючу економічну систему 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ загострення внутрішньо-економічної ситуації в США; ▪ загострення світового економічного суперництва; ▪ припинення конвертованості долара в золото

Європейська валютна система – етапи розвитку

I етап 1947-1950 рр.	укладання валютних угод між країнами Західної Європи на двосторонній основі з метою взаємного регулювання платіжних балансів безготівкових розрахунків, заліку взаємних вимог, пільгового кредитування
II етап 1950-1958 рр.	створення Європейського платіжного союзу (17 країн) розрахунки в межах союзу здійснюються за допомогою умовної розрахункової одиниці – елуніт
III етап з 1959 р.	створення Європейської економічної спільноти, яка трансформувалась у Європейську валютну систему
IV етап 1989 р.	поетапна трансформація Європейської валютної системи в Європейський валютний союз

Етапи становлення Європейської валютної системи:

I етап

- 1) ратифікація в 1994р. усіма країнами-учасницями угоди, що визначила інституційні і правові засади фундації ЄВС;
- 2) лібералізація в межах ЄС міграції капіталу;
- 3) здійснення системи заходів, спрямованих на наближення темпів інфляції до рівня країн з найкращими показниками;
- 4) скорочення торгових дефіцитів.

II етап

- 1) створення основних органів та виконавчих структур ЄВС;
- 2) формування Європейської системи центральних банків – "Євросфер".

III етап

- 1) створення Європейського центрального банку;
- 2) введення єдиної валюти;
- 3) реальне зближення країн-учасниць за показниками рівня інфляції, розміру державного дефіциту (не більше 3% ВВП), рівнем процентних ставок за довготерміновими кредитами, коливання обмінних курсів національних валют.

Розвиток валютної системи України – етапи становлення валютного ринку України:

I етап

1990-1991 рр.

- 1) відсутність власної валюти і валютного законодавства;

- 2) збереження значних валютних обмежень і недосконалість валютного контролю;
- 3) існування множинності валютних курсів (безготівкових, готівкових, пільгових).

II етап

1992 р.

- 1) запровадження порядку валютного оподаткування виручки від експортних операцій;
- 2) виручка в іноземній валюті перераховується у валюту, що діє на Україні за курсом, встановленим Національним банком України на день надходження коштів на рахунки.

III етап

лютий 1993 р. – серпень 1993 р.

- 1) прийняття трьох декретів по валютному законодавству.

IV етап

серпень 1993 р. – вересень 1994 р

- 2) продаж виручки за експортними операціями за фіксованим курсом НБУ;
- 3) поступовий відхід від адміністративного курсу через аукціони НБУ;
- 4) визначення пріоритетів використання валюти та розподіл її за фіксованим курсом між імпортерами.

V етап

вересень 1994 р. – вересень 1996 р.

- 1) виручка резидентів в іноземній валюті підлягає обов'язковому перерахуванню з-за кордону не пізніше 90 днів з моменту перетину митного кордону України експортною продукцією;

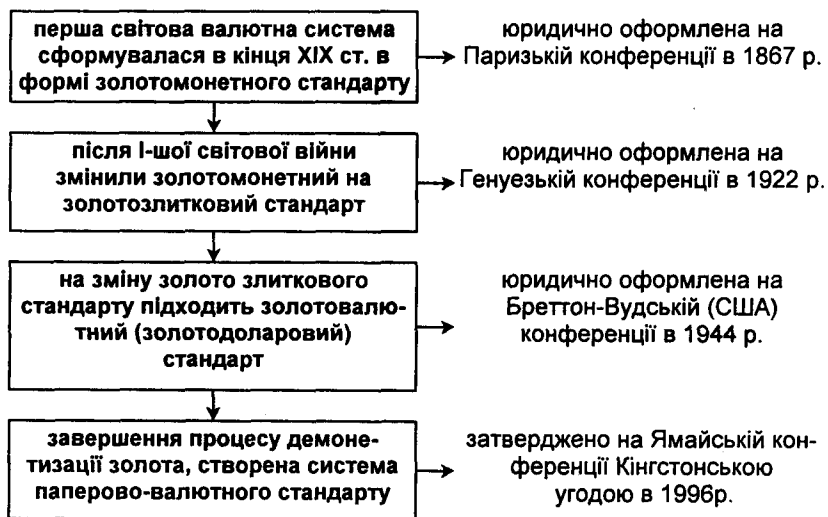
- 2) офіційний курс карбованця до долара США, німецької марки і російського рубля визначається НБУ на підставі торгів на УМВБ;
- 3) НБУ здійснює обов'язковий викуп 10 % валютних надходжень резидентів.

VI етап

з вересня 1996 р.

- 1) введення в обіг української національної грошової одиниці – гривні;
- 2) встановлено 50 %-й обов'язковий продаж іноземної валюти резидентами за експортними операціями протягом 5-ти днів;
- 3) при переказах за кордон за імпортними операціями обов'язкова наявність гаранта;
- 4) операції на міжбанківському валютному ринку можуть здійснювати лише суб'єкти ринку.

ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОВОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ

Як бачимо, становлення світової валютної системи відбувалося в кілька етапів – від золотого стандарту з фіксованими валютними курсами в різних країнах до повного його скасування, що дало змогу окремим країнам проводити самостійну національну грошову політику. Країни-члени Європейського економічного співтовариства об'єдналися у валютний союз з єдиною валютою – євро.

Процес інтеграції України в світову економіку відбувається за умов реформування власної економіки при одночасній трансформації системи зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема з країнами – республіками колишнього Радянського Союзу. Це вимагає створення таких моделей розвитку економічної системи, які забезпечували б ефективне функціонування елементів інтеграції в рамках колишнього регіональ-

ного співробітництва і формування нових інтеграційних елементів.

Потреба в цьому обумовлює відповідні форми і темпи розвитку валютної системи України, зокрема в напрямі поступового скасування обмежень на здійснення операцій та участі в міжнародних валютних механізмах.

Відсутність після проголошення Україною державного суверенітету власної національної валюти, поставлений характер проведення грошової реформи зумовили запровадження спочатку режиму внутрішньої конвертованості національної грошової одиниці, що значною мірою ускладнило валютний контроль. З того часу валютна політика України зазнала значної еволюції – від централізованого перерозподілу іноземної валюти до повної конвертованості національної грошової одиниці за поточними операціями.

Курсова політика в Україні після уніфікації в жовтні 1994 року валютного курсу базувалася на застосуванні керованого валютного курсу, протягом останніх двох років – у межах коридору, спочатку неофіційного, а з другого півріччя 1997 року оголошено (1,7-1,9 грн. за долар США). Номінальний обмінний курс гривні за 1996-1997 рр. девальвував на 3,7 % і з урахуванням рівня інфляції (49,8 %) реальне його значення зросло на 46,1 %.

Валютний курс, що застосовувався з вересня 1997 року і який можна визначити як певною мірою фіксований, але регульований у межах коридору, позитивно вплинув на динаміку індексу цін, слугуючи механізмом стримування друкарського верстата.

? **Б** Питання для самоконтролю:

1. Визначте складові частини валютної системи?
2. Що таке демонетизація золота?
3. У чому полягає суть золотого стандарту і в яких формах він виступає?
4. Зміст і принципи функціонування Бреттон-Вудської валютної системи.
5. Що таке Європейський валютний союз?

В Нові категорії та поняття

Валюта.
Міжнародний засіб обігу і платежу.
Іноземна валюта.
Коллективна валюта.
Валютні відносини.
Учасники валютних відносин.
Валютний курс.
Котирування.
Паритет купівельної спроможності.
Фіксовані та гнучкі валютні курси.
Конвертованість валют.
Часткова і повна конвертованість.
Зовнішня конвертованість.
Валютний ринок.
Економічні суб'єкти валютного ринку.
Валютна біржа.
Операції валютного ринку.

Операції "спот".
Операції "форвард".
Операції "своп".
Валютна позиція банку.
Валютне регулювання.
Девальвація.
Ревальвація.
Валютна інтервенція.
Валютні обмеження.
Платіжний баланс.
Торговий баланс.
Баланс послуг і некомерційних платежів.
Золотовалютні резерви.
Валютна система.
Система золотого стандарту.
Демонетизація золота.
Бреттон-Вудська валютна система.
Ямайська валютна система.
Світова валютна система.
Регіональна валютна система.

Тести для самоконтролю до теми 8

1. Валюта – це:
  - а) золото;
  - б) грошова одиниця, що використовується у функціях світових грошей;
  - в) національна грошова одиниця.
2. Які з перерахованих валют можна віднести до резервних?
  - а) австралійській долар;
  - б) австрійський шилінг;
  - в) бельгійський франк;
  - г) англійський фунт стерлінгів;
  - д) іспанське песо;
  - е) португальське ескудо.
3. Банки – це:
  - а) суб'єкти валютного ринку;
  - б) об'єкти валютного ринку.
4. Протягом дня курс DM / \$ змінюється таким чином:
DM 1,7595 / \$1; DM 1,7610 / \$1; DM 1,7535 / \$1.
  - а) коли курс долара:
    - 1) високий?
    - 2) низький?
  - б) коли курс німецької марки:
    - 1) високий?
    - 2) низький?
5. Якщо клієнт доручає банку продати марки за долари, то при якому співвідношенні угода буде максимально вигідною для нього?
6. Курс долара до англійського фунта змінюється таким чином:
\$ 1,6880 / L1; \$ 1,6865 / L1; \$ 1,6700 / L1.
Що станеться з маклерами, які грають на підвищення курсу фунта стерлінгів на початку робочого дня і вимушені продавати цю валюту під кінець дня?

7. Валютні активи держави – це:

- а) національна валюта;
- б) депозити в національній та іноземній валютах;
- в) іноземна валюта, авуари в СДР, золото.

8. Девальвація – це:

- а) зниження обмінних курсів валюти країни;
- б) підвищення обмінних курсів валюти країни.

9. Виберіть правильні способи здійснення валютної інтервенції:

- а) використання національної валюти;
- б) використання резервів у іноземній валюті;
- в) продаж цінних паперів, розміщених в іноземній валюті;
- г) емісія грошей;
- д) зміна ставок оподаткування.

ЦЕ ЦІКАВО

Передбачити динаміку валютного курсу набагато важче, ніж рух товарних цін. Тому валютні ділки є цілком особливим типом людини, яка поєднує професіоналізм з відсуттям майже невлених змін. Запорукою успіху на валютному ринку є ступінь інформованості про події, які відбуваються у світі і в країні, вміння їх побачити і зуміти прогнозувати. Усіма цими якостями здавна славилася «цюріхські гноми» – валютні маклери міжнародного фінансового центру «німецької Швейцарії».

Життєвий шлях багатьох валютних геніїв описаний у літературі. Прикладом нашого часу є Джордж Сорос, головним джерелом мільярдного багатства якого стали валютні операції на Лондонській біржі.

Фабричнов С.А. та ін.
Гроші, банки і банківські операції:
Навч. посібник. –Воронеж:
видав. "Инфра-М", 1995. –С. 127.

й
ю
а-
ю
за
му
зін
ка

: 1
ця
ла,
р-
ого
діє
ця
< й
іат-
е 1

Першою колективною валютною одиницею був епуніт – розрахункова одиниця `Європейського платіжного союзу, до якого входили 17 країн Західної Європи (1950-1958 рр.): **1 епуніт = 0,8 г золота.**

1961 року запроваджено Європейську розрахункову одиницю (ЕПО): **1 ЕПО = 0,8 г золота.**

1964 року запроваджено перевідний рубль, який обслуговував розрахунки між країнами-членами Ради економічної взаємодопомоги.

З 1967 р. запроваджується **СПЗ – спеціальні права за-
позичення (SDR)** – розрахункова одиниця МВФ: **1 СПЗ = 0,888671 г золота або одна унція золота = 35 СПЗ, тобто 1 СПЗ = 1 \$.**

1974 року створено нову систему визначення курсу СПЗ на базі кошика валют із 16-ти індустриальних держав, частка яких у світовому експорті перевищувала 1 %.

1978 рік – складові кошика змінені, переглянуті квоти.

1984 рік – МВФ спростив принципи підрахунку вартості одиниці СПЗ.

Залишено п'ять валют:

долар США	40 %
марка ФРН	21 %
японська ієна	17 %
французький франк	11 %
фунт стерлінгів	11 %

Функції СПЗ

- інтернаціональна міра вартості валютних паритетів національних грошових одиниць країн-членів МВФ;
- резервний актив системи, який використовується для регулювання сальдо платіжних балансів окремих країн-членів МВФ;
- міжнародний засіб платежу;
- купівельний засіб (за СПЗ можна купити вільноконвертовану валюту).

Недоліки. СПЗ не стали привабливими (обсяг операцій становить лише 3 %), курси валют визначають відповідно до СПЗ лише 8 країн, а до долара США – 36.

З березня 1979 року почалася емісія **Європейської валютної одиниці – ЕКЮ**, назва якої збігається з назвою французької монети екю, що була поширеною в XIII-XVII ст.

Переваги застосування ЕКЮ:

- ЕКЮ не залежало від долара;
- широка зона використання (як засіб кредитування виходила за межі Економічної співдружності);
- в основному застосовувалася як торгова валюта (в приватному обігу); поступово перетворилася в єдину (спільну) валюту країн ЄЕС – євро.

Паритет ЕКЮ визначався на основі стандартного кошика валют країн-учасниць ЄС.

До колективних валют відносять також:

Арабську валютну одиницю – АРКРЮ, що діє з 1974 р.: **1 АРКРЮ = 1 \$**;

Центральноамериканське песо – розрахункова одиниця Центрально-американської клірингової палати (Гватемала, Гондурас, Сальвадор, Нікарагуа, Коста-Ріка), що діє з 1961 р.

Андське песо – розрахункова одиниця країн Андського пакту (Болівія, Венесуела, Колумбія, Перу, Еквадор), що діє з 1984 р.: **1 песо = 1 \$**;

Арабський розрахунковий динар – розрахункова одиниця Арабського валютного фонду, куди входить 16 азійських й африканських країн: **1 динар = 3 СПЗ**;

Азійська грошова одиниця – розрахункова одиниця Азійського клірингового союзу, що діє з 1975 р. і дорівнює **1 СПЗ**;

Західноафриканська розрахункова одиниця (1975 р.) – розрахункова одиниця Західноафриканської клірингової палати, дорівнює **1 СПЗ**.

З 1 січня 1999 року в одинадцяти європейських країнах з п'ятнадцяти, що входять до Європейського Союзу, запроваджена (поки що лише в безготівкових розрахунках) єдина валюта – **євро**.

Євро базується на німецькій марці – одній із найстабільніших світових валют. З 1 січня 2002 року євро стане повноправним господарем європейських грошових просторів, а центральні банки передадуть свої повноваження Європейському центральному банку, в якому почергово головуватимуть усі країни, що входять в “зону євро”.

Переваги євро:

- зникає необхідність обміну євровалюти на іншу валюту, що дає змогу зекономити значні кошти і подолати внутрішньоєвропейські валютні ризики;
- посиляться конкурентоспроможність загальноєвропейської валюти щодо долара США та японської ієни, що сприятиме економічному і політичному впливу Європи в світі;
- сприятиме зміцненню загальноєвропейської єдності.

Критики євро вважають, що:

- її введення є передчасним, бо спочатку необхідно вирівняти економічні показники всіх країн, що входять “зону євро”;
- зросте безробіття та інфляція;
- загостряться старі протиріччя між країнами та виникатимуть нові (наприклад, внаслідок черговості керівництва в Європейському центральному банку).

Список літератури

1. Алехин Б.И. **Рынок ценных бумаг. Введение в фондовые операции.** –М.: Финансы и статистика, 1991.
2. **Банки и банковские операции: Учебник для вузов /**Под ред. Е.Ф. Жукова. –М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997.
3. **Банківська енциклопедія /**За ред. А.М. Мороза. –К.: Ельтон, 1993.
4. Бор З., Пятенко В. **Менеджмент банков: организация, стратегия, планирование.** –М.: ИКЦ “ДИС”, 1997.
5. **Валютный рынок и валютное регулирование: Учебное пособие /**Под ред. И.Н. Платоновой. –М.: БЕК, 1996.
6. **Вступ до банківської справи /**За ред. М.І. Савлука. –К.: Лібра, 1998.
7. Гальчинський А.С. **Теорія грошей: Навчально-методичний посібник.** –К.: Основи, 1998.
8. Голуб А., Семенюк Л., Смовженко Т. **Гроші, кредит, банки.** –Львів: Центр Європи, 1997.
9. **Гроші та кредит: Підручник /**М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін. –К.: Либідь, 1992.
10. **Денежное обращение и кредит при капитализме: Учебник /**Под ред. Л.Н. Красавиной. –М.: Финансы и статистика, 1989.
11. Долан Э.Дж., Кэмпбэл Г.Дж. **Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика /**Пер. с англ. В. Лукашевича. –М., 1991.
12. Заруба А.Д. **Банківський менеджмент та аудит.** –К.: Лібра, 1996.
13. Кисилёв В.В. **Управление коммерческим банком в переходной период: Учебное пособие.** –М.: Логос, 1997.
14. Лагутін В. Д. **Гроші та грошовий обіг: Навчальний посібник.** –К.: Тов. «Знання» КОО, 1998.
15. **Основы банковского дела /**Под ред. А.Н. Мороза. –К.: Лібра, 1994.
16. **Основы банковского менеджмента: Учебное пособие /**Под ред. О.И. Лаврушина. –М.: Инфра-М, 1995.
17. Панова Г.С. **Банковское обслуживание частных лиц.** –М.: АО ДИС, 1994.
18. Панова Г.С. **Кредитная политика коммерческого банка.** –М.: ИКЦ ДИС, 1997.

19. Поляков В.П., Московкина Л.А. **Основы денежного обращения и кредита**: Учебное пособие. –2-е изд. –М.: Инфра-М, 1997.
20. Рид Э., Коттер Р. **Коммерческие банки** /Пер. с англ. –М.: Космополис. 1991.
21. Спицин И.О., Спицин Я.О. **Маркетинг в банке**. –Тернопіль: Тернекс. 1993.
22. Усоскин В.М. **Современный коммерческий банк: управление и операции**. –М.: Всё для Вас, 1993.
23. Челноков В.А. **Банки: букварь кредитования. Технологии банковских ссуд**. –М.: АОЗТ «Антидор», 1996.
24. Ширинская Е.Б. **Операции коммерческого банка: российский и зарубежный опыт**. –2-е изд. –М.: Финансы и статистика, 1995.

Термінологічний показник

Аналіз фінансового стану банку	182	▪ державний	146
Банк	161	▪ міжнародний	146
Банківська звітність	182	Види міжбанківських об'єднань	178
Банківська система	161	Використання валютних курсів	195
Банківська система України	164	Вихідні ознаки грошей	13
Банківський картель	180	Вплив інфляції	109
Банківський консорціум (синдикат)	179	Готівка	17
Банківський концерн	180	Готівковий оборот	73
Банківський трест	181	Готівкові гроші	82
Банківські білети	115	Гроші	7, 9
Банківські операції:		Грошова база	75, 101
▪ пасивні	171	Грошова маса	74
▪ активні	172	Грошова система	114
▪ банківські послуги	172	Грошовий мультиплікатор	81, 103
Банківські резерви	102	Грошовий оборот	67, 69
Банківські холдинг-компанії	180	Грошовий потік	70
Банкнота, банкноти	19, 82	Грошовий ринок	90, 106
Банкнотна емісія	78	Грошовий сектор	11
Безготівковий оборот	73	Грошові агрегати	74
Безготівкові гроші	17	Грошові реформи	132
Більйон	17	Грошово-кредитна політика	122
Біметалізм	117, 118	Грошово-кредитна політика України	60
Валюта	193	Дворівнева банківська система	161
Валютна біржа	200	Дебетові картки	21
Валютна інтервенція	203	Девальвація	26, 203
Валютна позиція банку	200	Демонетизація золота	16
Валютна система	206	Деномінація	132
Валютна система України	210	Депозитні гроші	83
Валютне котирування	198	Дефіцит державного бюджету	127
Валютне регулювання	202	Джерела покриття бюджетного дефіциту	127
Валютний контроль	202	Дискреційна і недискреційна фінансово-бюджетна політика	126, 127
Валютний курс	195	Діловий цикл	54
Валютні відносини	194	Еволюційна концепція походження грошей	7
Валютні операції	199	Еволюція грошових систем	117
Валютні ринки	198	Еволюція світової валютної системи	213
Вексель	19, 83	Економічна корисність грошей	23
Види банківського кредиту	147	Економічні суб'єкти та об'єкти валютного ринку	199
Види валют	193	Електронні гроші	20, 84
Види валютних курсів	195	Елементи грошової системи:	
Види грошей	17	▪ грошова одиниця	114
Види грошових реформ	133	▪ масштаб ціи	114
Види інфляції:		▪ емісійна система	114
▪ помірна	129	▪ форми грошей	115
▪ галопуюча	129	▪ валютний курс	115
▪ гіперінфляція	129	▪ регламентація грошового обігу	115
▪ збалансована	130	Емісія грошей	78
▪ незбалансована	130	Епоха паперових грошей	15
▪ очікувана	130	Епоха товарних грошей	14
▪ неочікувана	130		
▪ локальна	130		
▪ світова	130		
Види конвертованості валют	197		
Види кредиту:			
▪ комерційний	146		
▪ банківський	146		

Етапи розвитку світової валютної системи:		Монета	14, 17
▪ система золотого стандарту	208	Монетизація бюджетного дефіциту	128
▪ демонетизація золота	208	Монетаризм	117, 118
▪ Бреттон-Вудська система	208	Мотиви нагромадження грошей за Кейнсом:	
▪ Ямайська валютна система	208	▪ трансакційний мотив	47
Європейська валютна система	209	▪ мотив обачності	47
Загроза банкруства	185	▪ спекулятивний мотив	48
Закон грошового обігу	77	Наслідки інфляції	131
Заощадження	91	Національна валюта України	118
Запас грбшей	98	Національна валютна система	206
Зміни на грошовому ринку	107	Неокейнсіанський напрям теорії грошей	58
Золотовалютні резерви	205	Номіналістична теорія	40
Інвестиції	91	Норма процента	148
Інвестиційні компанії	175	Об'єкти кредиту	143
Інститути грошової системи	116	Облікова політика	125
Інструменти впливу на основні параметри грошового обігу	121	Обов'язкові резерви	80
Інфляція	128	Однорівнева банківська система	161
Інфляція витрат (пропозиції)	129	Операції валютного ринку:	
Інфляція попиту	129	▪ "спот"	200
Історія золота	15	▪ "форвард"	200
Казначейські білети	115	▪ "своп"	200
Канали фінансового ринку:		Операції валютної біржі	200
▪ пряме фінансування	92	Операції на відкритому ринку	120, 124
▪ непряме фінансування	93	Основні засоби дискреційної фінансово-бюджетної політики	127
▪ капітальне фінансування	92	Основні функції й типи фінансово-бюджетної політики	126
▪ отримання позик	92	Паперові гроші	18
"Кембриджська версія" кількісної теорії грбшей	45	Парабанківська система	173
Кількість грошей в обігу	28, 42	Парабанківські установи	174
Класифікація комерційних банків	171	Параметри попиту на гроші	100
Класифікація кредитних відносин	159	Паритет купівельної спроможності	196
Комерційні банки	79, 168	Пенсійні фонди	175
Комерційні банки:		Платіжна (пластикові) картка	84
▪ універсальні	169	Платіжний баланс	204
▪ спеціальні	169	Поверненість кредиту	142
Конвертованість валют	197	Позиковий процент	148
Контроль за банківською діяльністю	186	Показники прибутковості банку	183
Кредит	141	Політика грошово-кредитної експансії (політика "дешевих грошей")	122
Кредит у ринковій економіці	140	Політика грошово-кредитної рестрикції (політика "дорогих грошей")	122
Кредитна система	158, 160	Політика мінімальних резервів	121
Кредитні гроші	18, 19	Політика облікової ставки	121
Кредитні картки	20	Попит на гроші	98
Кредитні спілки	176	Портфельний підхід до визначення суті грошей	10
Кредитні товариства	176	Потоки грошових коштів	90
Крос-курс	198	Поштово-ощадні установи	174
Купівельна спроможність валюти	196	Принципи банківського кредитування	148
Лізингові компанії	175	Принципи управління активами і пасивами банку	183
Ліквідність банку	184	Причини інфляції	129
Ліквідність грошей	10	Пропозиція грошей	100, 104
Ломбарди	176	Протіінфляційні заходи	131
Металістична теорія грошей	40		
Методи котирування	198		
Міжбанківські об'єднання	177		
Міжнародна резервна валюта	193		
Міжнародна торгова валюта	193		

Процентна ставка	149	Типи грошової системи	116
Процес грошово-кредитної мультиплікації	81	Трансакційний варіант кількісної теорії Фішера	43
Раціоналістична концепція походження грошей	7	Умови конвертованості валют	198
Ревальвація	26, 203	Учасники валютних відносин	194
Регіональна валютна система	206	Факторингові компанії	175
Регулювання грошового обігу	120	Фіксовані та гнучкі валютні курси	196
Рейтингова система оцінки банківської установи	185	Фінансовий ринок	94
Рівновага на грошовому ринку	105	Фінансові компанії	176
Рівняння обміну Фішера	43	Фіскально-бюджетна політика	126
Розмінні монети	83, 115	Форми вартості	13
Роль грошей у ринковій економіці	33	Форми вияву інфляції	128
Світова валютна система	206	Форми кредиту:	
Сектори грошового ринку:		▪ товарний	146
▪ міжбанківський ринок	95	▪ грошовий	146
▪ відкритий ринок	95	Функції банківської системи	163
Сеньйораж	128	Функції валютних ринків	199
Середовище банківського бізнесу	166	Функції валютного курсу	196
Системний ризик	186	Функції грошей:	
СКФ1 (спеціалізовані кредитно-фінансові інститути)	173, 174	▪ міра вартості	25
Стагфляція	130	▪ масштаб цін	26
Становлення грошових відносин	12	▪ засіб обігу	27
Страхові компанії	175	▪ засіб платежу	29
Структура валютних ринків	201	▪ засіб нагромадження	30
Структура грошового обороту	73	▪ світові гроші	31
Структура грошового ринку:		Функції кредиту:	
▪ ринок позикових капіталів	93	▪ перерозподільча	150
▪ ринок цінних паперів	93	▪ емісійна	150
Структура комерційного банку	170	▪ контрольна	150
Структура платіжного балансу	204	Функції центрального банку	168
Суб'єкти грошового обороту	67	Функціональні форми грошей	10
Суб'єкти грошового ринку	96	Характер вартості грошей	24
Суб'єкти грошово-кредитної політики	123	Характеристики кредиту:	
Суб'єкти кредиту	143	▪ поверненість	142
Сукупна пропозиція	108	▪ строковість	142
Сукупний попит	108	▪ платність	142
Суть кредиту	141	Центральний банк	78, 167
Сучасний монетаризм	53, 56	Цілі грошово-кредитної політики	123
Теорії кредиту:		Цільова функція й основні типи грошово-кредитної політики	122
▪ натуралістична	144	Чек	20, 83
▪ капіталотворча	144	Чинники, що впливають на розмір процентної ставки за кредит	149
		Швидкість обігу грошей	76

"Гроші, банки та кредит": у схемах і коментарях.

Навчальний посібник.

Додрукова підготовка і фінансування проекту:

**видавничо-книготоргівельна фірма СМП «Карт-бланш»
46011, м. Тернопіль, вул. Дорошенка, 7. Тел./факс: (0352) 24-34-01.**

Менеджер проекту – Пушкар Роман.

Авторська наукова редакція.

Художній редактор – Боднарчук Марта.

Технічний редактор і коректор – Сироежкіна Оксана.

Комп'ютерна верстка і макетування – Курач Сергій.

Дизайн обкладинки – ТзОВ «Тернопіль ОНЛАЙН».

Кольороподіл – видавництво «Школярик»: дитячий журнал, м. Тернопіль.

Здано до набору 16.IV.2000 р.

Підписано до друку з оригінал-макету 26.V.2000 р.

Формат 60x84 1/16. Гарнітура Uk_Antique.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум.-друк. аркушів 18,1.

Обл.-видави. аркушів 14,6. Замовлення № 2302

**Друкарня видавництва "Поділля"
м. Хмельницький, проспект Миру, 59.**

Видавничо-книготоргівельна фірма СМП

«Карт - бланш»

46011, Україна, м. Тернопіль, вул. Дорошенка, 7 (3-й поверх).
р/р 2600530012694 в ТБВ Шевченківське відділення ТОД «Укрсоцбанк»,
МФО 338017; ідент. код ЗКПО 21151720.

Видавництво працює з 10⁰⁰ до 17⁰⁰ крім вихідних та святкових днів.

Загальні принципи організації бізнесу:

1. Відправлення книг багажним відділенням залізниці, кур'єром або поштою за наш рахунок.
2. Рахунки-фактури, видаткові й податкові накладні надсилаються разом з книгами.
3. Отримання літератури протягом 7-ми днів після оплати замовлення.
4. Пропозиція найкращих книг України та Росії (*економіка, бізнес, право*). В асортименті постійно знаходиться понад 2500 найменувань книг (практично все з того, що видано в Україні та більшість книг російських видавництв).

З приводу придбання книг прохання звертатися за вказаними телефонами, факсом чи робити замовлення листом.

Відділ реалізації:
тел./факс (0352) 24-34-01.
Начальник відділу
— Тарас Володимир.

Видавничий відділ:
тел. (0352) 24-47-98.
Керівник видавничих проєктів
— Пушкар Роман.

Розділи нашого прайс-листа:

Аудит
Бізнес
Біржова справа
Бухгалтерський облік
Гроші, банки, кредит
Економетрія
Економічна географія
Економічна історія
Економічна теорія
Економічний аналіз
Економічні ризики
Інвестиції та інновації
Іноземні мови
Інформатика, інформаційні системи і технології

Історія економічних учень
Історія України
Комп'ютер (для користувача і професіонала)
Логіка
Логістика
Макроекономіка
Маркетинг
Математика
Менеджмент
Методика викладання
Міжнародна економіка
Мікроекономіка
Підприємництво
Податки

Політологія
Право
Психологія
Реклама
Ринок цінних паперів
Розміщення продуктивних сил (РПС)
Соціологія
Статистика
Страховання
Українознавство
Філософія
Фінанси
Ціноутворення
Юриспруденція

КНИГИ ВЛАСНОГО ВИДАВНИЦТВА
(ексклюзивна пропозиція від виробника):

«"НОВИЙ" бухгалтерський облік в Україні
(побудова і застосування)»
Навчально-методичний посібник

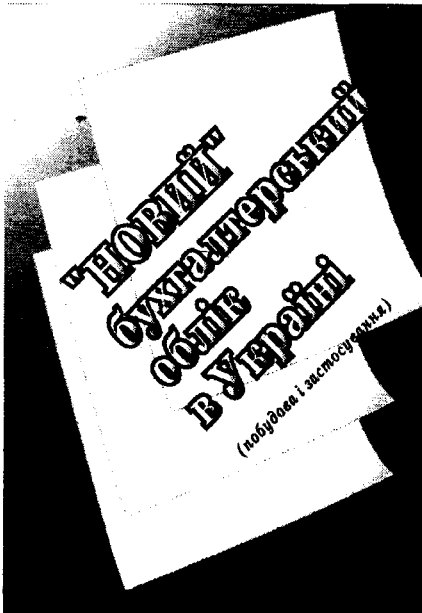
Автор-упорядник: Пушкар М.С. - зав. кафедри бухгалтерського обліку в промисловості
Тернопільської академії народного господарства.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, 288 стор., - іл.,
тверда палітурка, високий друк, папір офсетний.

Видано у березні 2000 р. Тираж – 5000 примірників.

З врахуванням міжнародних стандартів і національних положень щодо реформування системи бухгалтерського обліку України.

З М І С Т

- План рахунків із зазначенням синтетичних та аналітичних кодів (для підприємств і організацій);
- Інструкція по застосуванню плану рахунків (для підприємств і організацій);
- План рахунків із зазначенням синтетичних та аналітичних кодів (для бюджетних установ);
- Порядок застосування плану рахунків (для бюджетних установ);
- Коментар до "нового" плану рахунків, його побудови і застосування;
- Типова кореспонденція рахунків обліку за окремими класами рахунків, яка нараховує понад 500 господарських операцій;
- Графічне зображення схем формування собівартості, визначення фінансового результату та групування витрат;
- Тлумачення бухгалтерської термінології.

Стандарт - у пачці 16 примірників.

СТАТИСТИКА ПІДПРИЄМНИЦТВА»

Підручник

Автори: П.Г. Вашків, В.П. Сторожук, Є.І. Ткач - усі Тернопільська академія народного господарства; П.І. Пастер - Київський національний економічний університет.
За ред. проф. П.Г. Вашківа та проф. В.П. Сторожука.

Допущено Міністерством освіти України, 600 стор. з іл., тверда палітурка, високий друк, папір офсетний. ISBN 966-535-097-8. Видано у листопаді 1999 р. Тираж – 3000 примір.

З М І С Т

Частина I. Загальна теорія статистики

- Розділ 1. Предмет і метод статистичної науки та її завдання
- Розділ 2. Статист. спостереження
- Розділ 3. Зведення і групування матеріалів статист. спостереження
- Розділ 4. Статистичні графіки
- Розділ 5. Узагальнюючі показники
- Розділ 6. Середні величини
- Розділ 7. Показники варіації
- Розділ 8. Ряди статист. розподілу
- Розділ 9. Статистичні методи вивчення взаємозв'язків
- Розділ 10. Ряди динаміки
- Розділ 11. Індекси
- Розділ 12. Вибірк. спостереження

Частина II. Статистика підприємницької діяльності

- Розділ 13. Підприємство, його структурно-орг. характеристика
- Розділ 14. Статистика капіталу
- Розділ 15. Статистика енергетичного устаткування

- Розділ 16. Статистика виробничого устаткування
- Розділ 17. Статистика виробничо-технічного прогресу
- Розділ 18. Статистика предметів праці
- Розділ 19. Статистика робочої сили і робочого часу
- Розділ 20. Статистика продуктивності праці
- Розділ 21. Статистика оплати праці
- Розділ 22. Статистика продукції
- Розділ 23. Статистика собівартості продукції
- Розділ 24. Статистика цін
- Розділ 25. Статистика попиту і пропозиції
- Розділ 26. Статистика кон'юнктури ринку
- Розділ 27. Статистика результатів фінансово-господарської діяльності

Стандарт - в пачці 8 примірників.

«Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні»

Навчальний посібник

Автор: Пушкар М.С. – зав. кафедри бухгалтерського обліку в промисловості Тернопільської академії народного господарства.

Рекомендовано вченою радою ТАНГ, 424 стор., - іл., тверда палітурка, високий друк, папір офсетний. Видано у грудні 1999 р. Тираж – 1500 примірників.

Навчальний посібник присвячений малодослідженій темі аналізу тенденцій та закономірностей розвитку бухгалтерського обліку, його ролі в сучасному менеджменті. Дослідження цієї проблеми набуває важливого значення для України, економіка якої поступово інтегрується в Європейське співтовариство. Теоретико-методологічний аналіз розвитку обліку дає можливість виявити фактори і причини змін, що об'єктивно відбуваються в ринковому середовищі, дослідити слабкі сторони системи обліку, прогнозувати її подальший розвиток.

Автор розглядає бухгалтерський облік як складну соціально-економічну категорію, обумовлену еволюцією суспільства, а також як систему спрямовану на інформаційне обслуговування менеджменту. Автор виділяє три автономні підсистеми: фінансовий облік, управлінський облік, контролінг, які й становлять об'єкт дослідження.

З М І С Т

Вступ

Розділ 1. Система бухгалтерського обліку в Україні

Розділ 2. Прогнозування розвитку системи бухгалтерського обліку

Розділ 3. Фінансовий облік та перспективи його розвитку

Розділ 4. Формування управлінського обліку в Україні

Розділ 5. Формування контролінгу в Україні

Висновки і пропозиції

Додатки

Стандарт - у пачці 12 примірників.

«МЕНЕДЖМЕНТ: теорія та практика»

Підручник

Автори: Н.П. Тарнавська, Р.М. Пушкар - Тернопільська академія народного господарства.

**Допущено Міністерством освіти України, 456 стор., 32,3 друк. аркушів,
тверда палітурка, папір газетний.**

ISBN 5-7763-8670-5; ББК 65.050. Видано у грудні 1998 р.

Рецензенти: Є.В. Савельєв - д.е.н., проф. Тернопільської академії народного господарства;
Б.М. Литвин - д.е.н., проф. Тернопільської академії народного господарства.

Тарнавська Н.П., Пушкар Р.М.

МЕНЕДЖМЕНТ: теорія та практика

Підручник

З М І С Т

РОЗДІЛ I. ПРЕДМЕТ ТА СФЕРА КОМПЕТЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ

Тема 1. ВСТУП ДО СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
Тема 2. ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ MGT
Тема 3. СУБ'ЄКТИ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА УМОВИ
ЇХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

РОЗДІЛ II. ТЕХНОЛОГІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ

Тема 4. КОМУНІКАЦІЇ В МЕНЕДЖМЕНТІ
Тема 5. РОЗРОБКА ТА УХВАЛЕННЯ УПРАВЛІН-
СЬКИХ РІШЕНЬ

РОЗДІЛ III. ФУНКЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ

Тема 6. ПРОЦЕС МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ЙОГО
СКЛАДОВІ

Тема 7. ФУНКЦІЯ ПЛАНУВАННЯ
Тема 8. ФУНКЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Тема 9. ФУНКЦІЯ МОТИВАЦІЇ

Тема 10. ФУНКЦІЯ КОНТРОЛЮ

РОЗДІЛ IV. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КЕРІВНИЦТВА

Тема 11. МЕНЕДЖМЕНТ ПЕРСОНАЛУ
Тема 12. УПРАВЛІННЯ ГРУПАМИ
Тема 13. КЕРІВНИЦТВО ТА ЛІДЕРСТВО
Тема 14. УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТНИМИ СИТУА-
ЦІЯМИ

РОЗДІЛ V. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Тема 15. СТВОРЕННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ
Тема 16. ФУНКЦІОНУВАННЯ ОПЕРАЦІЙНОЇ СИС-
ТЕМИ

Тема 17. УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ
ГЛОСАРІЙ

Стандарт - у пачці 12 примірників.

«КОНТРОЛІНГ»

Навчальний посібник

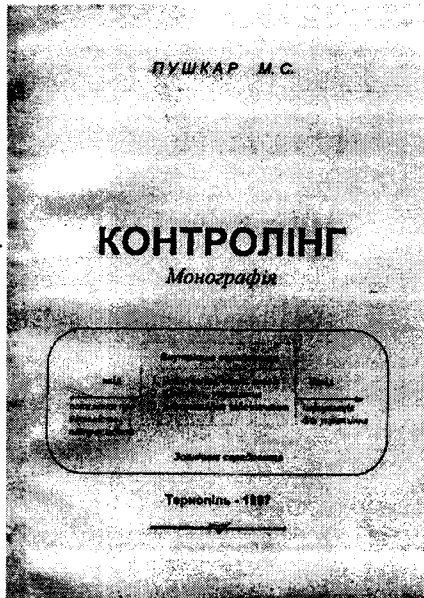
Автори: Пушкар М.С. - Тернопільська академія народного господарства.

Рекомендовано вченою радою ТАНГ, 144 стор., 9,8 друк. аркушів,
обкладинка, папір газетний.

ISBN 5-7763-8333-1; ББК 65.053.8. Видано в 1997 р.

Рецензенти: С.І. Шкарабан - д.е.н., проф. Тернопільської академії народного господарства;
Б.М. Литвин - д.е.н., проф. Тернопільської академії народного господарства.

Розглядаються питання теорії та організації контролінгу як самостійної дисципліни, нового наукового напрямку, що синтезує знання менеджменту, маркетингу, обліку, аналізу та контролю. Система контролінгу сприяє забезпеченню життєдіяльності підприємства в умовах нестабільного оточуючого середовища та гострої ринкової конкуренції. Методи та прийоми контролінгу забезпечують фірмі досягнення фінансової стабільності.

З М І С Т

Розділ 1. Теоретичні основи контролінгу

1. Завдання контролінгу
2. Організаційні форми та структури управління
3. Функції управління
  - планування;
  - організації діяльності;
  - мотивації;
  - контролю.
4. Інформація та комунікації

Розділ 2. Організація контролінгу на підприємстві

1. Принципи і сфера застосування контролінгу
2. Мета, предмет, методи й об'єкти контролінгу
3. Система показників контролінгу:
  - використання засобів праці та інвестицій;
  - використання запасів;
  - використання матеріальних ресурсів;
  - використання персоналу та витрат на його утримання;
  - формування витрат виробництва;
  - ефективності збутової діяльності.
4. Функції управління
5. Фінансова діяльність підприємств як об'єкт контролінгу
6. Організація служби контролінгу

Стандарт - в пачці 30 примірників.